

(ASTRO)FIZIKA U UČIONICI: DA ILI NE

Milan Milošević

*Departman za fiziku,
Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Nišu*

Deo aktivnosti AD Alfa u 2022/23. godini realizuju se u okviru projekta
„Kako dohvatiti zvezde“, uz finansijsku podršku Centra za promociju nauke

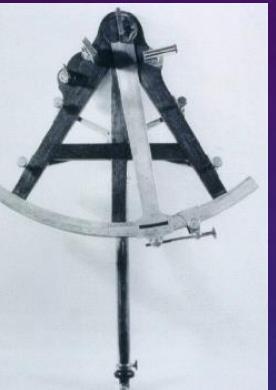
KAKO OVO ISKORISTITI U UČIONICI? 😊

- „Istorija“ astronomije
 - Npr. merenje rastojanja, obim Zemlje, rotacija Sunca itd
 - Neki jednostavni (astro)fizički fenomeni
 - Stare tehnike – lako razumeju, simuliraju, realizuju...
- Savremena astronomija
 - Mnogo (većina?) podataka je dostupna „free“
 - Može za učenje, ali koristi se i za pisanje radova... 😊

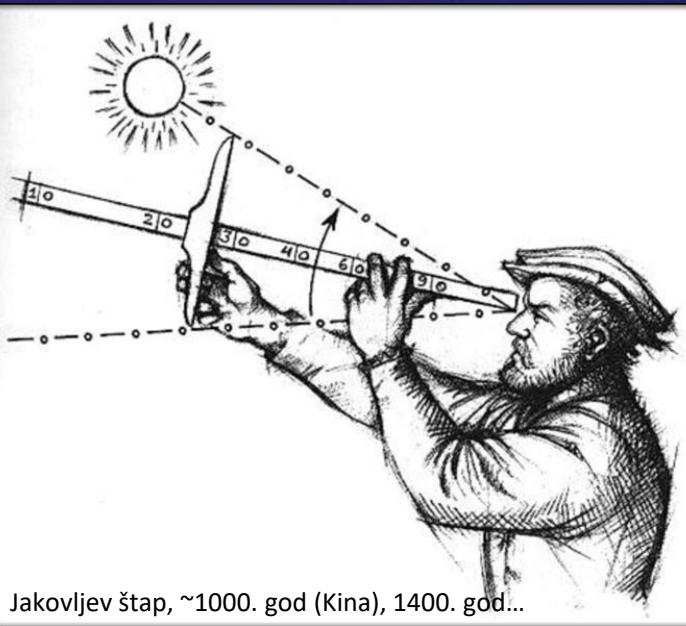
„ISTORIJA“ ASTRONOMIJE

Sekstant, 1760 i 1800+...

Kvadrant, 1450 (možda i 1200. god.)

Jakovljev štap, ~1000. god (Kina), 1400. god...

„ISTORIJA“ ASTRONOMIJE

KORISNI ALATI

- Program „Stellarium“, <https://stellarium.org/>
 - Pozicija miša na ekranu? ☺ Na primer: <https://sourceforge.net/projects/mpos/>
- CLEA vežbe, <http://public.gettysburg.edu/~marschal/clea/CLEAhome.html>
- SOHO fotografije, <https://soho.nascom.nasa.gov/>
- HelioViewer <https://www.helioviewer.org/>
- Astronomy Education at University of Nebraska – Lincoln, <https://astro.unl.edu/>
- Sloan Digital Sky Survey (SDSS), <https://www.sdss.org/>

NEKI PRIMERI

- Merenje obima Zemlje
- Merenje rastojanja do planeta Sunčevog sistema
- Merenje brzine svetlosti
- Određivanje mase Jupitera / Saturna
- Merenje astronomске jedinice
- Merenje perioda rotacije Sunca
- Određivanje mase supermasivne crne rupe
- Snimanje tranzita ekstrasolarnih planeta

OBIM ZEMLJE

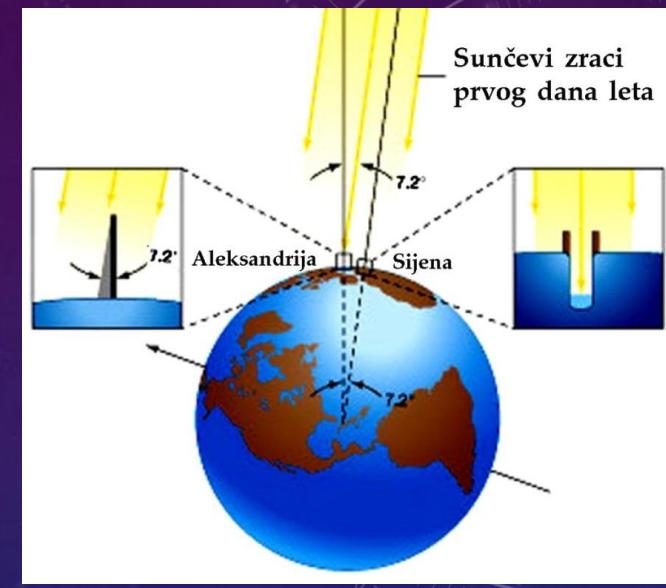
KAKO „IZMERITI“ OBIM ZEMLJE?

- Koristeći materijal dostupan u učionici izmeriti obim Zemlje 😊

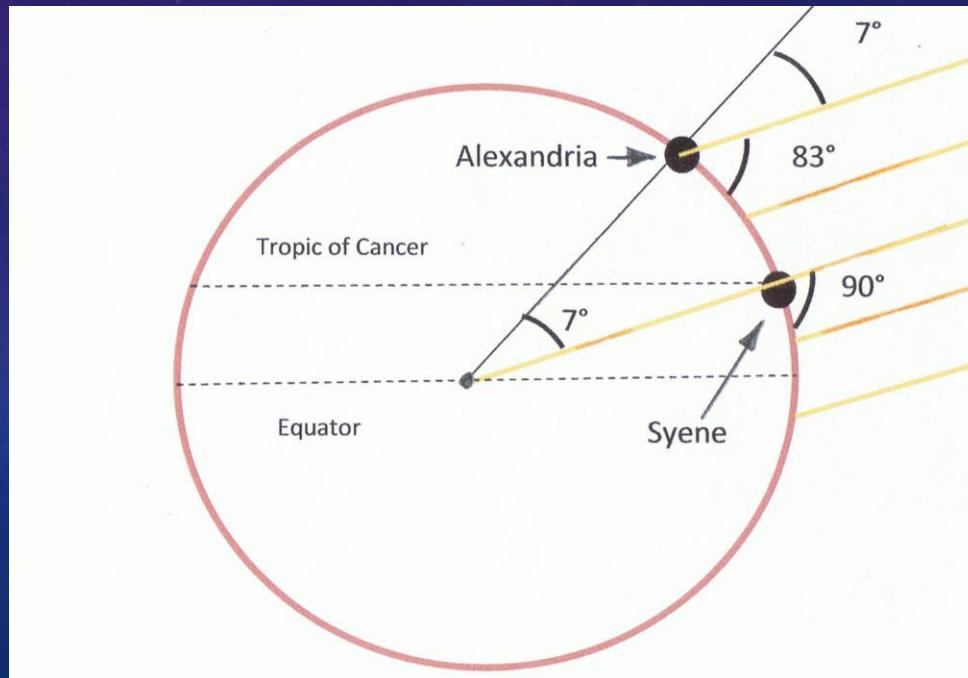
ERATOSTEN IZ KIRENE:

- Odredio obim Zemlje, na osnovu toga što je uočio da u isto vreme u godini u Aleksandriji Sunčevi zraci padaju normalno na površinu, a u Sijeni pod uglom od oko 7° (oko 50. deo kruga) u odnosu na normalu.
- Zaključio da je to zbog toga što je Zemlja okrugla.
- Utvrdio je da je rastojanje između ova dva grada oko 5000 stadija, i da je obim Zemlje oko 252 000 stadija.
- Smatra se da 1 stadij odgovara dužini oko 185 m.
- Procenjuje se da su njegove procene vrednosti obima Zemlje između 36.690 i 46.620 km.
- Danas utvrđena vrednost je 40.008 km.
- Njegova **procena rastojanja Zemlja-Mesec** bila je 780.000 stadija (oko 144.000 km), što je znatno manje od stvarne prosečne vrednosti (384.400 km).
- Eratostenova **procena rastojanja Zemlja-Sunce** bila je vrlo bliska današnjoj (804.000.000 stadija ili oko 148,7 miliona km).

OBIM ZEMLJE

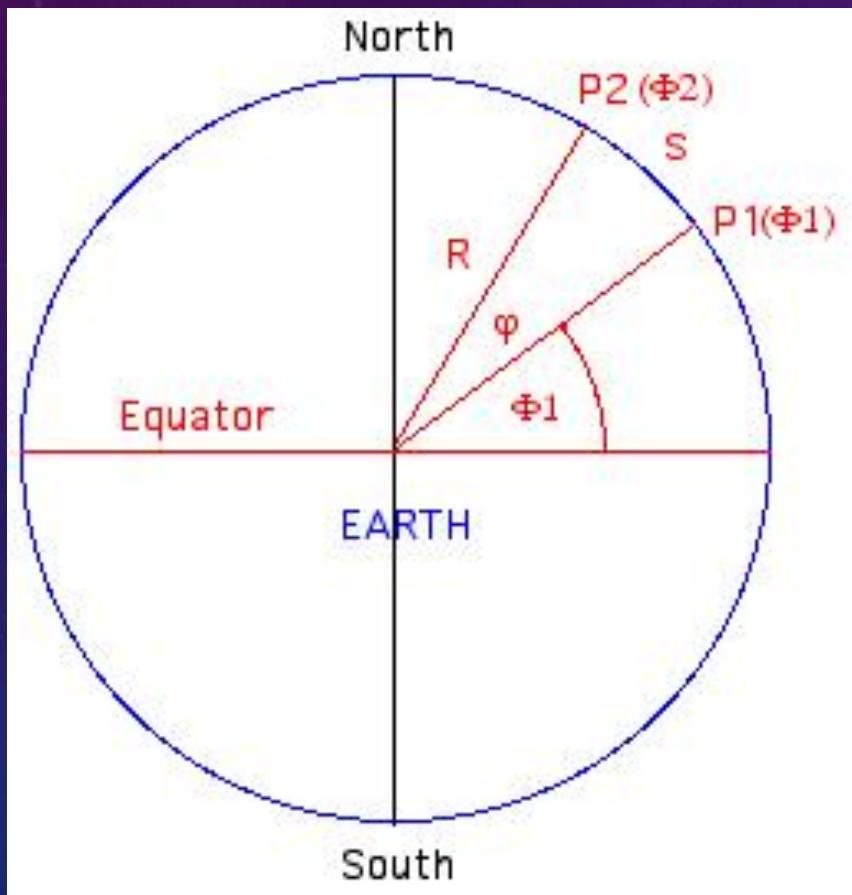
- Eratosten (276 p.n.e. - 194 p.n.e.)
- Sijena – prvi dan leta, u podne, Sunce tačno iznad
- Aleksandrija – senka!
- Razlika – 7°
- Rastojanje $7 / 360^\circ$

REŠENJE

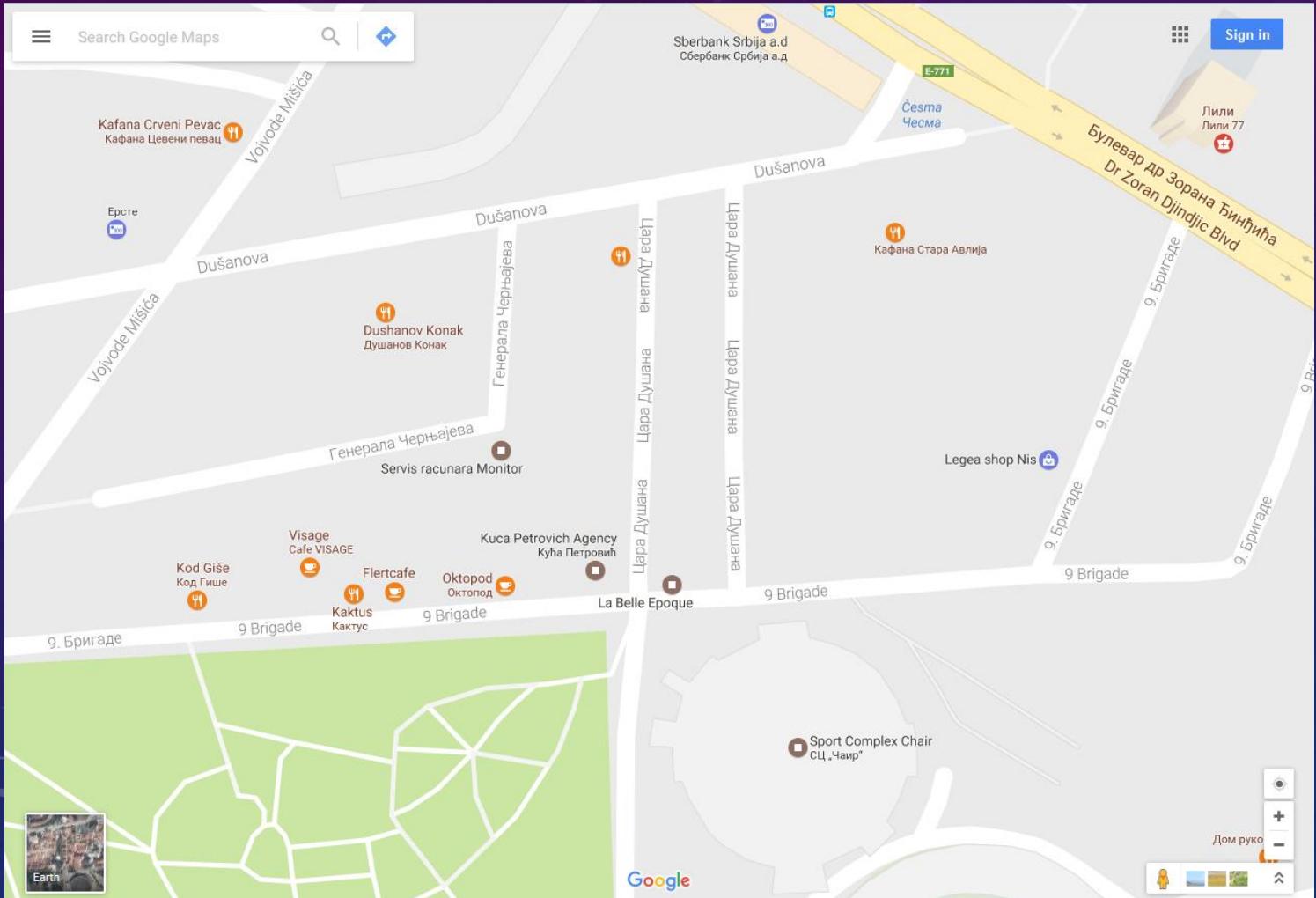
OBIM ZEMLJE I MOBILNI TELEFON

$$\frac{\Phi}{s} = \frac{360^\circ}{2\pi R}$$

$$L = 2\pi R = \frac{s \cdot 360^\circ}{\Phi}$$

ILI GOOGLE MAP ☺

$$\phi_1 = 43,317254$$

$$\phi_2 = 43,318517$$

$$\Delta\phi = |\phi_1 - \phi_2| = 0,001263$$

$$s = 150\text{m}$$

$$L = 2\pi R = \frac{360^\circ \cdot s}{\phi} \approx 42.755,3\text{km}$$

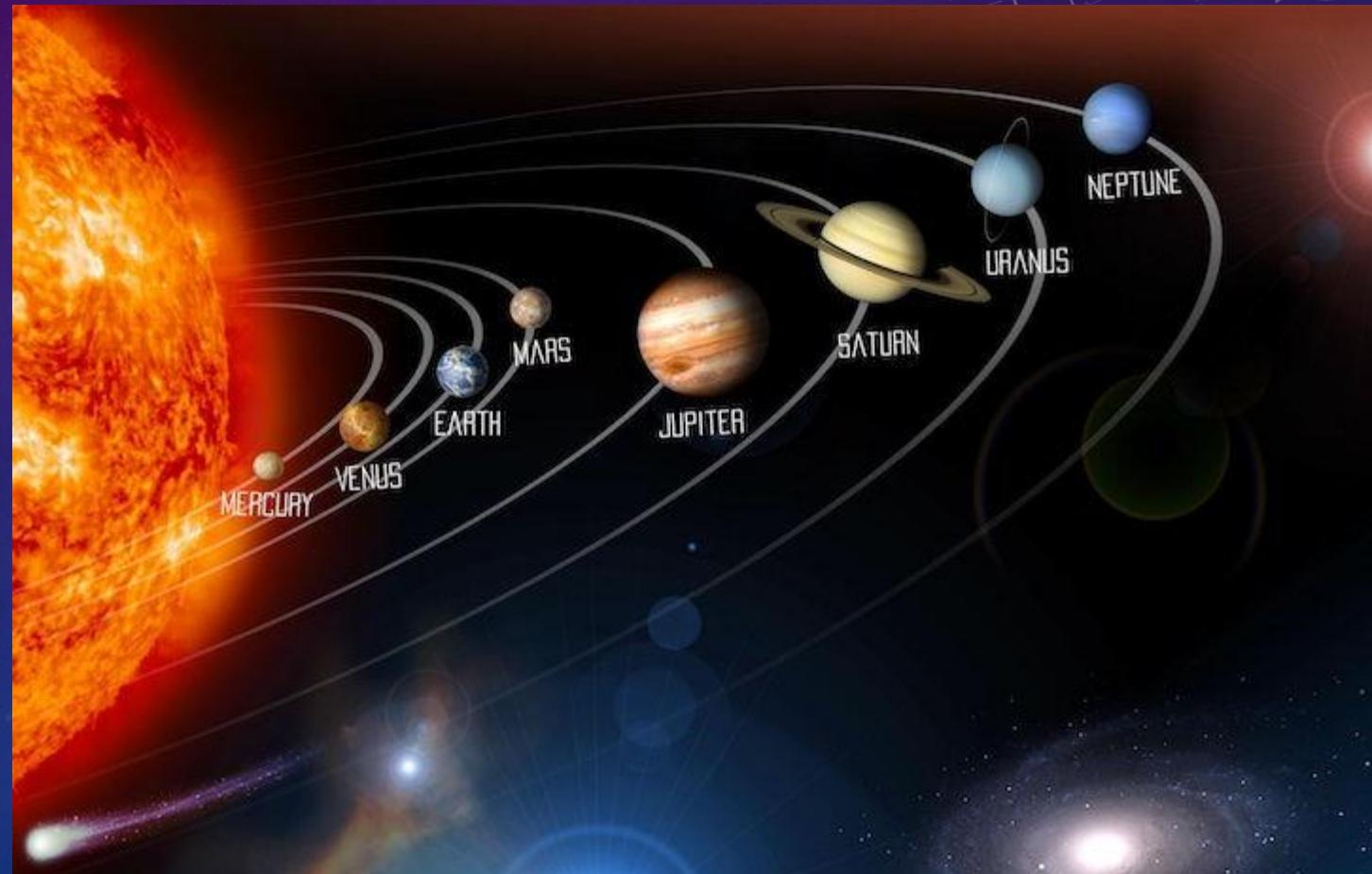
$$R = 6.800\text{km}$$

MERENJE RASTOJANJA U SUNČEVOM SISTEMU

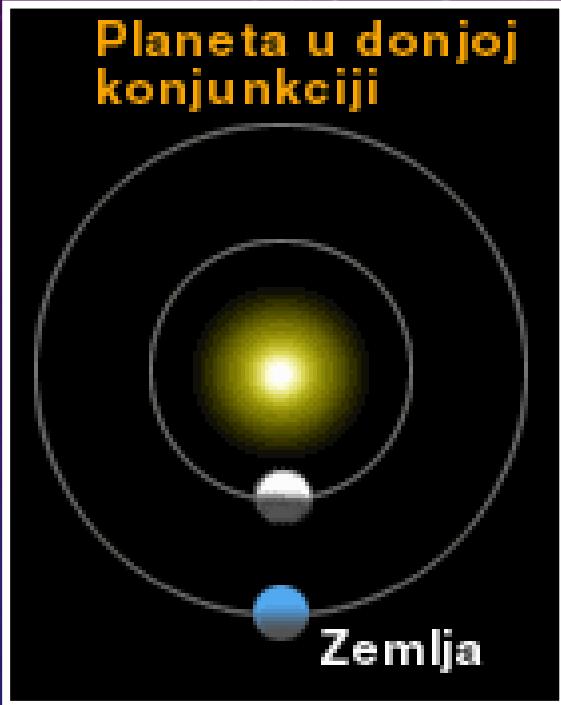
HELIOCENTRIČNI SISTEM

- Postoji više različitih podela:
- „Astrofizički“:
 - planete Zemljinog (terestričke)
 - Jupiterovog (jovijanske) tipa.
- „Astronomski“:
 - **unutrašnje** (donje)
 - **spoljašnje** (gornje).

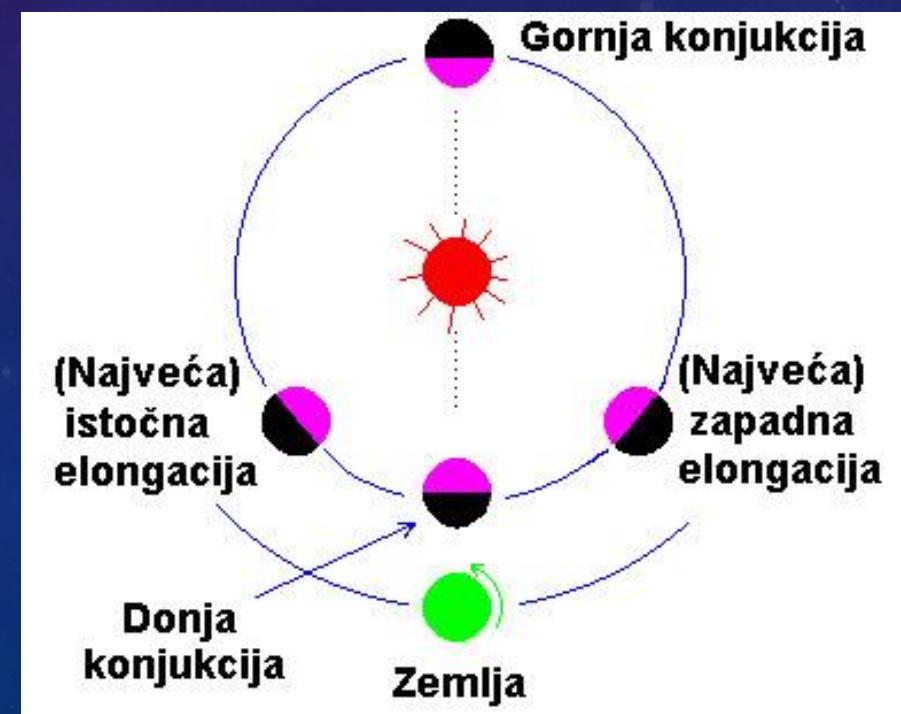
KARAKTERISTIČNI POLOŽAJI PLANETA

- Unutrašnje planete: gornja i donja konjunkcija
 - Planeta se ne vidi sa Zemlje
 - Gornja - njen sjaj slabiji od Sunčevog,
 - Donja - prema Zemlji okrenuta neosvetljena strana planete.

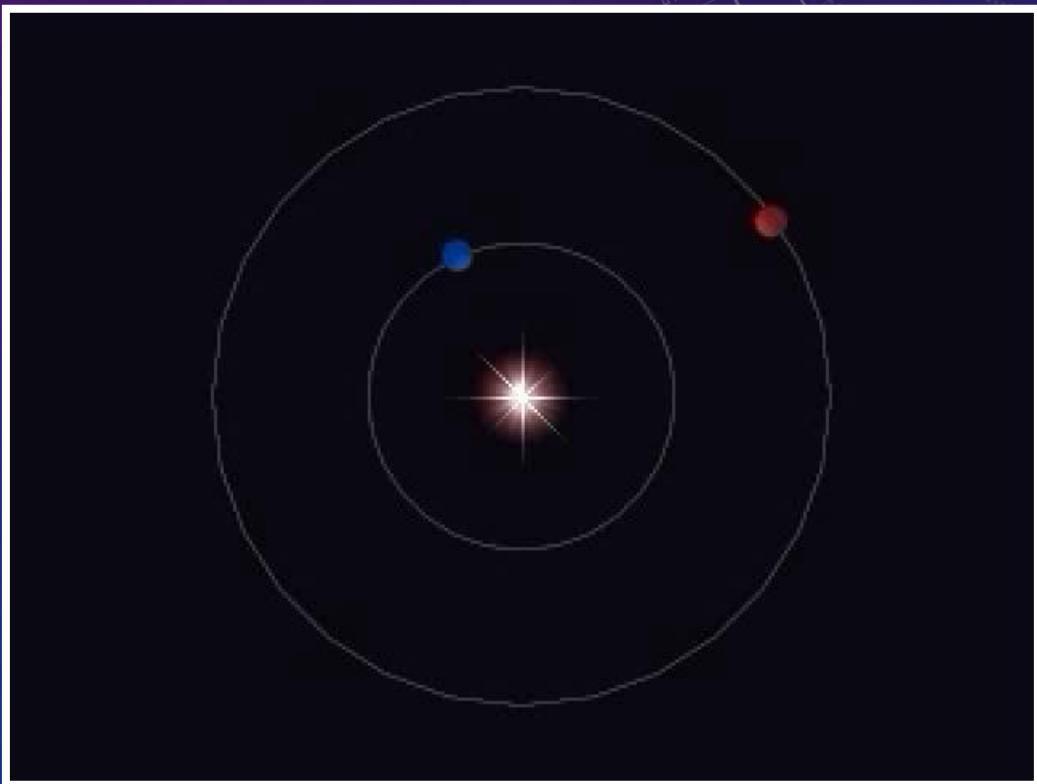
KARAKTERISTIČNI POLOŽAJI PLANETA

- Unutrašnje planete
- Najbolje vide - za posmatrača sa Zemlje prividno najdalje od Sunca.
 - To su položaji najveće istočne i zapadne elongacije
 - **Istočna elongacija** - **posle zalaska** Sunca,
 - **Zapadna elongacija** - **pre izlaska** Sunca.

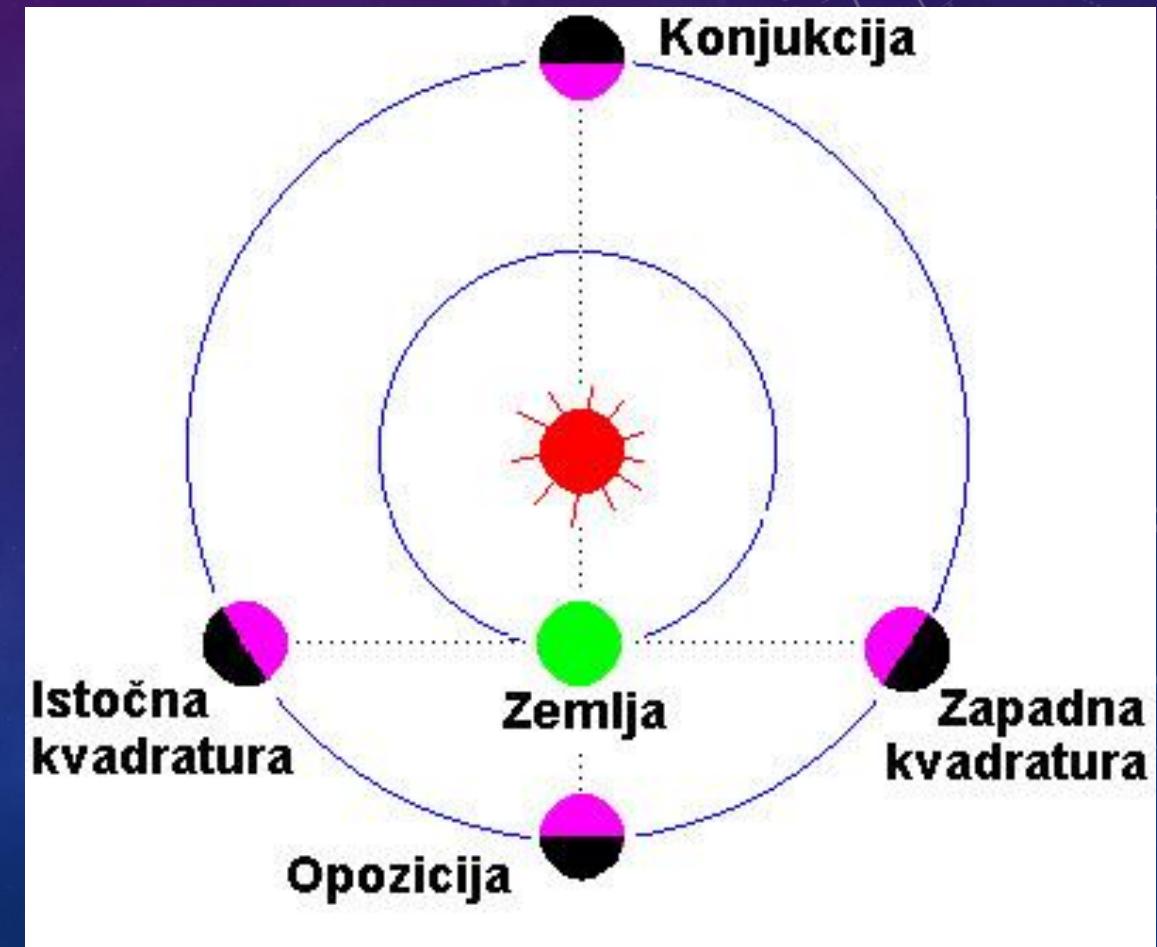
KARAKTERISTIČNI POLOŽAJI PLANETA

- Spoljašnje planete **najbolje se vide** u položaju kada su planeta, Zemlja i Sunce na jednoj pravoj i kada je spoljašnja planeta nasuprot Sunca, najbliže Zemlji - **opozicija**
- Kulminira u ponoć i vidi se cele noći.

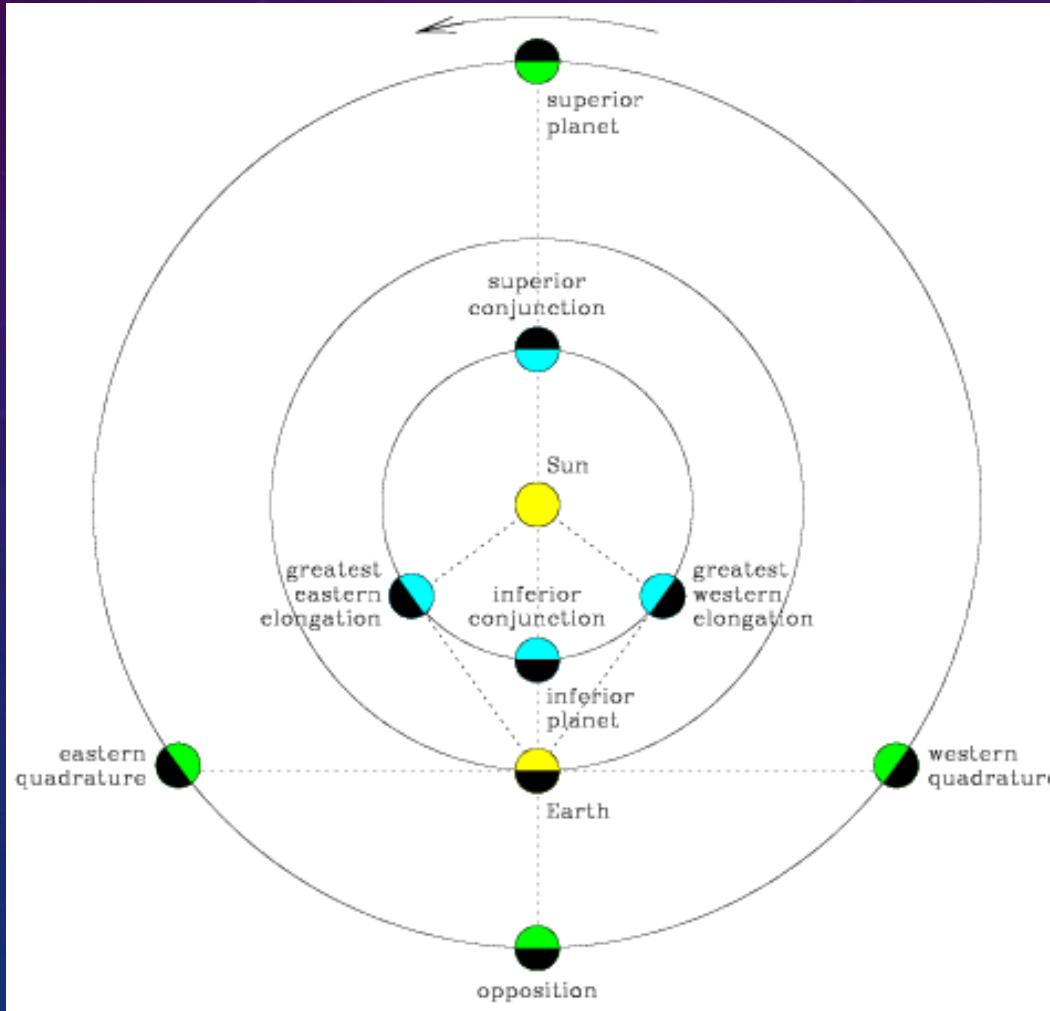

KARAKTERISTIČNI POLOŽAJI PLANETA

- Sunce - između planete i Zemlje – konjunkcija
- Karakteristični položaji su i istočna i zapadna kvadratura.
- Ugao koji zaklapaju pravci vizura planeta-Zemlja i Zemlja-Sunce je prav.

KARAKTERISTIČNI POLOŽAJI PLANETA

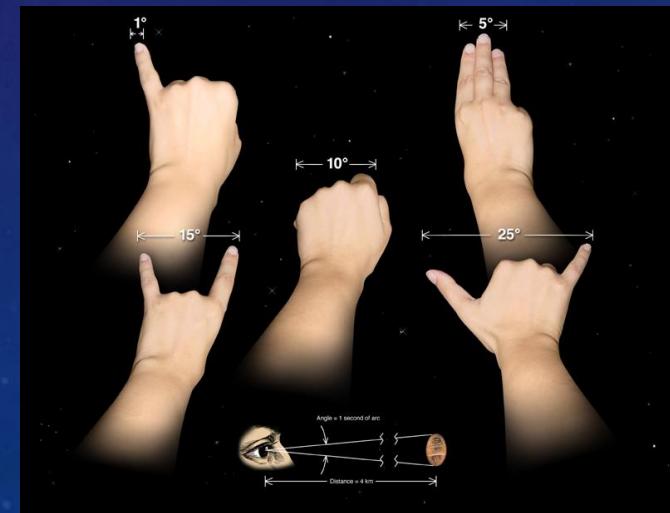
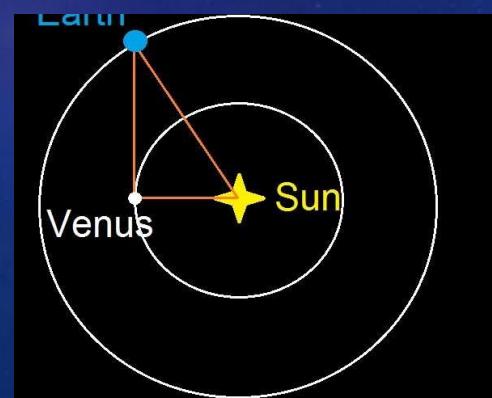
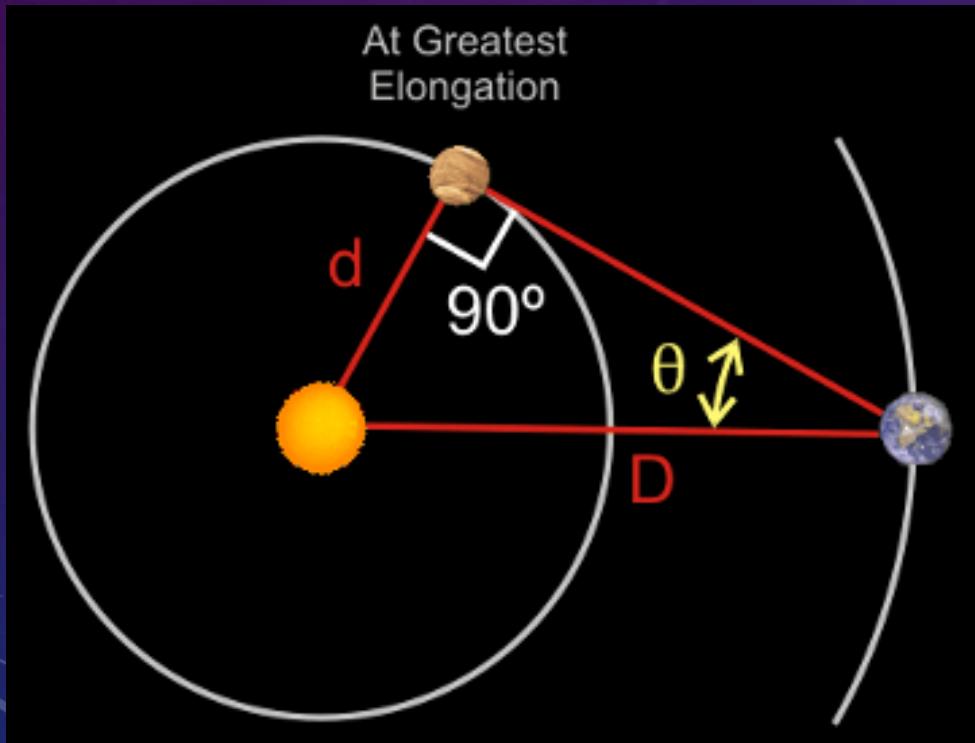

UNUTRAŠNJE PLANETE

$$d = D \sin \theta$$

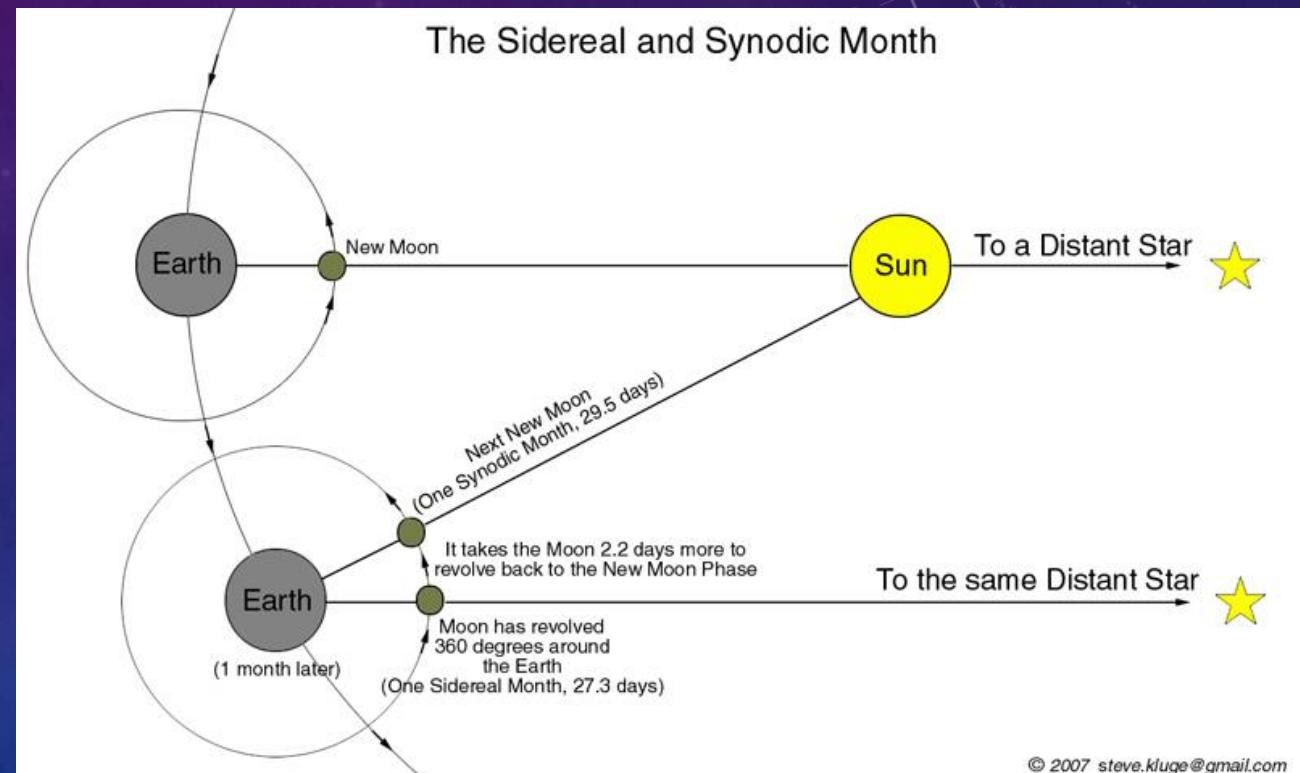
$D = 1$ astronombska jedinica

$$d = \sin \theta$$

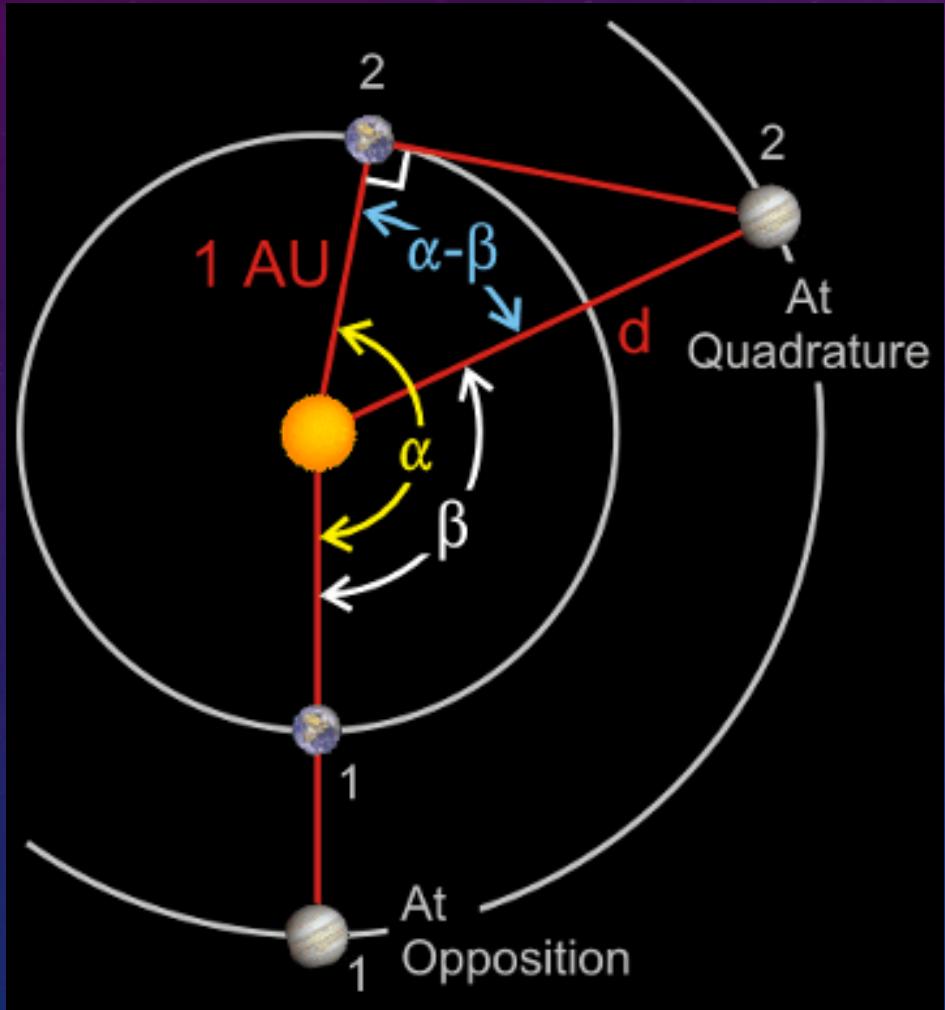

SIDERIČKI I SINODIČKI PERIOD

- Naći vezu između sinodičkog i sideričkog perioda evolucije.
 - **Siderički** – u odnosu na zvezde
 - **Sinodički** – ono što vidimo (od grčke reči *sastanak*) – vreme između dve identične konfiguracije

SPOLJAŠNJE PLANETE

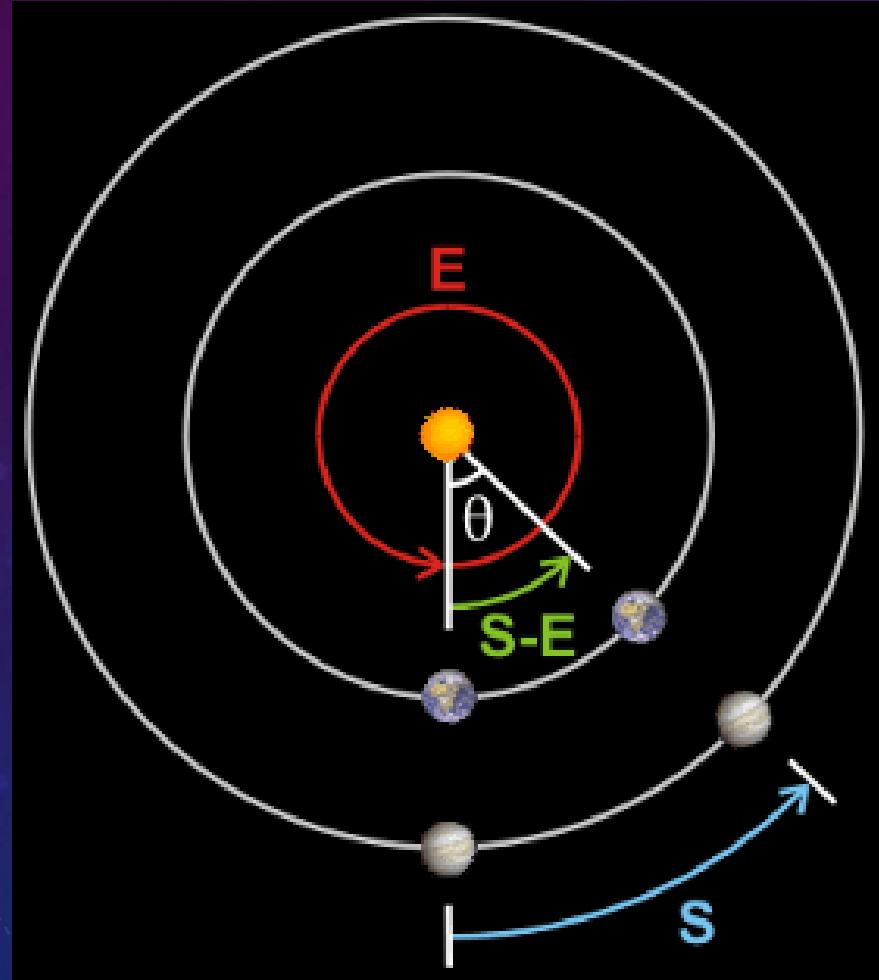
$$\alpha = T \frac{360^\circ}{E}$$

$$\beta = T \frac{360^\circ}{P}$$

$$d = \frac{1}{\cos(\alpha - \beta)}$$

E – siderički period Zemlje
 P – Siderički period planete

SIDERIČKI I SINODIČKI PERIOD

Za vreme S planeta pređe ugao θ a Zemlja $360^\circ + \theta$

Izračunao Nikola Kopernik

$$\theta = (S - E) \frac{360^\circ}{E} = S \frac{360^\circ}{P}$$

$\frac{1}{S} = \frac{1}{E} - \frac{1}{P}$ - spoljašnje planete

$\frac{1}{S} = \frac{1}{P} - \frac{1}{E}$ - unutrašnje planete

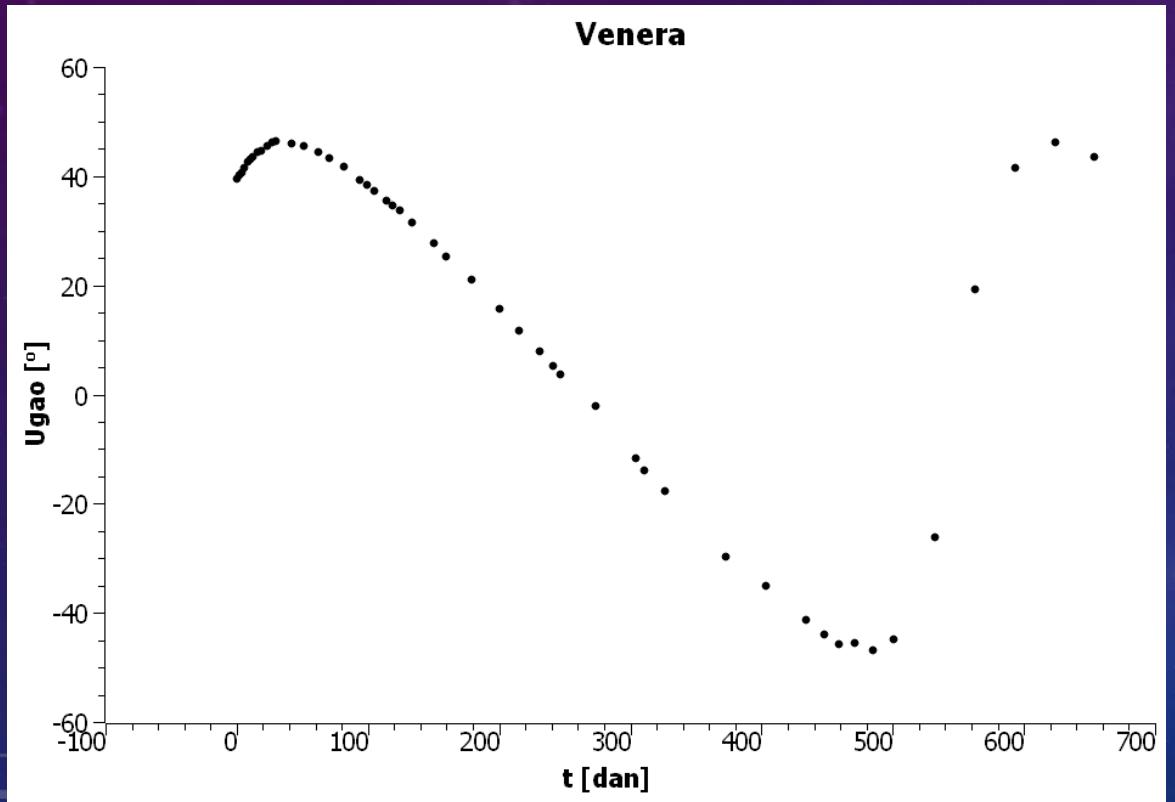
E – siderički period Zemlje

P – siderički period planete

S – sinodički period planete;

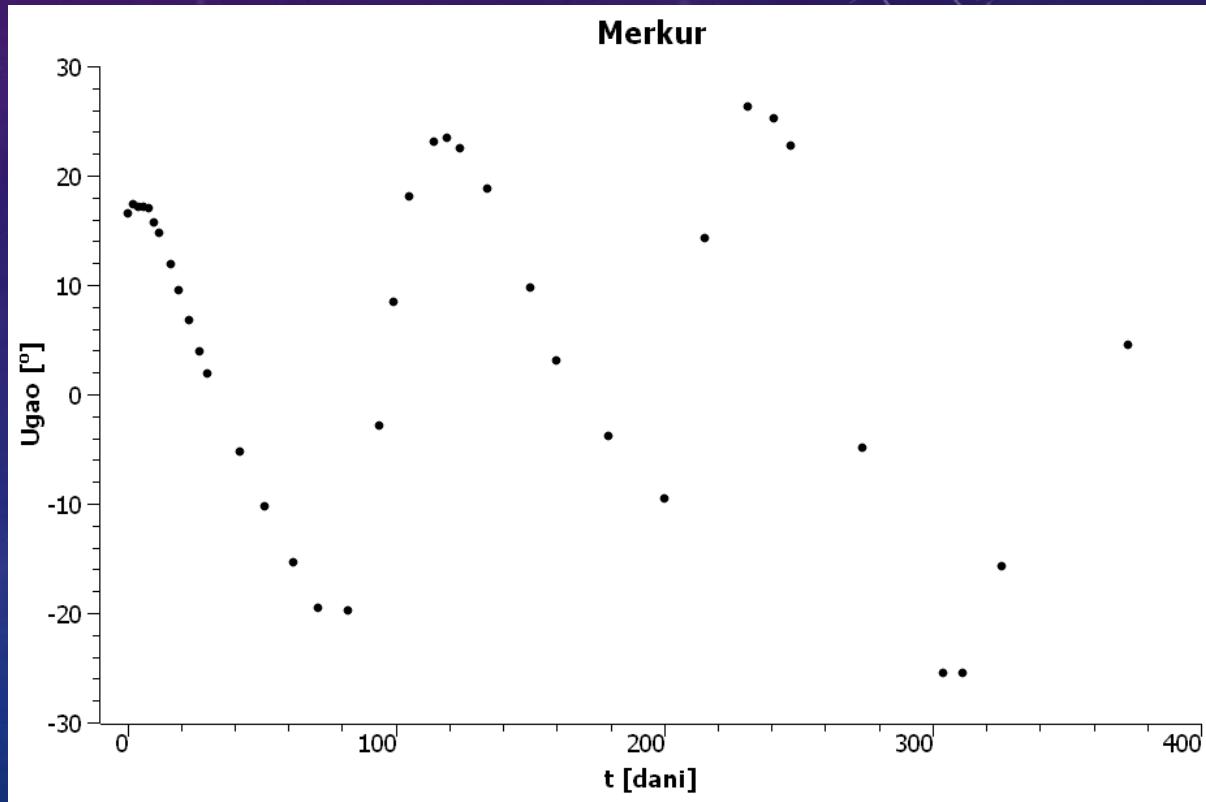
vreme za koje planeta pređe ugao θ

MERKUR | VENERA

$$\theta \approx 45^{\circ}$$

$$d_{Venera} = 0.71 \text{ AU}$$

$$\theta \approx 24^{\circ}$$

$$d_{Merkur} = 0.41 \text{ AU}$$

GALILEJEVI SATELITI

MERENJE BRZINE SVETLOSTI. 3. KELEROV ZAKON.

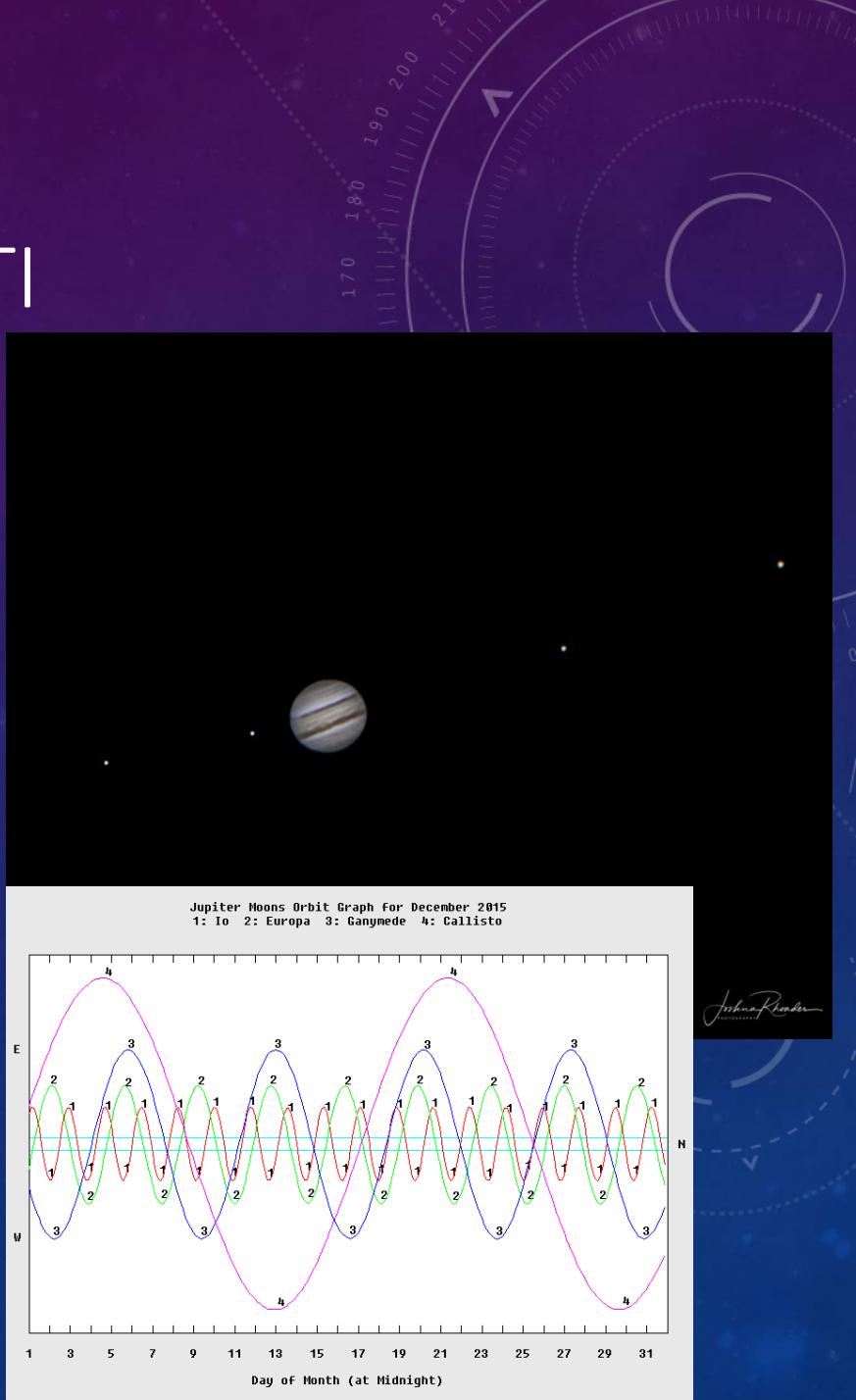
PRVO MERENJE BRZINE SVETLOSTI

- Ole Remer, 1676. godine
 - Merenje vremena pomračenja Jupiterovih satelita
- Dobijena vrednost $c = 2,14 \cdot 10^8 \text{ m/s}$
- Tačna vrednost $c = 3,00 \cdot 10^8 \text{ m/s}$
- Značaj merenja – brzina svetlosti je konačna!
- Pre 300 godina, bez savremene tehnologije
 - Samo 60 godina nakon Galilejevog teleskopa (i otkrića Jupiterovih satelita)

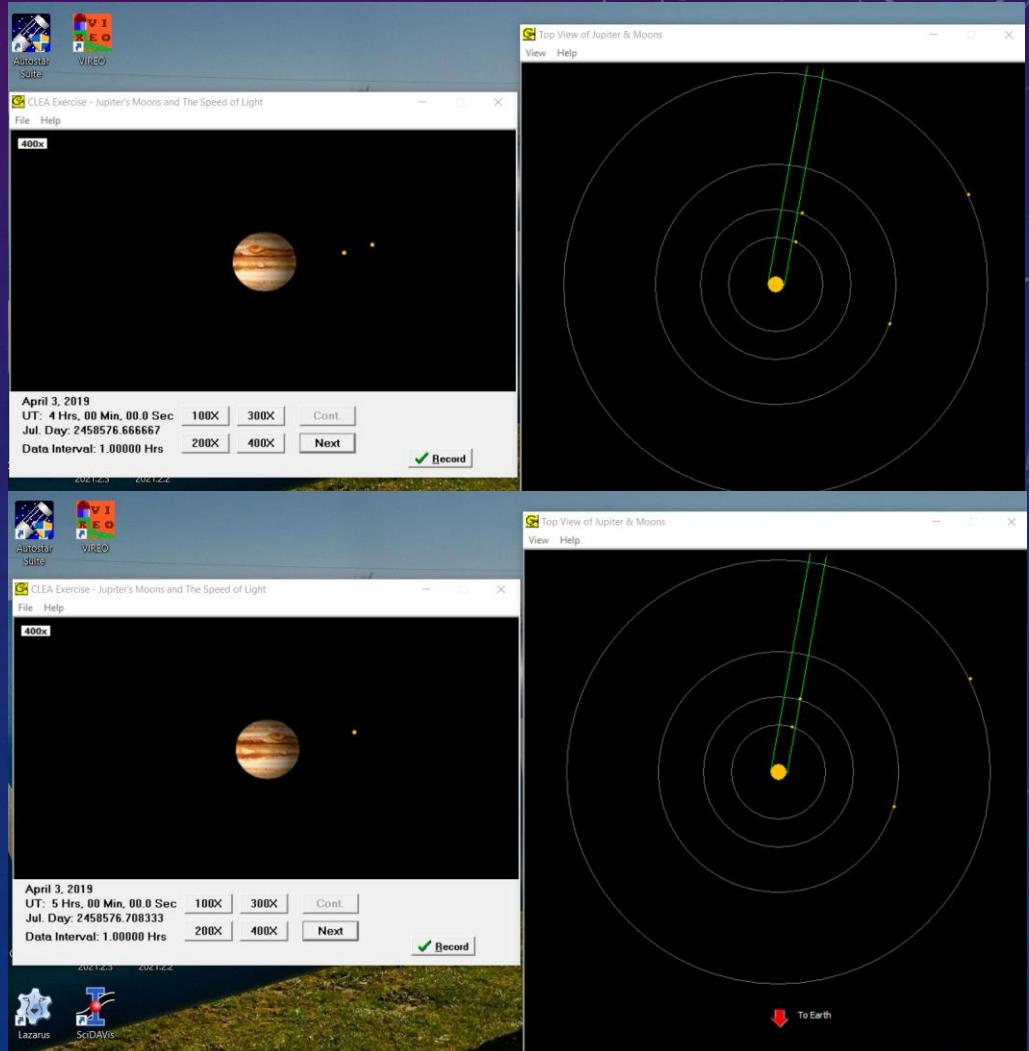
REMEROVO MERENJE BRZINE SVETLOSTI

- Nije nameravao da izmeri brzinu svetlosti!
- **Cilj:**
 - da li Jupiterovi sateliti mogu da se iskoriste za određivanje geografske dužine (za navigaciju brodova)
- Jupiter kao sat
 - Četiri satelita otkrivena 1610. godine
 - Periodi: Io (1,8 dana), Europa (3,5 dana), Ganimed (7 dana), Kalisto (16,7 dana)
 - Ako je period pravilan:
 - položaj satelita može da se predviđa za bilo koji trenutak u budućnosti
 - Efemeride

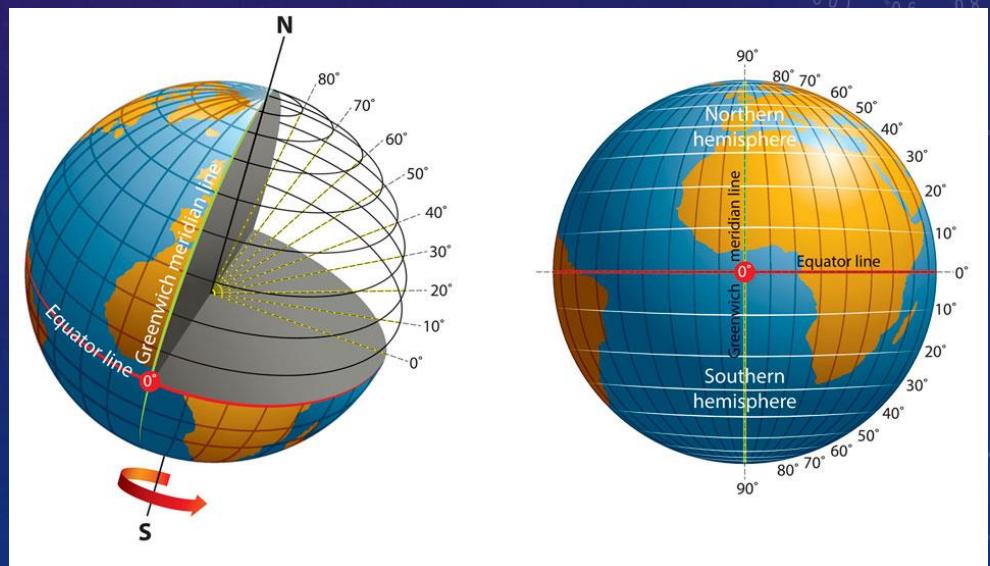
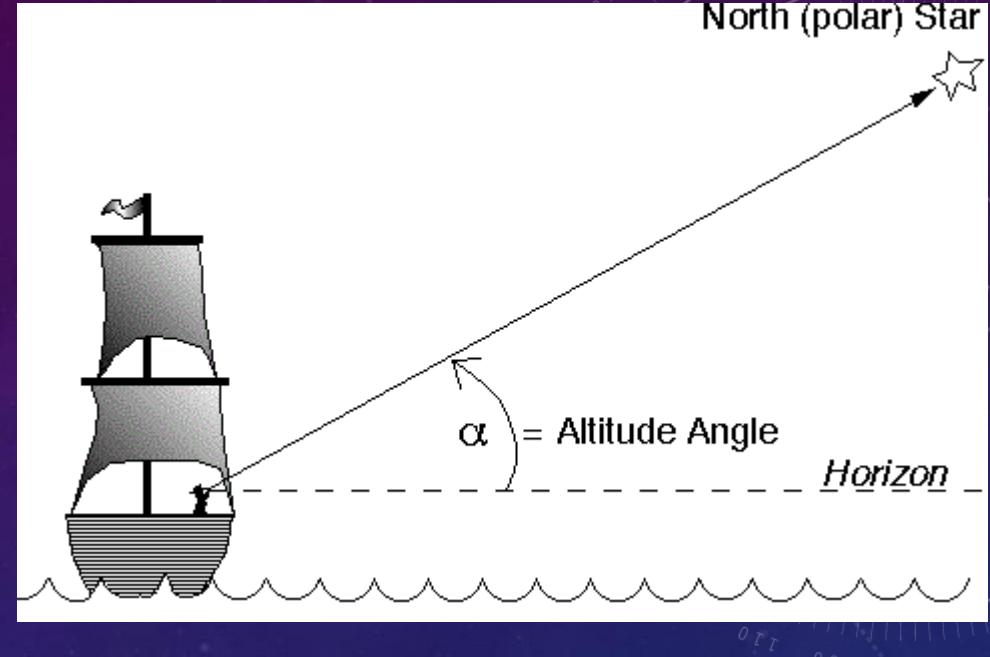
REMEROVO MERENJE BRZINE SVETLOSTI

- Najlakše – posmatranje nestajanja i pojavljivanja satelita iza Jupitera
 - Satelit nestaje pre nego što stvarno „zađe“ iza Jupitera!
 - Pojavljivanje satelita kasni u odnosu na očekivano!
 - Jupiterova senka
- Astronomi su morali da uključe senku (položaj Sunca, Jupitera i Zemlje) u proračun efemerida
 - Sateliti – kazaljke časovnika

GEOGRAFSKA ŠIRINA I DUŽINA

- U 17 veku nisu postojali tačni časovnici
 - Jupiterovi sateliti značajni za određivanje tačnog vremena
- Geografska širina – lako (zvezda Severnjača)
- Geografska dužina...? 😔
 - Britanska kraljevska opservatorija, Grinič (od 1884. god)
 - Mnogo moćna Britanska mornarica ☺
- Ne postoji mogućnost direktnog merenja
 - Greška od par minuta → nekoliko kilometara razlike
 - Prvi tačan časovnik za brodove, 1764 (Džon Harison)

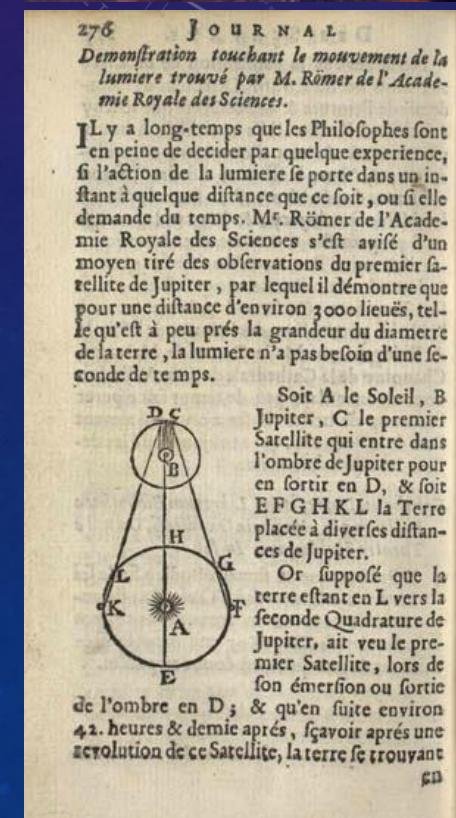

GEOGRAFSKA DUŽINA

- Ako znamo razliku u vremenu između lokalnog vremena i „Griniča“
 - Za 24 h Zemlja napravi pun krug (360 stepeni), 15 stepeni/sat
 - Za 1 stepen potrebna su 4 minuta
- Brod kreće iz Londona ka Atlantskom okeanu
 - Posle nekoliko nedelja posada vidi samo okean, nema kopna
 - Pred jutro, na osnovu Severnjače lako se odredi geografska širina (npr. 47°)
 - Npr. Sunce izlazi u 8:00 h (prema tačnom časovniku na ruci, koji pokazuje vreme u Londonu)
 - Kako je 22. mart dan prolećne ravnodnevice Sunce treba da izađe u 6:00 h !!!
 - Dva sata razlike → 30 stepeni geografske dužine
 - Ako je tačnost časovnika jedna sekunda – tačna pozicija sa greškom oko 2 km.

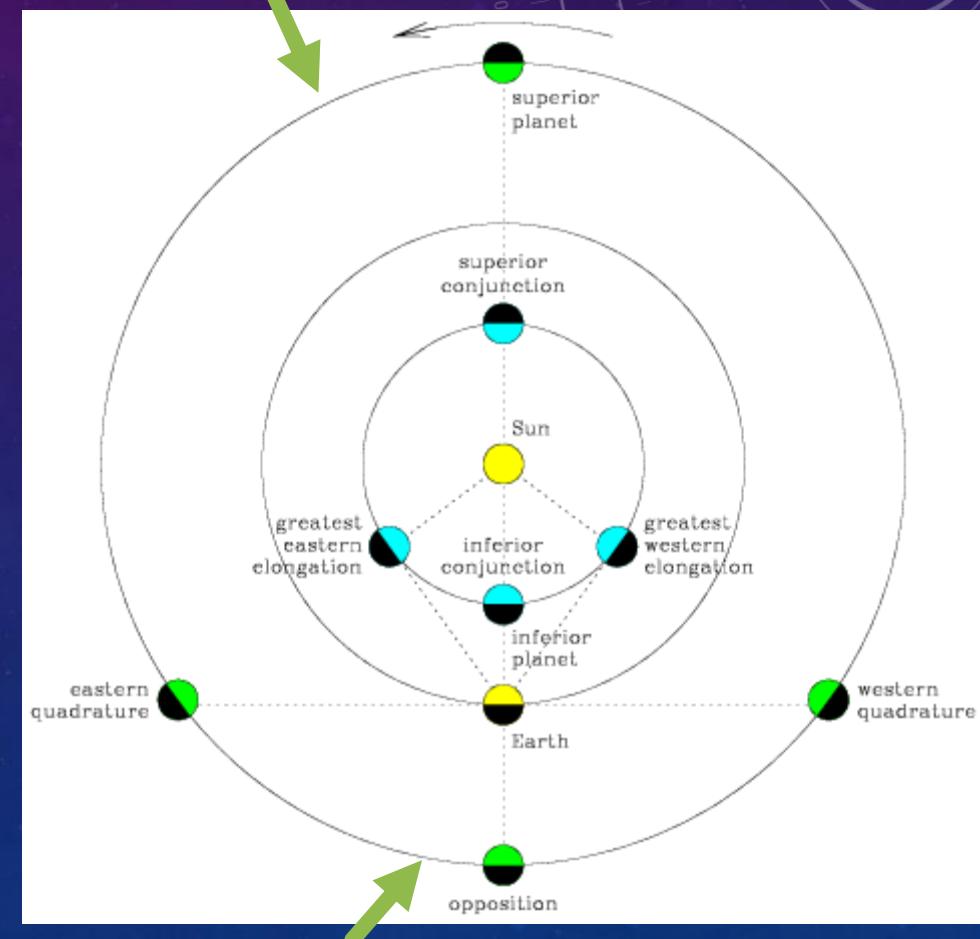
PROBLEM?

- Galilej – otkrio satelite i konstruisao specijalan teleskop za njihovo precizno posmatranje na moru
 - Oko 150 godina pre Harisonovog preciznog časovnika za brodove
- Nažalost još nisu postojale precizne efemeride
- Francuski astronom – Đovani Kasini
 - Precizno merio rotaciju Jupitera (otkrio i pojaseve na Jupiteru)
- Remer posmatrao samostalno Jupiter, 1672. otišao u Paris kod Kasinija
- Kasini – merio vreme zalaska Io (beležio kad satelit izađe iz senke)
- Podaci pokazali – kad su Jupiter i Zemlja blizu efemeride su tačne
 - Kad su Jupiter i Zemlja daleko – pomračenje kasni 10 – 12 minuta u odnosu na predviđeno
 - Potrebno vreme da svetlost pređe razliku u rastojanju! (Kasini promenio mišljenje, smatrao da je brzina svetlosti beskonačna, problem je negde drugo...)
 - Remer – podržao prvo Kasinijevo tumačenje i izmerio brzinu svetlosti (70% tačne vrednosti)

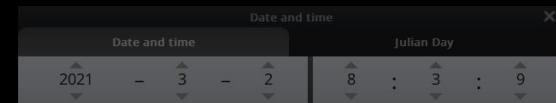
IZBOR DATUMA

- Preporuka:
 - 2-3 meseca posle konjunkcije (1)
 - 1-2 meseca pre opozicije (2)
- Na primer:
 - konjunkcija - 29. januar 2021. godine
 - opozicija – 20. avgust 2021. godine

PRVO POSMATRANJE

- **2. mart 2021. godine**
- Početak pomračenja Io
 - Vreme: 07:03:00,0
 - JD: 2459275,793750
- Procena za drugo posmatranje
 - npr. 15. jul 2021
 - Broj dana: 135
 - Period Io: 1,769861 dana
 - Broj orbita: $\frac{135}{1,769861} = 76,28 \approx 76$
 - uvek izabratи manji broj, tj. početi posmatranje ranije

DRUGO POSMATRANJE

- Očekivano vreme pomračenja(JD)
 - JD prvog posmatranja + broj orbita * period Io
 - $JD(2) = 2459275,793750 + 76 * 1,769861$
 - $JD(2) = 2459410,303186$
- Uneti približno vreme **pre** očekivanog pomračenja!

DRUGO POSMATRANJE - REZULTATI

- **14. jul 2021**

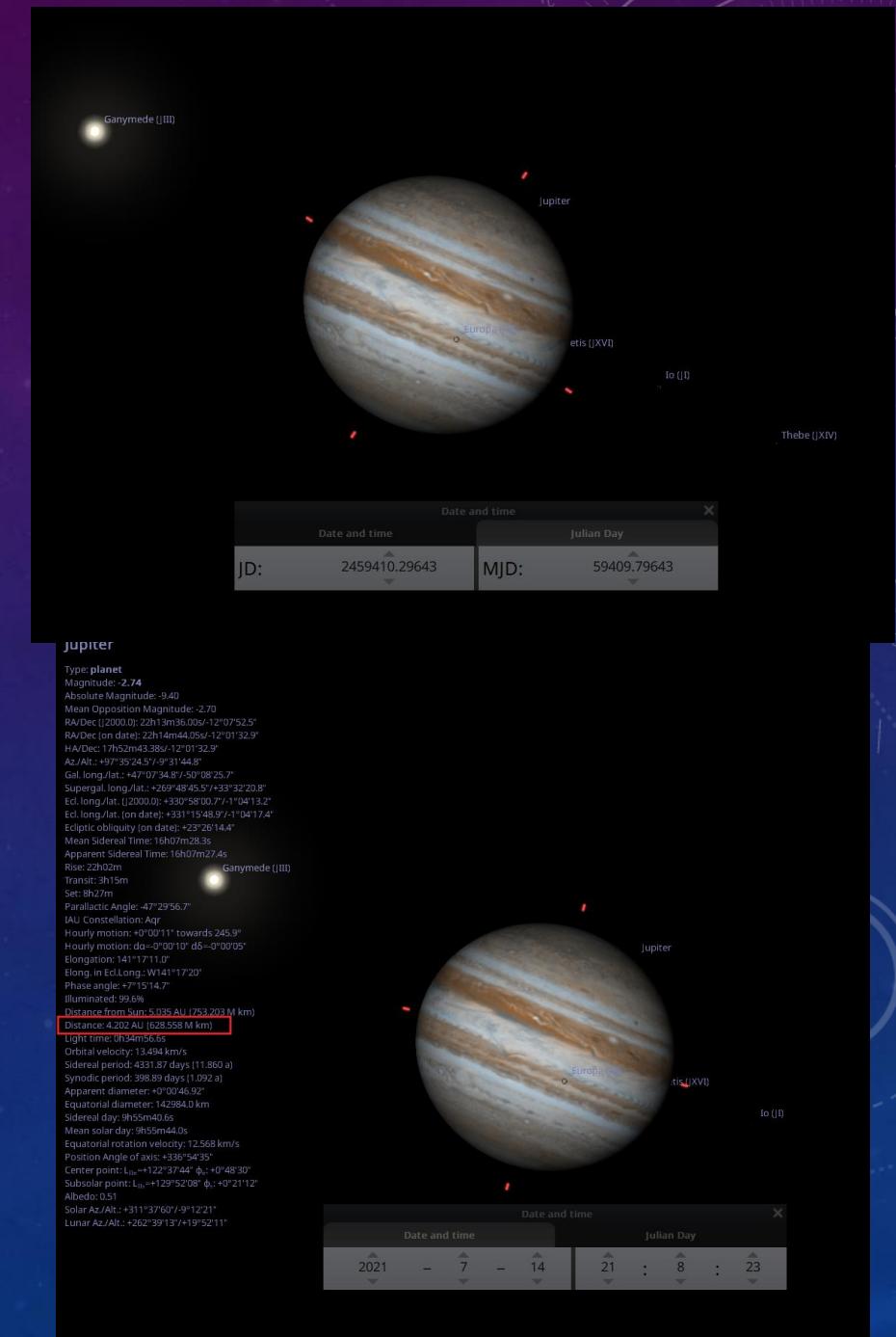
- Vreme: 19:06:00,0
- JD 2459410,295833

- Izračunati razliku u vremenu predviđenog i posmatranog vremena

- $2459410,303186 - 2459410,295833$
- $\Delta\text{JD} = 0,007353$ dana = 635,2992 sekundi

- Razlika u rastojanju

- $D = 5,95649 \text{ AU} - 4,20139 \text{ AU}$
- $D = 1,7551 \text{ AU}$

BRZINA SVETLOSTI

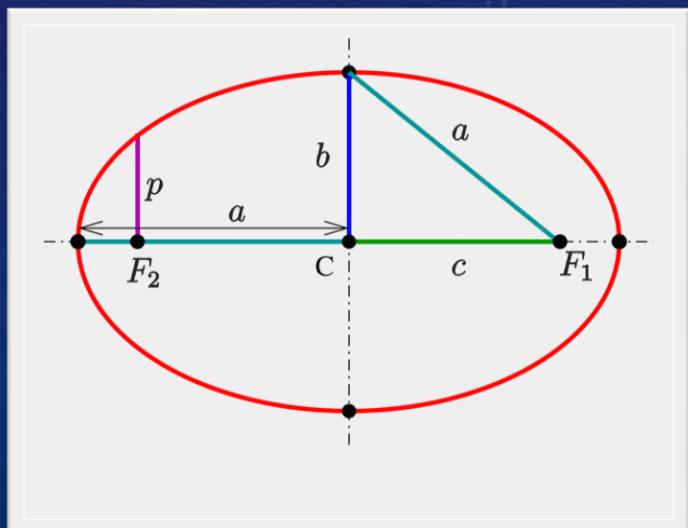
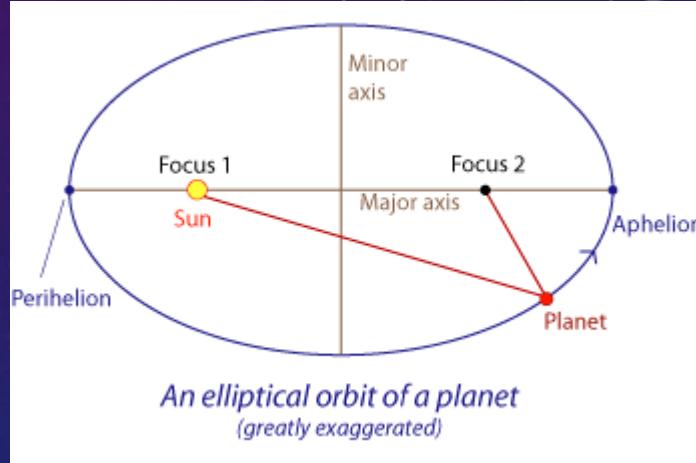
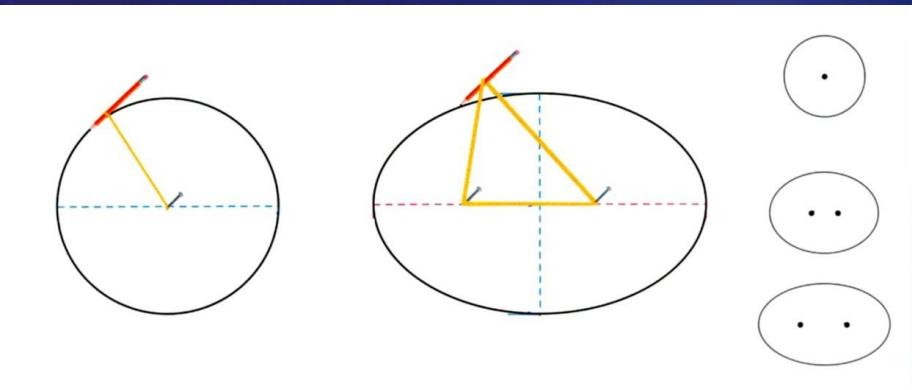
- $\Delta T = 635,2992$ sekundi
- $D = 1,7551 \text{ AU} = 262559223,4 \text{ km}$
- Brzina svetlosti $c = D / \Delta T$
- $c = 413.284,4 \text{ km/s}$
- Oko 35% veća vrednost od tačne

KEPLEROVI ZAKONI

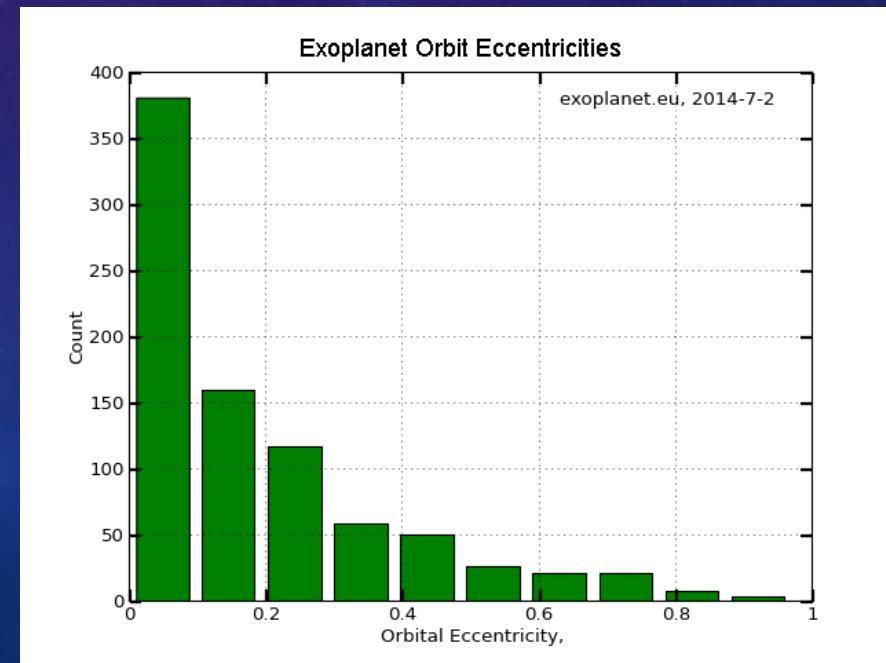
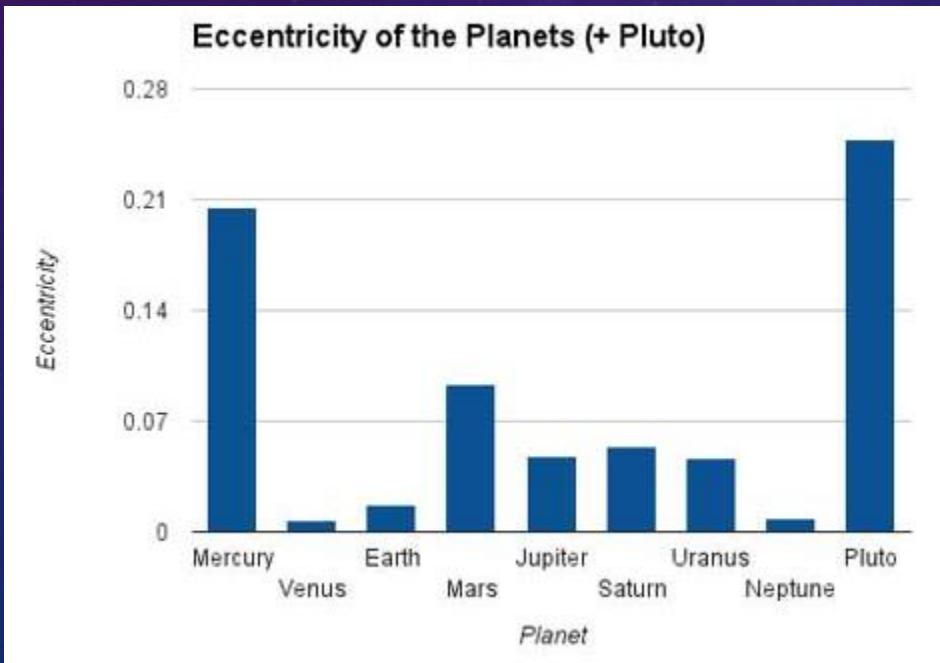
KEPLEROVI ZAKONI (1. ZAKON)

- Planete se oko Sunca kreću po eliptičkim putanjama, u čijoj se zajedničkoj žiži nalazi Sunce
- Jedačina elipse $r = \frac{p}{1+\varepsilon \cos \theta}$
 - Perihel $\theta = 0^\circ$, afel $\theta = 180^\circ$
 - Za $\theta = 90^\circ$ i $\theta = 270^\circ$ – rastojanje p

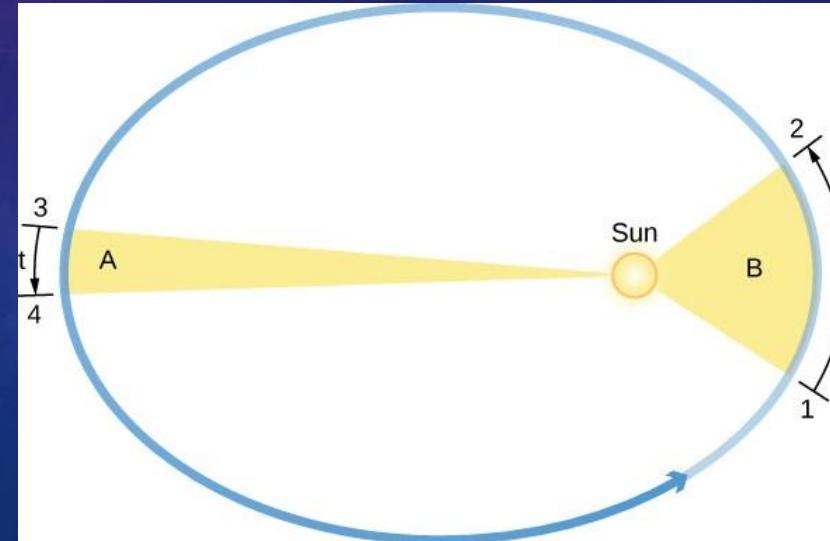
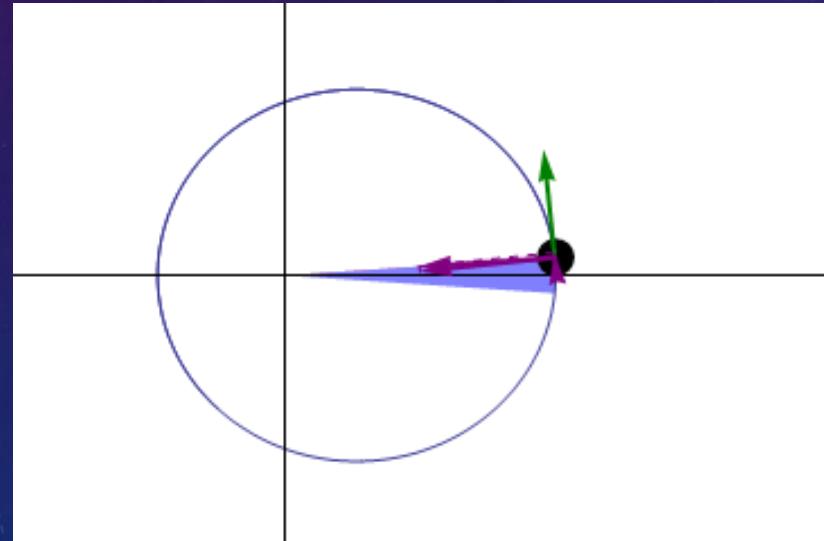
KEPLEROVI ZAKONI (1. ZAKON)

- Putanje planeta su malog ekscenticiteta (ne razlikuju se mnogo od kružnih), osim u slučaju Merkura i “bivše” planete Pluton.
- Eliptične putanje imaju i sateliti planeta, asteroidi i periodične komete.

KEPLEROVI ZAKONI (2. ZAKON)

- Radijus vektor planete u jednakim vremenskim intervalima opisuje jednake povrsine
- Zbog ovoga se planeta kreće brže u blizini perihela, a sporije u blizini afela.

$$dA = \frac{1}{2} r \cdot r d\theta$$

$$\frac{dA}{dt} = \frac{r^2}{2} \frac{d\theta}{dt}$$

$$P \cdot \frac{r^2}{2} \frac{d\theta}{dt} = \pi ab$$

$$n = \frac{2\pi}{P} \Rightarrow r^2 d\theta = abndt$$

KEPLEROVI ZAKONI (3. ZAKON)

- Kvadri perioda (T) obilaska planete oko Sunca srazmerni su kubovima velikih poluosa (a) njihovih putanja

$$\frac{a_1^3}{T_1^2} = \frac{a_2^3}{T_2^2} = \frac{a_3^3}{T_3^2} = \dots \text{const}$$

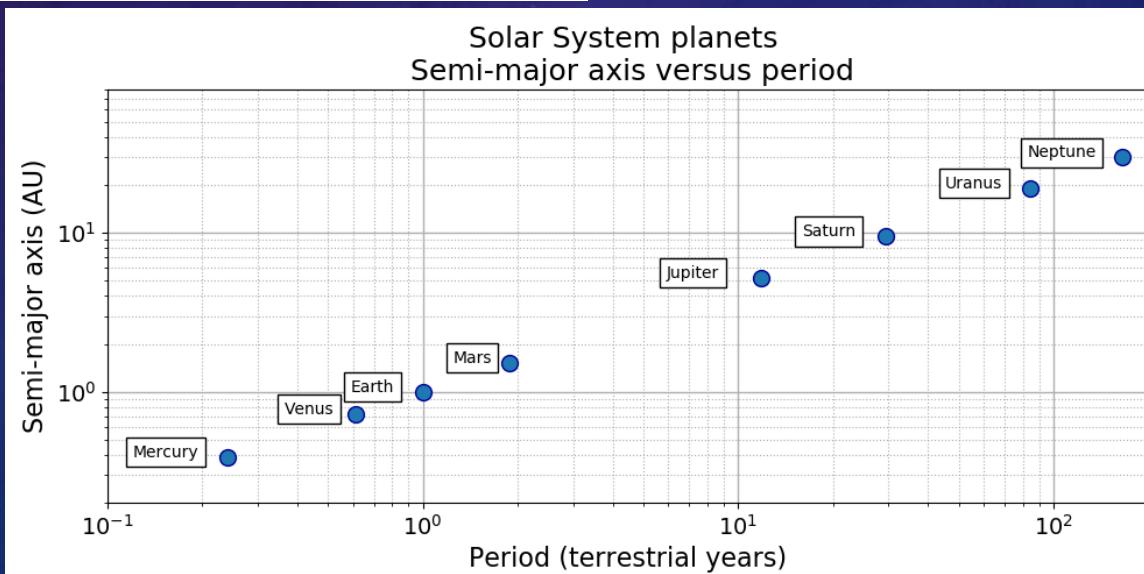
- omogućuje da se na osnovu poznavanja perioda obilaska Zemlje oko Sunca i velike poluose njene putanje odrede elementi kretanja drugih planeta.

KEPLEROVI ZAKONI (3. ZAKON)

Data used by Kepler (1618)			
Planet	Mean distance to sun (AU)	Period (days)	$\frac{R^3}{T^2}$ (10^{-6} AU 3 /day 2)
Mercury	0.389	87.77	7.64
Venus	0.724	224.70	7.52
Earth	1	365.25	7.50
Mars	1.524	686.95	7.50
Jupiter	5.2	4332.62	7.49
Saturn	9.510	10759.2	7.43

Modern data (Wolfram Alpha Knowledgebase 2018)

Planet	Semi-major axis (AU)	Period (days)	$\frac{R^3}{T^2}$ (10^{-6} AU 3 /day 2)
Mercury	0.38710	87.9693	7.496
Venus	0.72333	224.7008	7.496
Earth	1	365.2564	7.496
Mars	1.52366	686.9796	7.495
Jupiter	5.20336	4332.8201	7.504
Saturn	9.53707	10775.599	7.498
Uranus	19.1913	30687.153	7.506
Neptune	30.0690	60190.03	7.504

TREĆI KEPLEROV ZAKON

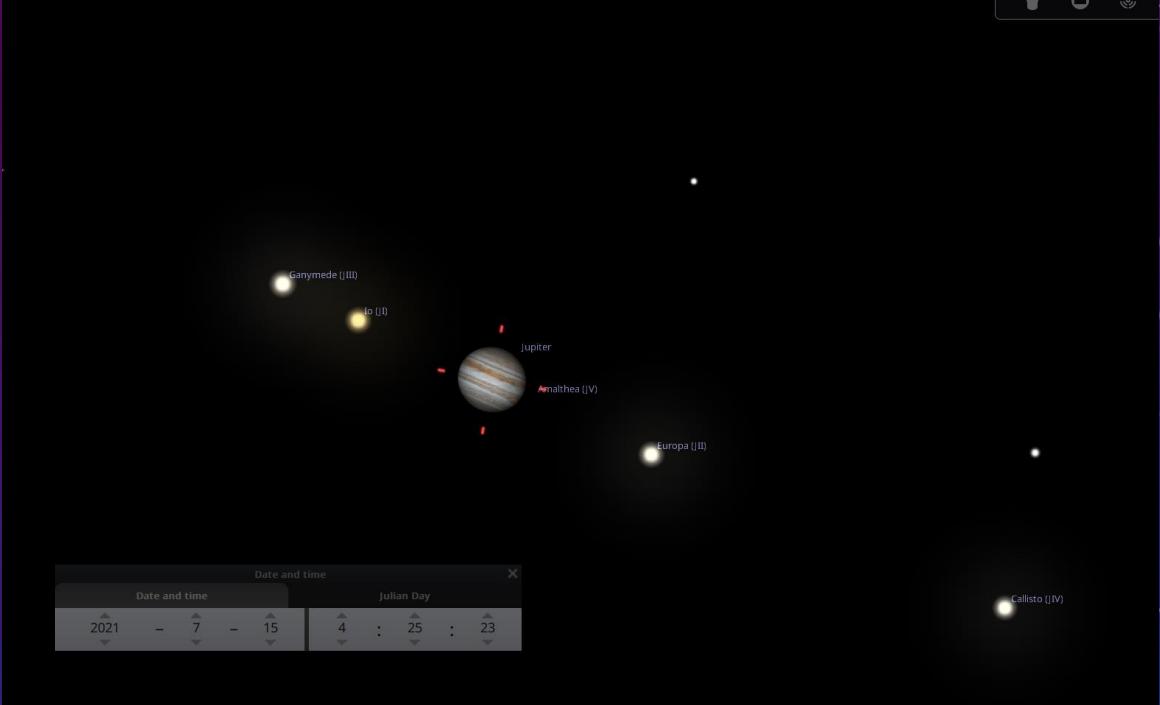
- Posmatranje Galilejevih satelita

$$\frac{T^2}{a^3} = \frac{4\pi^2}{G \cdot M}$$

$$M = \frac{a^3}{T^2}$$

- M – masa tela (u solarnim masama),
- a – poluosa (u astronomskim jedinicama),
- T – period (u godinama)

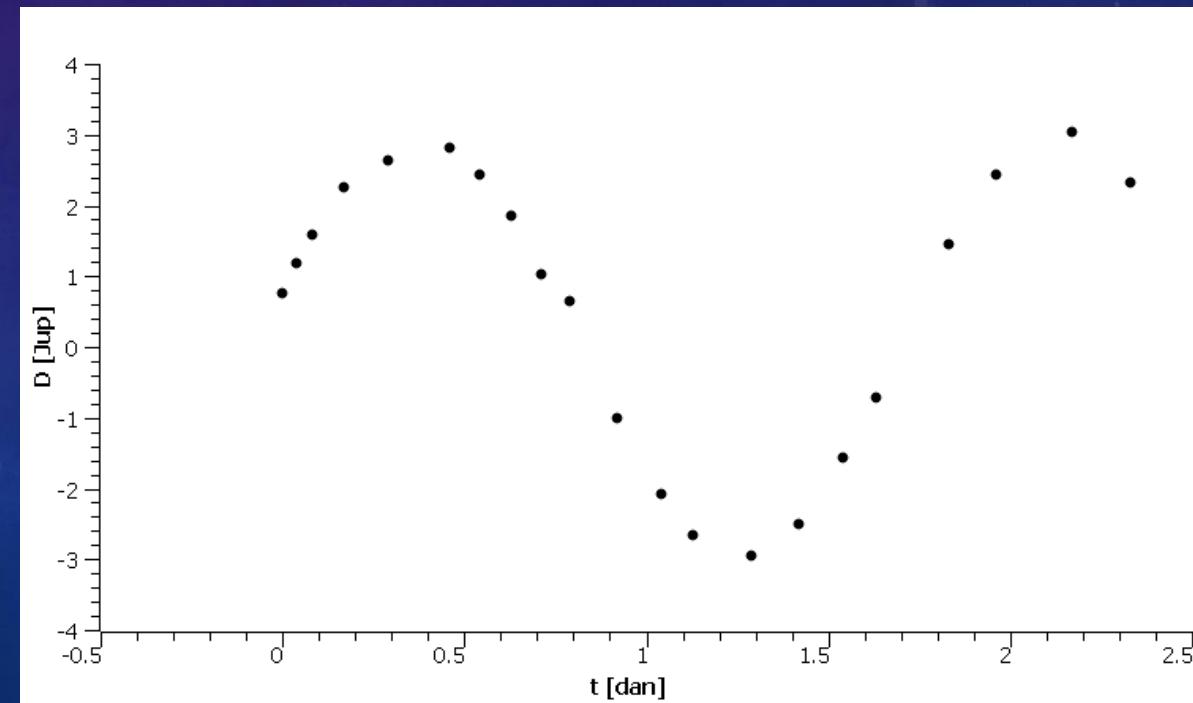
$$\frac{T^2}{a^3} = \frac{4\pi^2}{G \cdot (m_1 + m_2)}$$

MERENJE

vreme	T	sig	Min	sec	Jupiter	D [Jup]	D [AU]
2459409.565	0.00	1	0	35.41	46.51	0.7613	1.63E-05
2459409.607	0.04	1	0	55.26	46.51	1.1881	2.55E-05
2459409.649	0.08	1	1	13.87	46.51	1.5883	3.41E-05
2459409.732	0.17	1	1	44.86	46.51	2.2546	4.84E-05
2459409.857	0.29	1	2	2.12	46.51	2.6257	5.63E-05
2459410.024	0.46	1	2	11.16	46.51	2.8200	6.05E-05
2459410.107	0.54	1	1	53.27	46.51	2.4354	5.23E-05
2459410.191	0.63	1	1	26.67	46.51	1.8635	4.00E-05
2459410.274	0.71	1	0	47.87	46.51	1.0292	2.21E-05
2459410.357	0.79	1	0	30.00	46.51	0.6450	1.38E-05
2459410.482	0.92	-1	0	47.08	46.51	-1.0123	-2.17E-05
2459410.607	1.04	-1	1	36.94	46.51	-2.0843	-4.47E-05
2459410.691	1.13	-1	2	3.28	46.51	-2.6506	-5.69E-05
2459410.857	1.29	-1	2	16.76	46.51	-2.9404	-6.31E-05
2459410.982	1.42	-1	1	56.61	46.51	-2.5072	-5.38E-05
2459411.107	1.54	-1	1	12.66	46.51	-1.5622	-3.35E-05
2459411.191	1.63	-1	0	33.35	46.51	-0.7171	-1.54E-05
2459411.399	1.83	1	1	7.69	46.51	1.4554	3.12E-05
2459411.524	1.96	1	1	53.30	46.51	2.4360	5.23E-05
2459411.732	2.17	1	2	21.25	46.51	3.0370	6.52E-05
2459411.899	2.33	1	1	48.32	46.51	2.3290	5.00E-05

Jupiter [km]	139820
AU [km]	149597871
Jupiter [AU]	46606.67

MERENJE

$$y = a \cos(\omega(t - c)) + b$$

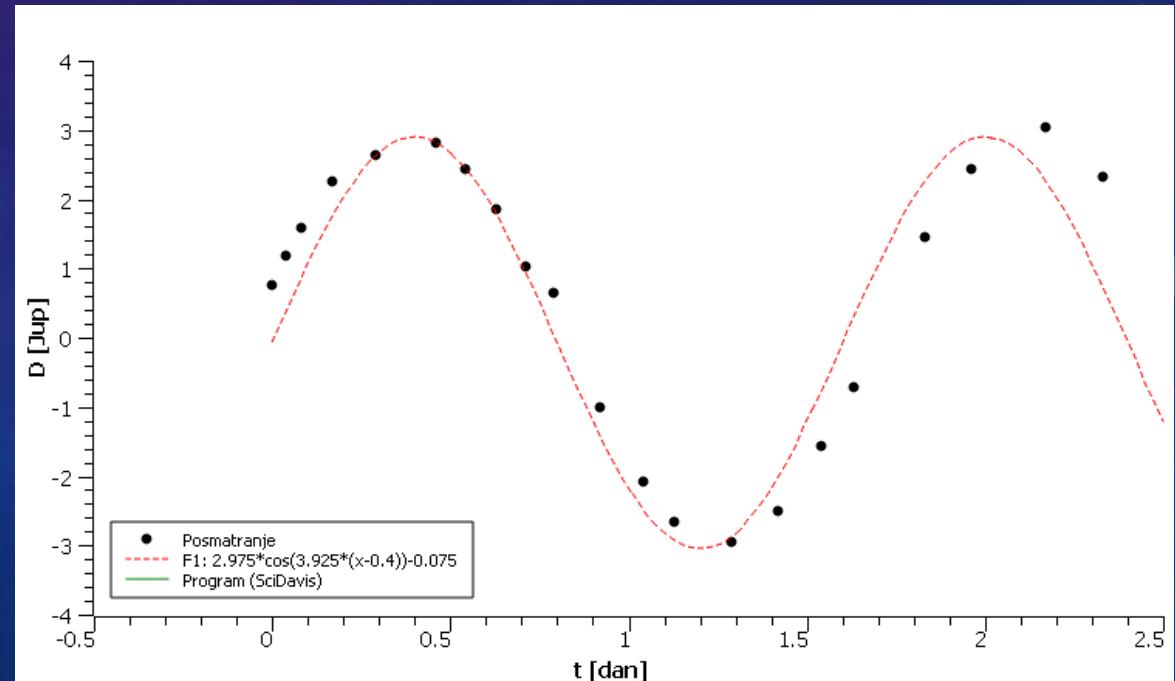
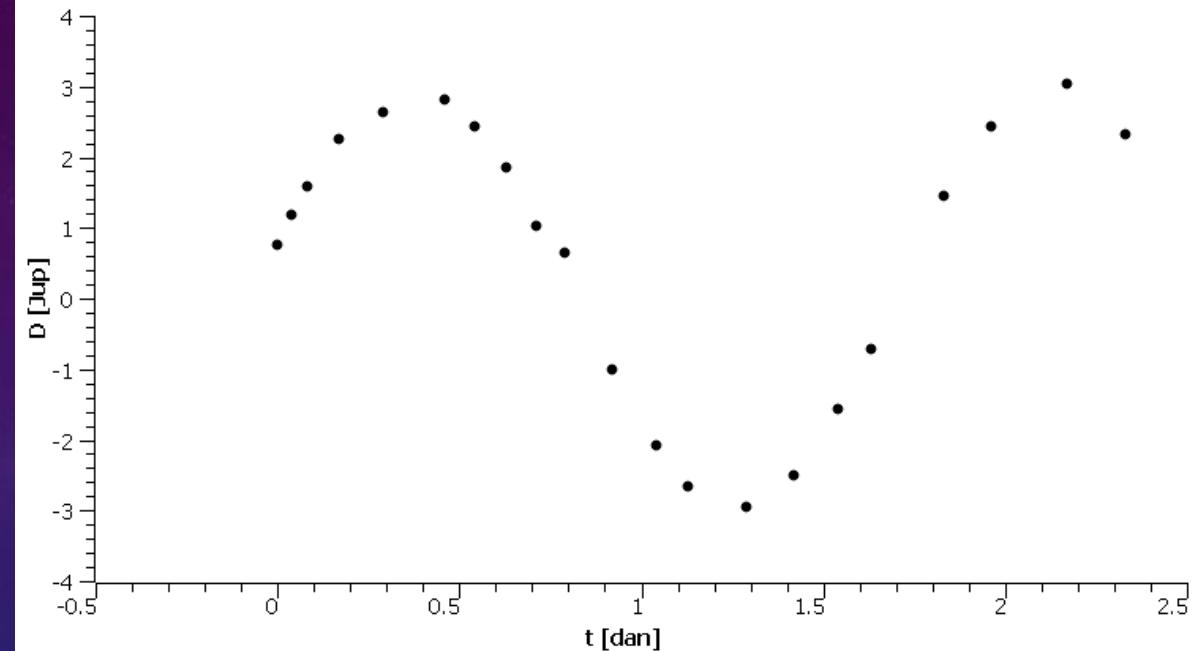
- $b = \frac{1}{2}(2.9 + (-3.05)) = \frac{-0.15}{2} = -0.075$

- $a = \frac{1}{2}(2.9 - (-3.05)) = \frac{5.95}{2} = 2.975$

- $T = \frac{2\pi}{\omega} = 2(2.1 - 1.3) = 2 \cdot 0.8 = 1.6$

- $\omega = \frac{2\pi}{T} = 3.925$

- $c = 0.4$

„MALO“ TAČNIJE

Function `user1(x, a, b, c, w)`

```
a*cos(w*(x-c))+b
```

Parameter	Value	Constant
a	-2.955786850733	☐
b	0.0408699848125348	☐
c	1.25869498609216	☐
w	-3.55636264712317	☐

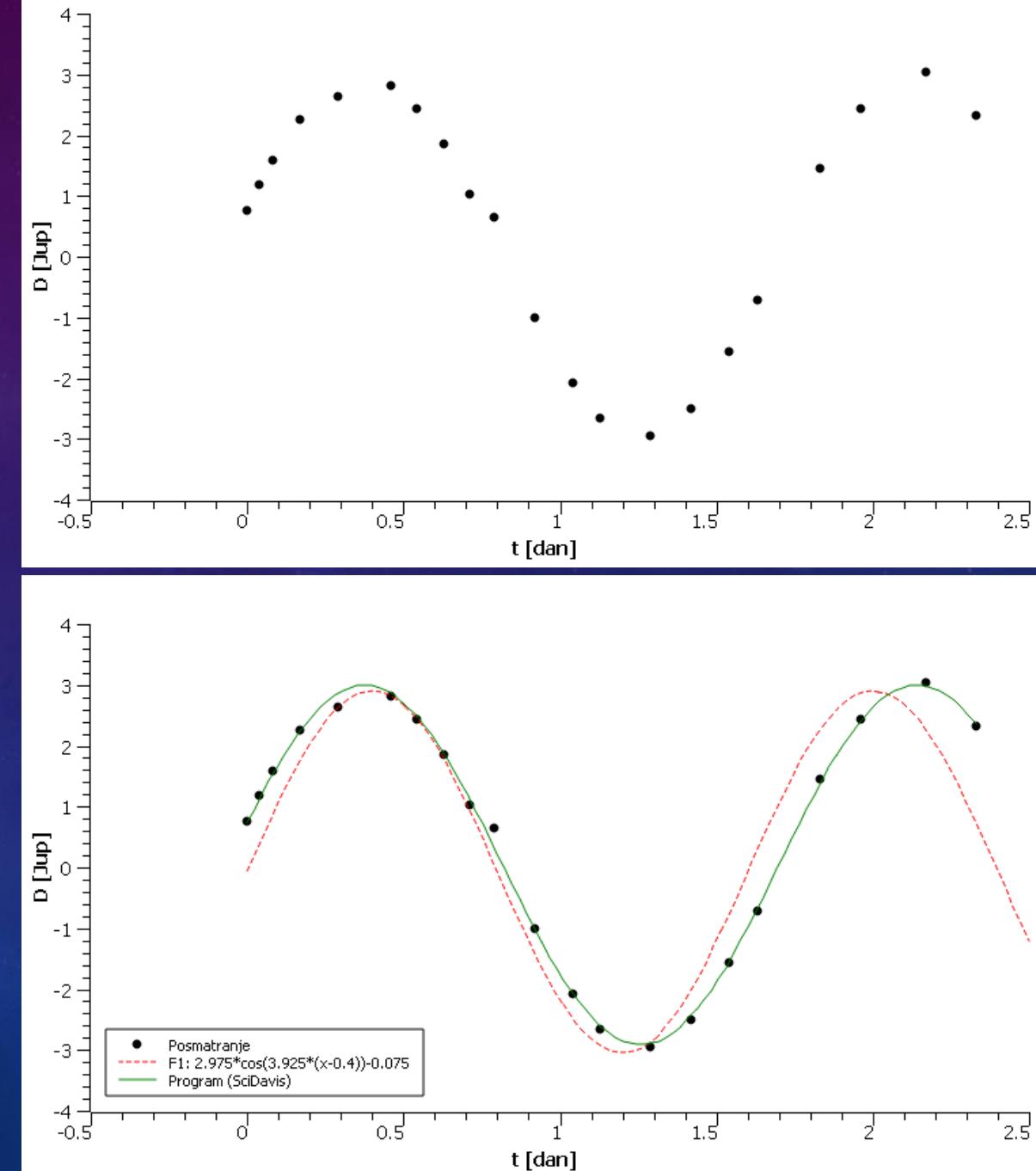
Initial guesses

Algorithm `Scaled Levenberg-Marquardt`

Color █ █

From x = Iterations
To x = Tolerance

$$b = -0.075, a = 2.975, \omega = 3.925, c = 0.4$$

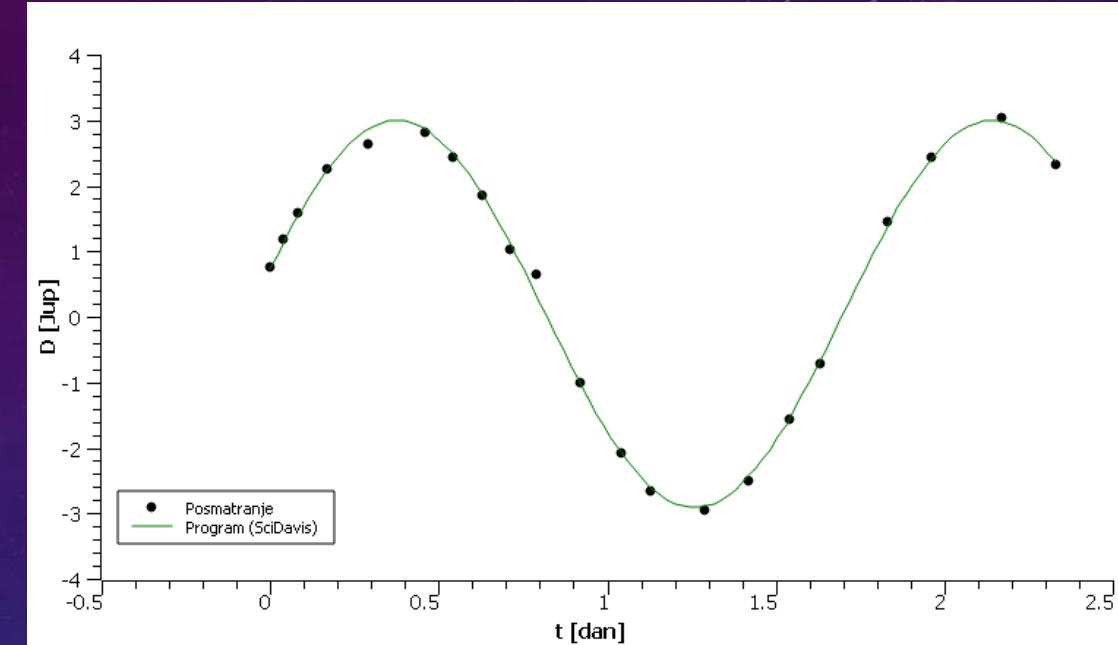
$$M = \frac{a^3}{T^2}$$

DA UPOREDIMO...

- „Papir i olovka“
 - $a = 2.956$ [Jup] = 0.00276 AU
 - $T = 1.6$ dana = 0.0044 god
 - $M = 0.0009134 M_{\odot}$
- „Fitovanje“ podataka
 - $a = 2.975$ [Jup] = 0.00278 AU
 - $T = 1.766$ dana = 0.0048 god
 - $M = 0.0009311 M_{\odot}$

$$\Delta = 4.29 \%$$

$$\Delta = 2.43 \%$$

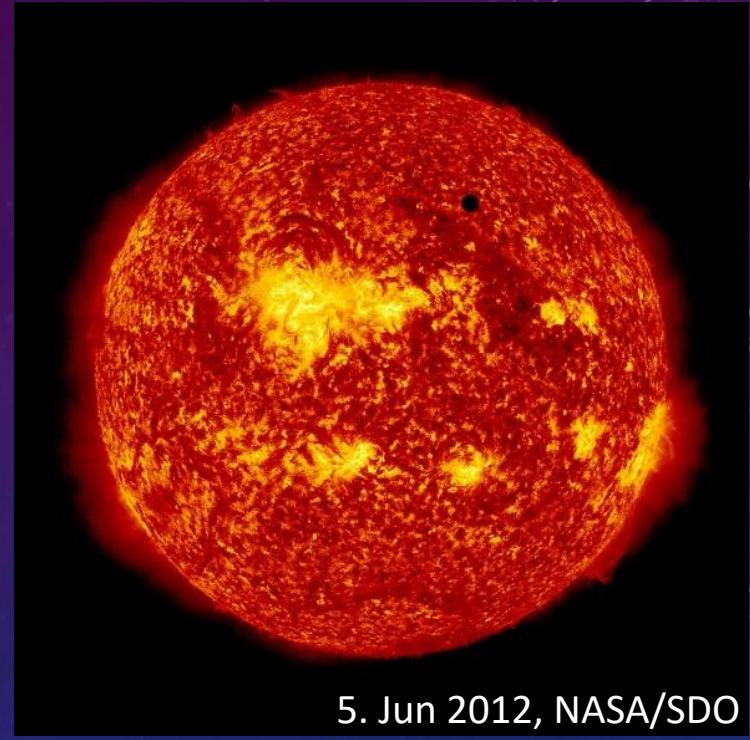
$$M = 0.0009543 M_{\odot}$$

TRANZIT MERKURA I VENERE

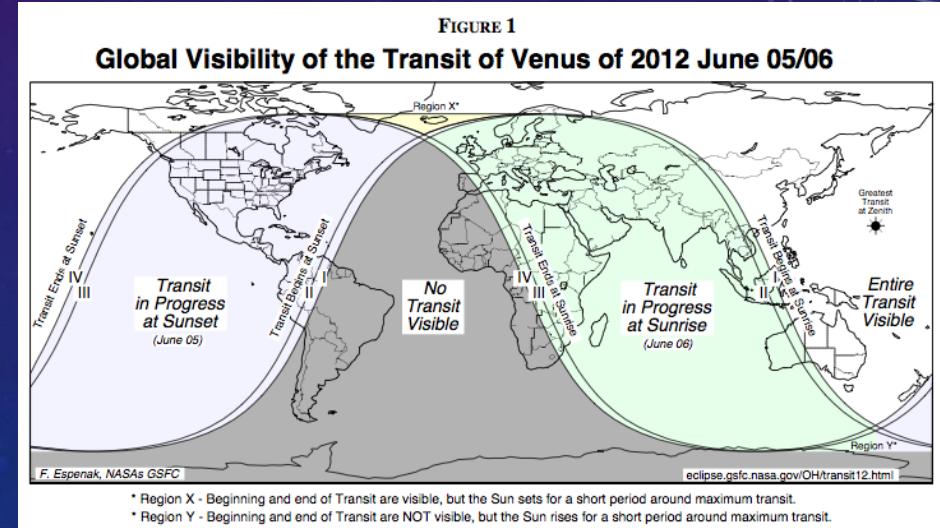
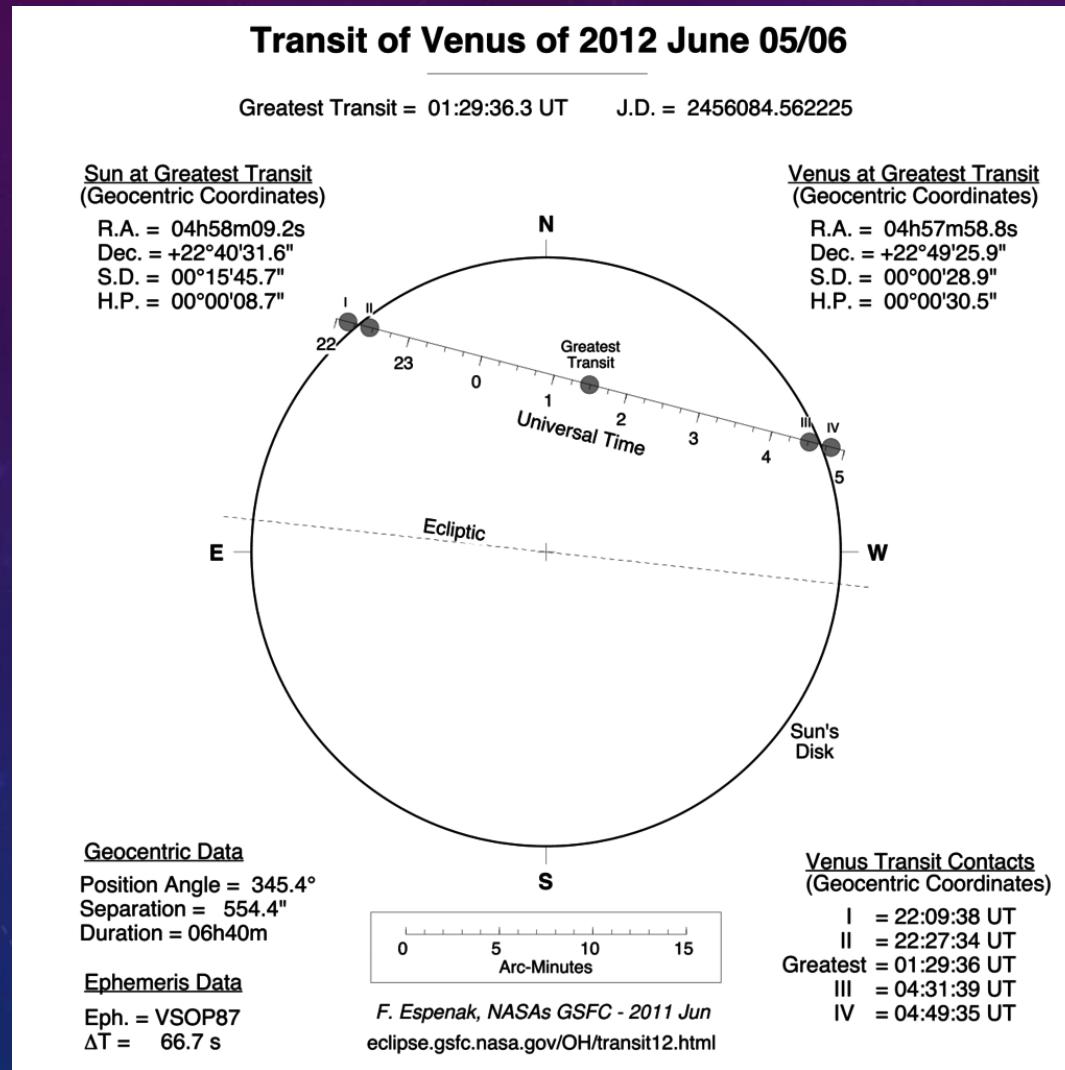
ODREĐIVANJE ASTRONOMSKE JEDINICE

TRANZITI MERKURA I VENERE

- Merkur – 1-2 puta u deceniji
- Venera – manje od dva puta po veku
 - Period 243 godine
 - Približno $105,8 - 8 - 121,5 - 8$ godina
- Prvi zabeleženi tranzit Venere
 - 1639. godine, od tada 5
 - Poslednja dva 2004 i 2012
 - Sledеји 2117. odine ☽
- Merkur:
 - 2003, 2006, 2016 i 11. novembar 2019
 - Sledеји 2032. godine :/
- **3. jun 2014**
 - Rover Curiosity posmatrao tranzit sa Marsa
 - Prvi tranzit sa druge planete

TRANZIT VENERE, 2012. GODINA

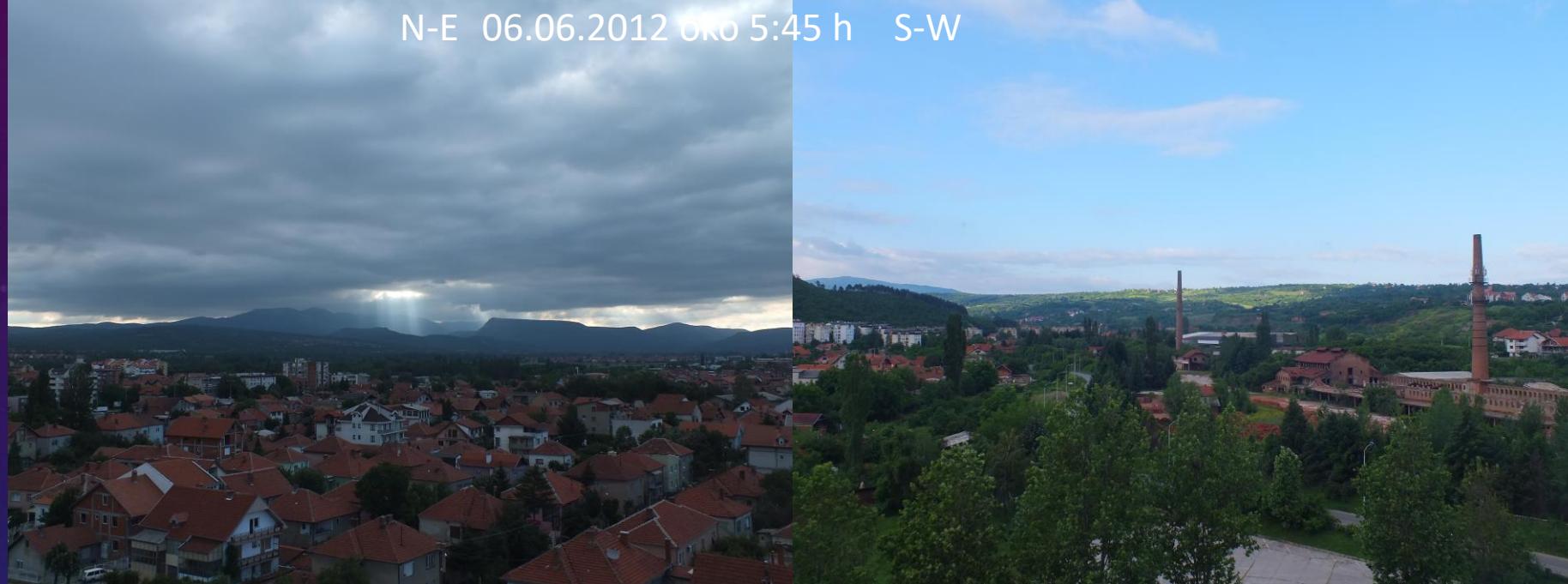

TRANZIT U NIŠU

TRANZIT U NIŠU

N-E 06.06.2012 oko 5:45 h S-W

TRANZITI VENERE I AU

- Retki ali igrali važnu ulogu u istoriji astronomije
- 1761, 1769, 1874 i 1882. godina
- Velike ekspedicije u udaljene delove sveta
- Glavni razlog – merenje astronomске jedinice (AU)
- 1600 godina – radovi T. Brahe, J. Kepler relativna rastojanja
 - Merkur (0,39), Venera (0,72), Zemlja (1,00), Mars (1,52), Jupiter (5,20), Saturn (9,54)

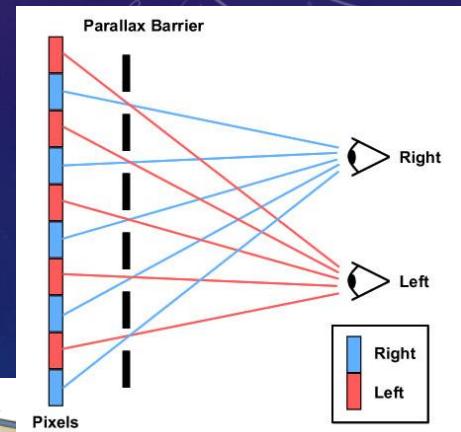
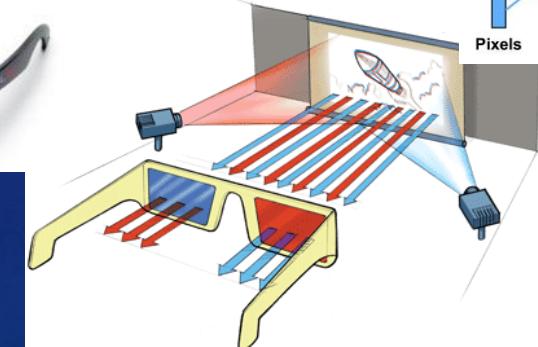
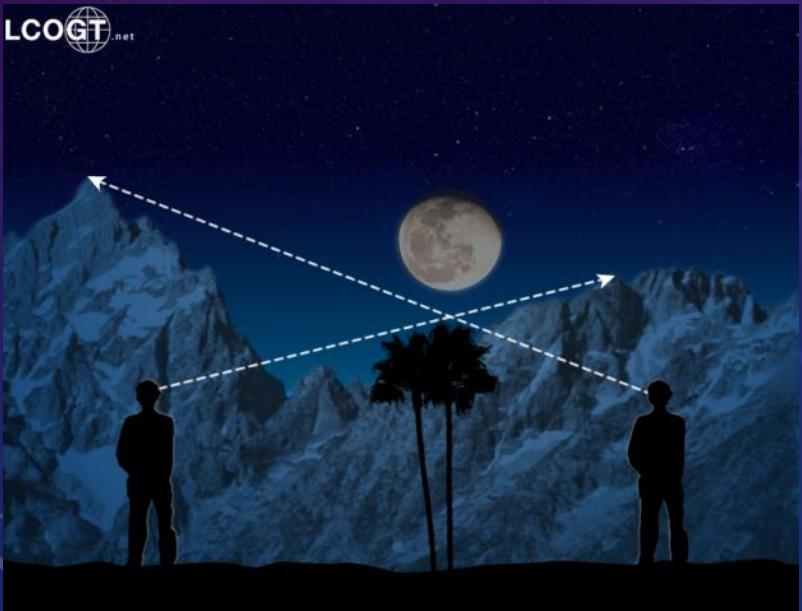
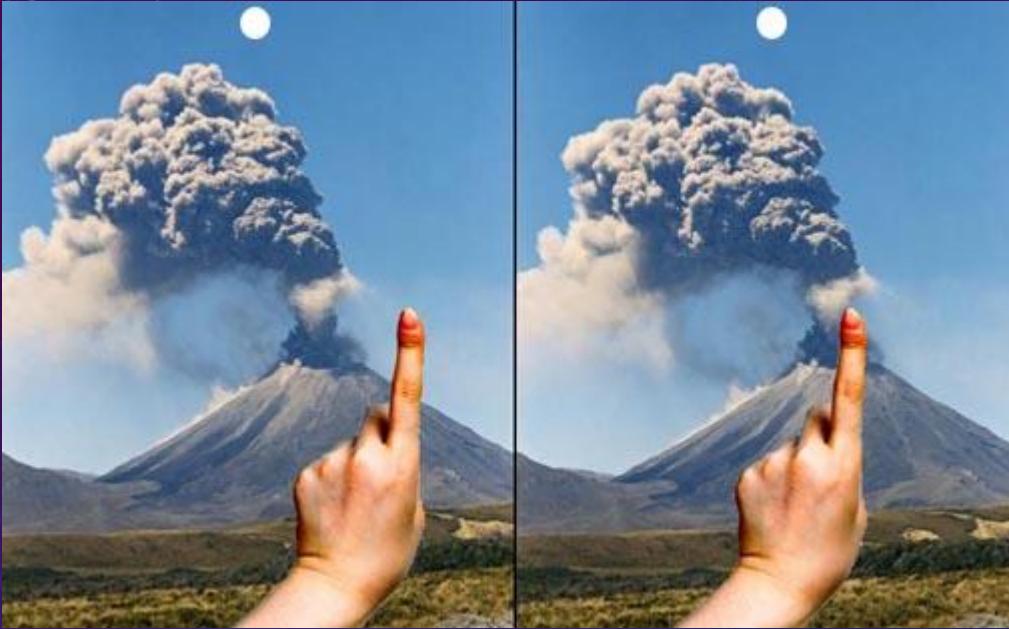
TRANZITI VENERE I AU

- Edmund Halej (1715)
 - Predložio metod za merenje AU
- Posmatranje tranzita Venere
- Dva posmatrača na dve različite lokacije
 - Istovremeno posmatraju
 - Vide „pomeraj“ (paralaksu) na površini Sunca
 - Meri se paralaksa, poznato rastojanje posmatrača
 - Trigonometrija → rastojanje do Venere

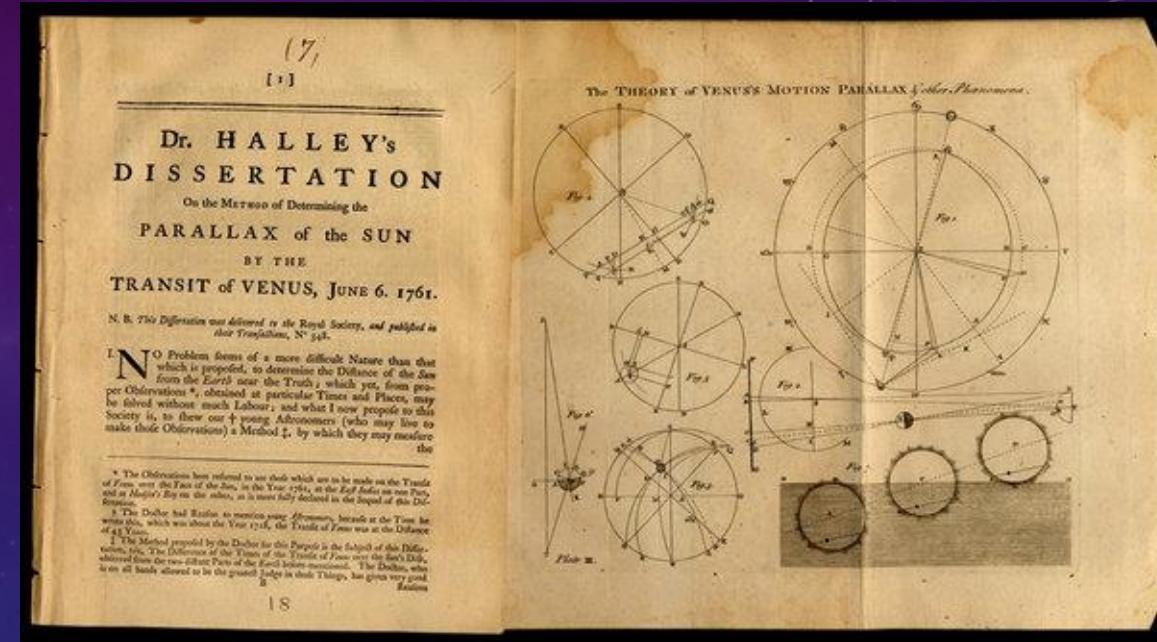
PARALAKSA

- Na Zemlji, svakog dana

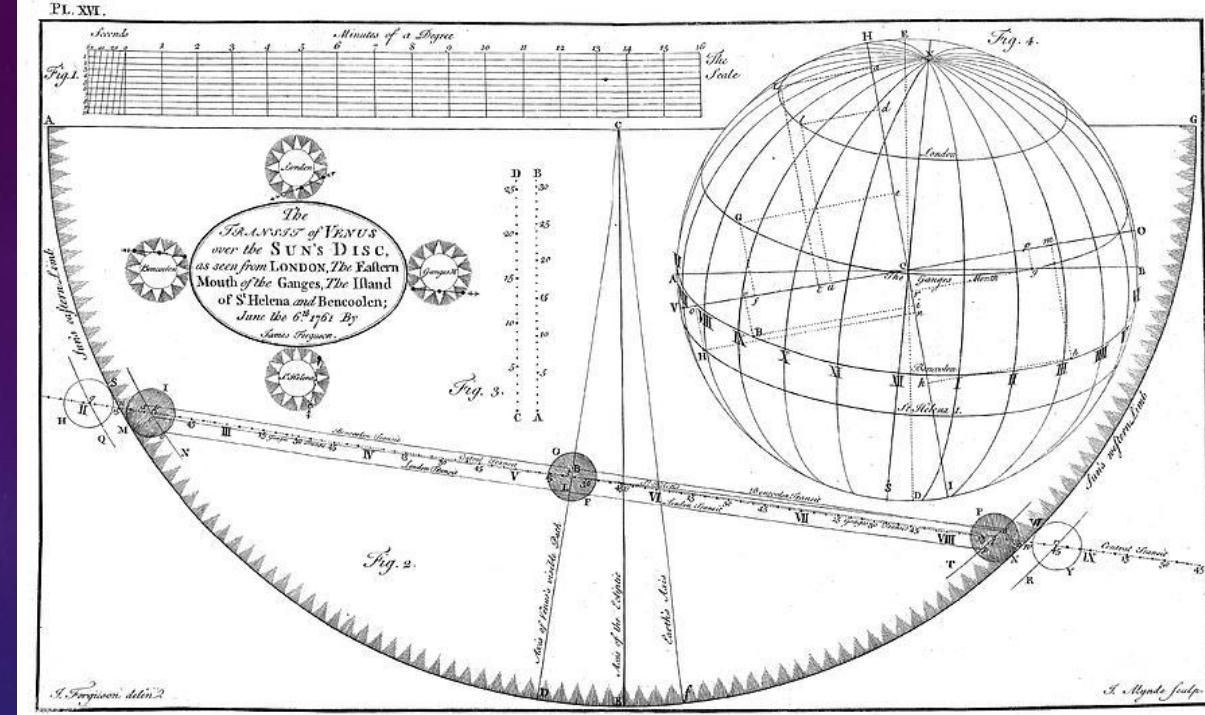
TRANZITI VENERE I AU

- Samo princip
 - Halej je znao da je proces kompleksniji
 - Za primenu paralakse – neophodno da posmatranje bude istovremeno
 - Problem: sinhronizacija časovnika na dugim putovanjima
- Halej zaključio da od pozicije posmatrača ne zavisi samo putanja Venere već i trajanje tranzita (1. i 4. kontakt)

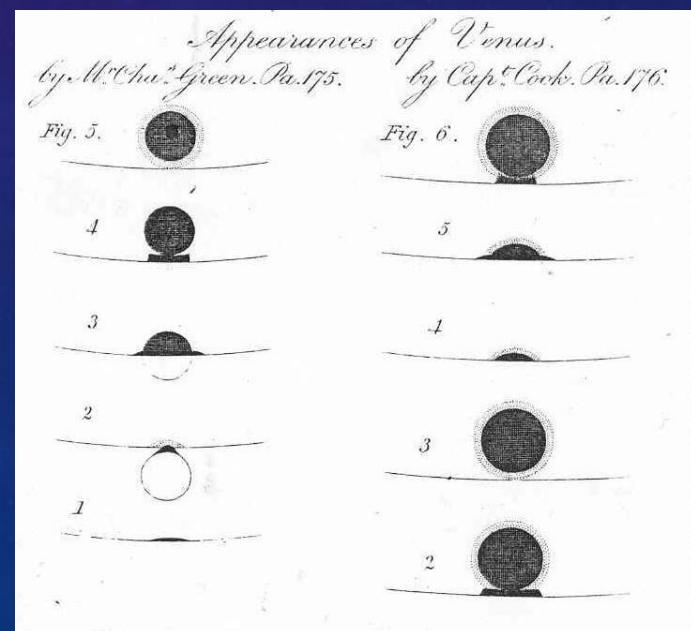
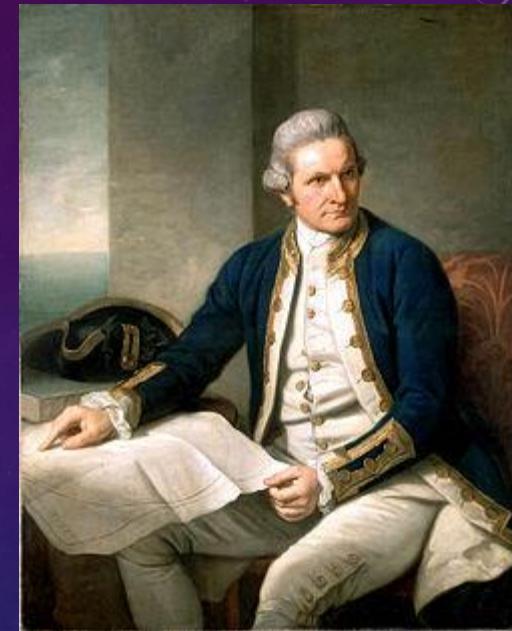
TRANZITI VENERE I AU

- E. Halej (1656-1742) nije video tranzit
- Primena metoda planirana za 1761. i 1769. godinu
 - Predviđanja za 1761. godinu
 - London, Indija (ušće reke Gang) i Malezija (Bencoolen)

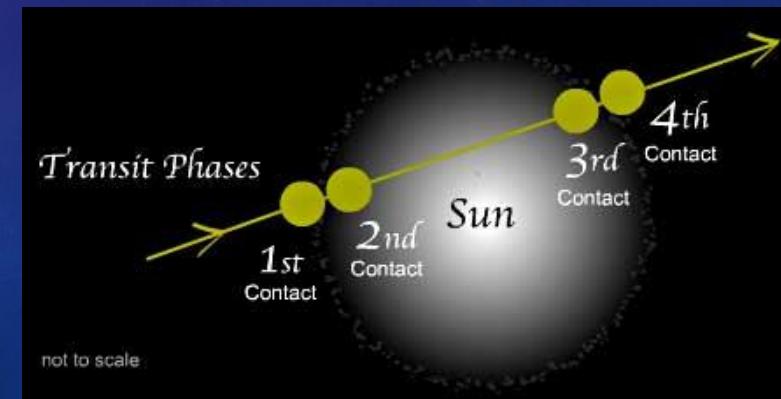
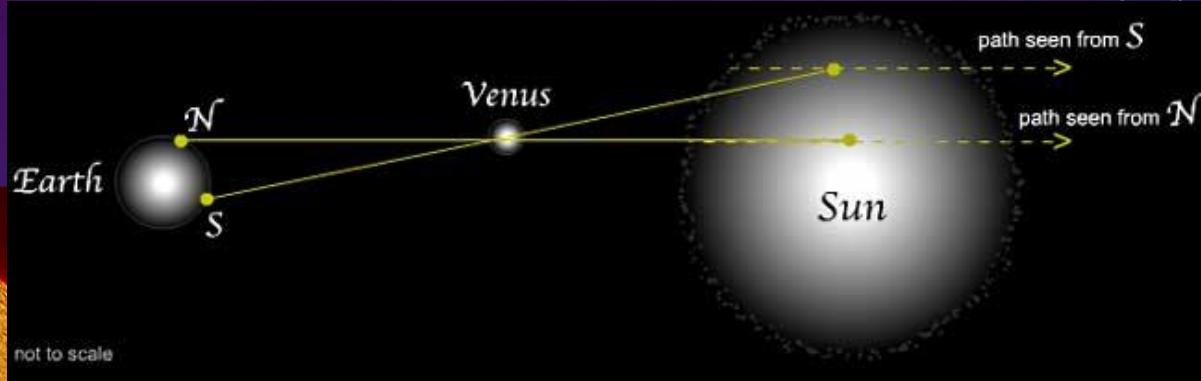
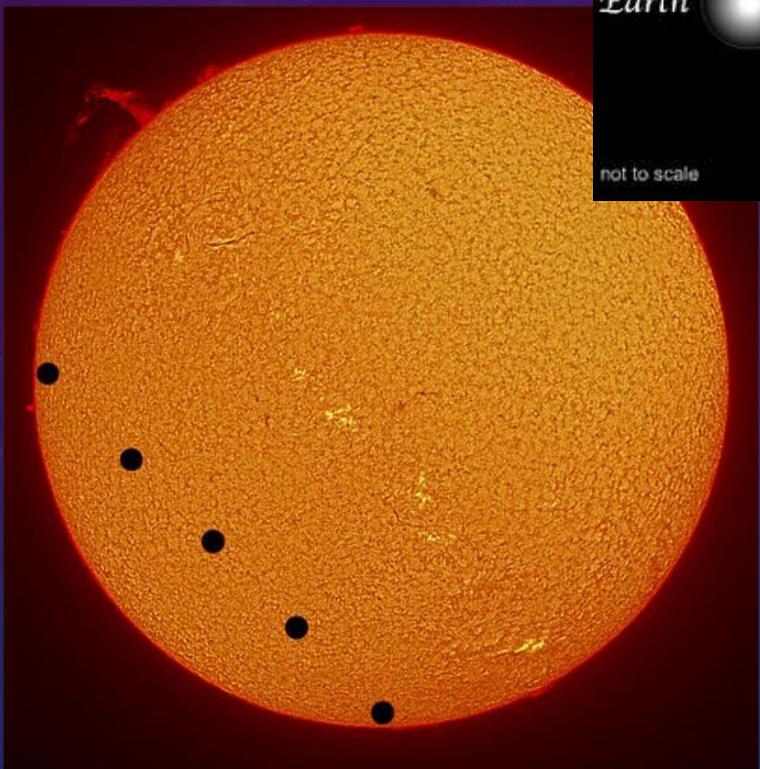

TRANZITI VENERE I AU

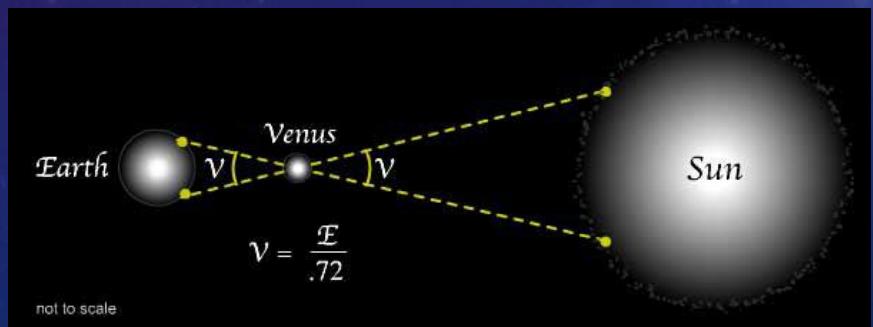
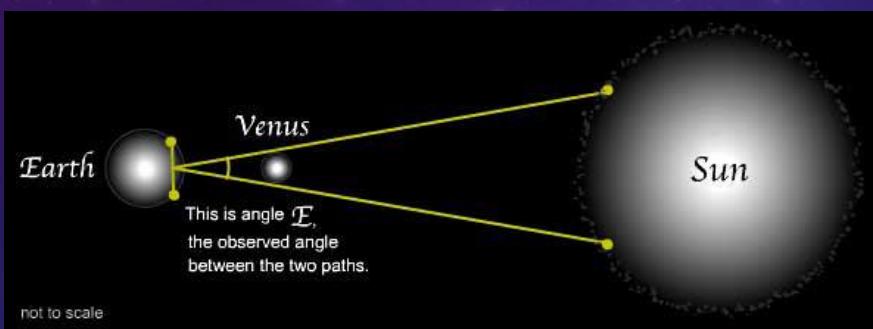
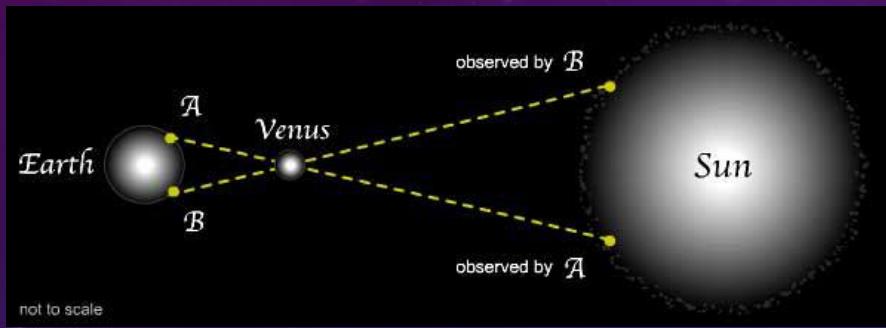
- Britanija i Francuska – velike ekspedicije
 - Kapetan Kuk – prvo putovanje u Južni Pacifik zbog tranzita 1769 (Tahiti)
- Većina imala dobre vremenske uslove
 - Rezultati razočarali ☹
 - Najveći problem određivanje vremena (1. kontakt)
- Sledеći tranziti 1874 i 1882
 - Napredovala tehnologija, ali loši rezultati
- Sledеći tranzit XX vek
 - 2004. godina (CLEA vežba)

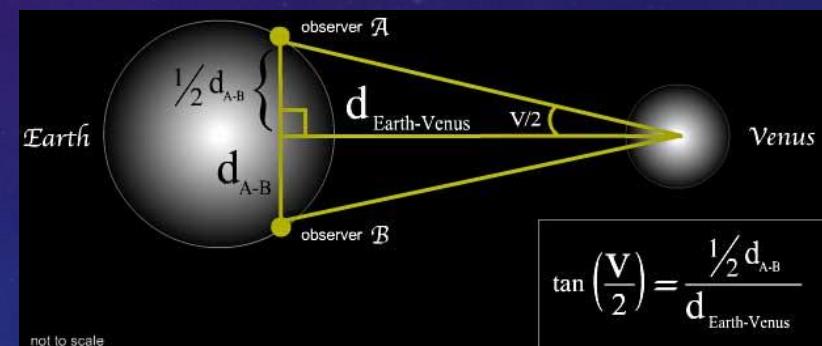
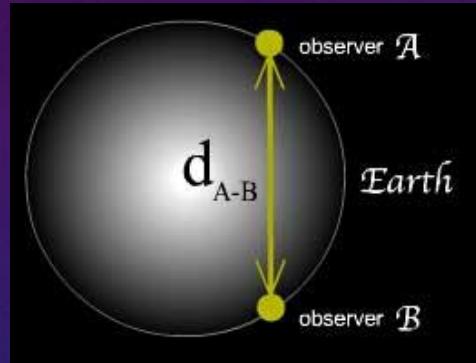
RASTOJANJE ZEMLJA - SUNCE

ASTRONOMSKA JEDINICA

Rastojanje Sunce-Venera (0.72 AU)

$$\tan\left(\frac{V}{2}\right) = \frac{\frac{1}{2}d_{AB}}{d_{Earth-Venus}}$$

$$d_{EV} = \frac{\frac{1}{2}d_{AB}}{\tan\left(\frac{v}{2}\right)} \Rightarrow d_{EV} = \frac{d_{AB}}{\tan(v)}$$

$$d_{ES} = d_{EV} + d_{VS}$$

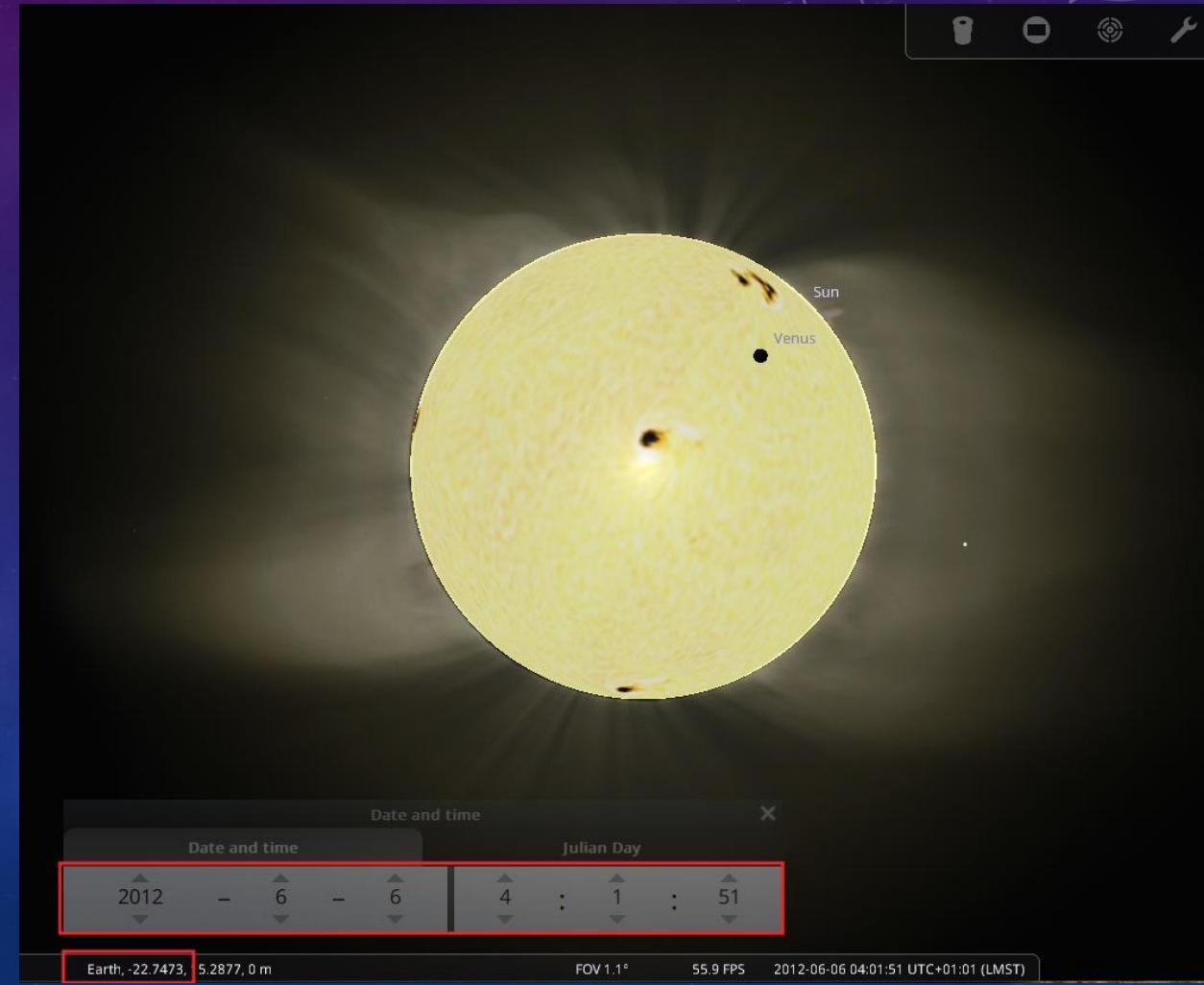
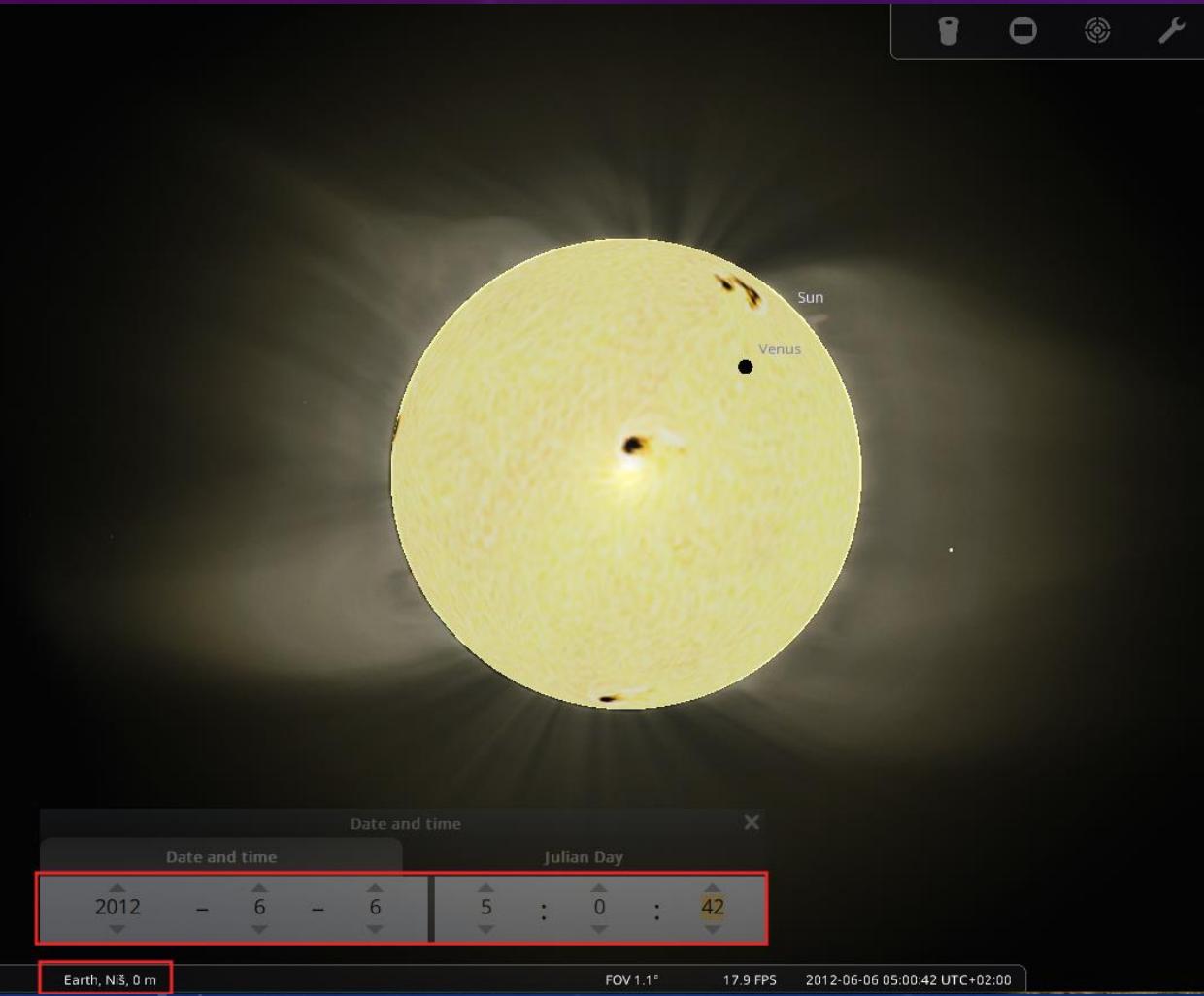
$$d_{EV} = 0.28d_{ES}$$

KAKO?

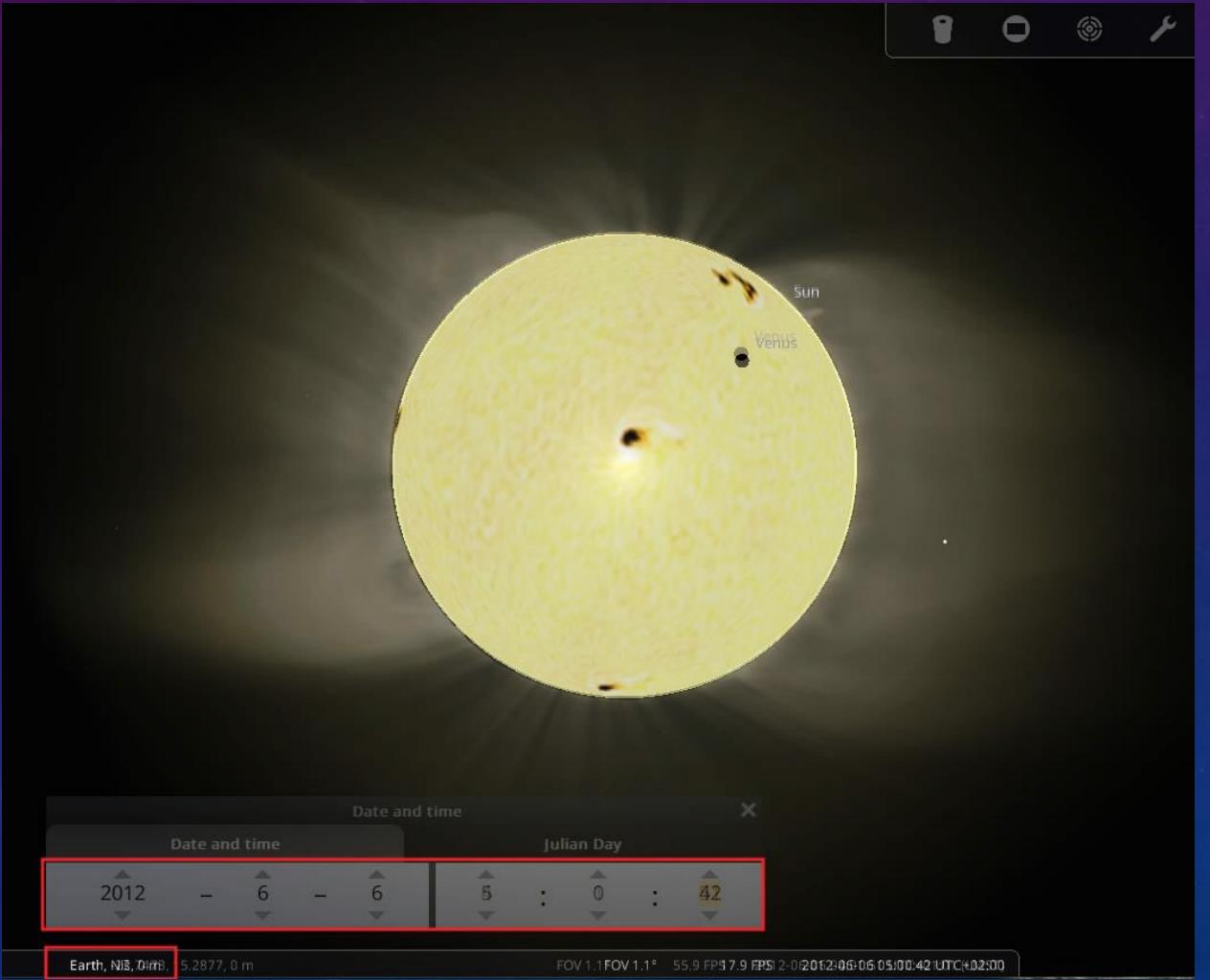
- Merimo paralaksu π_m [lučne sekunde]
- B – rastojanje između dve lokacije [km]
 - Meri se u odnosu na pravac normalan na pravu centar Zemlje – Sunca
- D_{ev} - rastojanje Zemlja – Venera [AU]
- D_{es} - rastojanje Zemlja – Sunce [AU]
- Računamo A [km]

$$A = \frac{B \cdot (D_{es} - D_{ev}) \cdot 206265}{\pi_m \cdot D_{ev} \cdot D_{es}}$$

DA PROBAMO ☺

DA PROBAMO ☺

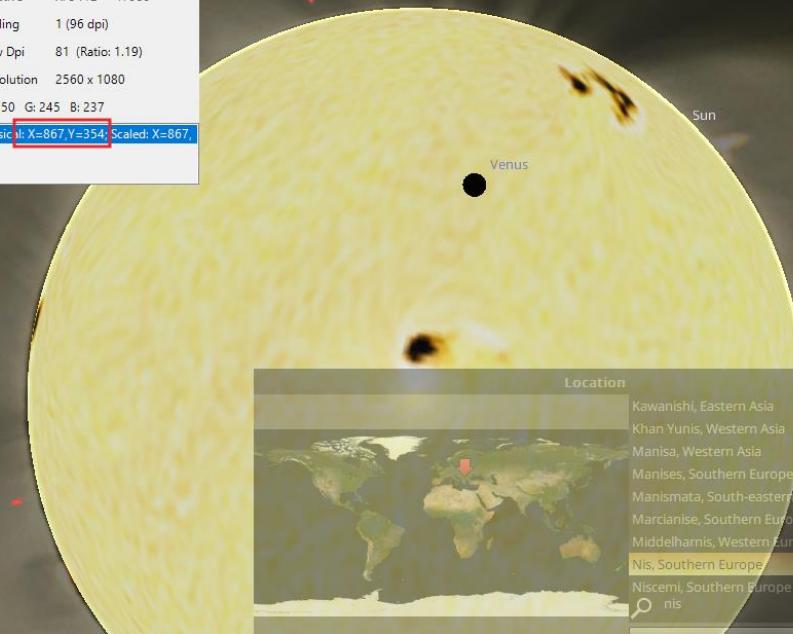

Stellarium 1.2

Sun

Type: star
Magnitude: -26.71
Absolute Magnitude: 4.83
RA/Dec (J2000.0): 4h57m24.18s/+22°39'21.3"
RA/Dec (on date): 4h58m10.21s/+22°40'25.4"
HA/Dec: 15h02m23.77s/+22°40'25.4"
Az./Alt.: +42°20'36.3"/-11°50'21.5"
Gal. long./lat.: +179°05'36.3"/-12°29'43.8"
Supergal. long./lat.: +348°51'28.0"/-42°02'21.3"
Ecl. long./lat. (J2000.0): +75°35'08.3"/-0°00'13.3"
Ecl. long./lat. (on date): +75°45'48.7"/-0°00'07.6"
Ecliptic obliquity (on date): +23°26'11.1"
Mean Sidereal Time: 20h00m33.0s
Apparent Sidereal Time: 20h00m34.0s
Rise: 4h57m
Transit: 12h31m
Set: 20h06m
Morning twilight (h=6.0°): 4h18m
Evening twilight (h=6.0°): 20h45m
Daytime: 15h10m
Parallactic Angle: -32°04'35.4"
IAU Constellation: Tau
Hourly motion: +0°02'25" towards 84.3"
Hourly motion: dσ+0°02'36" dδ+0°00'16"
Distance: 1.015 AU [151.805 M km]
Light time: 0h08m26.4s
Apparent diameter: +0°31'30.56"
Diameter: 1391400.0 km
Eclipse obscuration: 0.09%
Lunar Az./Alt.: +202°05'19"/+22°24'17"

Physical X: 1492 Y: 959
Scaled X: 1492 Y: 959
Relative X: 3412 Y: 959
Scaling 1 (96 dpi)
Raw Dpi 81 (Ratio: 1.19)
Resolution 2560 x 1080
R: 250 G: 245 B: 237
Physical X: 867 Y: 354 Scaled: X=867, Y=354

Date and time

Date and time Julian Day
2012 - 6 - 6 3 : 33 : 27

Earth, Nis, 194 m

FOV 0.688° 17.9 FPS 2012-06-06 03:33:27 UTC+02:00

Add to list Delete from list Return to default location

Get location from GPS or system service

Get location from Network

Use current location as default

Time zone: Europe/Belgrade

Use custom time zone

Enable daylight saving time

Sun

Type: star
Magnitude: -26.71
Absolute Magnitude: 4.83
RA/Dec (J2000.0): 4h57m24.22s/+22°39'30.9"
RA/Dec (on date): 4h58m10.25s/+22°40'35.0"
HA/Dec: 14h59m36.24s/+22°40'35.0"
Az./Alt.: +93°35'41.0"/-49°15'43.2"
Gal. long./lat.: +179°05'28.8"/-12°29'37.6"
Supergal. long./lat.: +348°51'36.8"/-42°02'14.3"
Ecl. long./lat. (J2000.0): +75°35'09.9"/-0°00'03.8"
Ecl. long./lat. (on date): +75°45'50.3"/-0°00'01.9"
Ecliptic obliquity (on date): +23°26'11.1"
Mean Sidereal Time: 19h57m45.6s
Apparent Sidereal Time: 19h57m46.5s
Rise: 7h02m
Transit: 11h59m
Set: 16h55m
Morning twilight (h=6.0°): 6h31m
Evening twilight (h=6.0°): 17h26m
Daytime: 9h54m
Parallactic Angle: -115°45'22.4"
IAU Constellation: Tau
Hourly motion: +0°02'25" towards 84.2"
Hourly motion: dσ+0°02'36" dδ+0°00'16"
Distance: 1.015 AU [151.808 M km]
Light time: 0h08m26.4s
Apparent diameter: +0°31'30.51"
Diameter: 1391400.0 km
Eclipse obscuration: 0.09%
Lunar Az./Alt.: +300°20'58"/+66°47'20"

Physical X: 1499 Y: 952
Scaled X: 1499 Y: 952
Relative X: 3419 Y: 952
Scaling 1 (96 dpi)
Raw Dpi 81 (Ratio: 1.19)
Resolution 2560 x 1080
R: 250 G: 245 B: 237
Physical X: 867 Y: 354 Scaled: X=867, Y=354
Physical X: 867 Y: 340 Scaled: X=867, Y=340

Date and time

Date and time Julian Day
2012 - 6 - 6 2 : 58 : 16

Earth, -33.6264, 21.2055, 194 m

FOV 0.688° 17.9 FPS 2012-06-06 02:58:16 UTC+01:24 (LMST)

Add to list Delete from list Return to default location

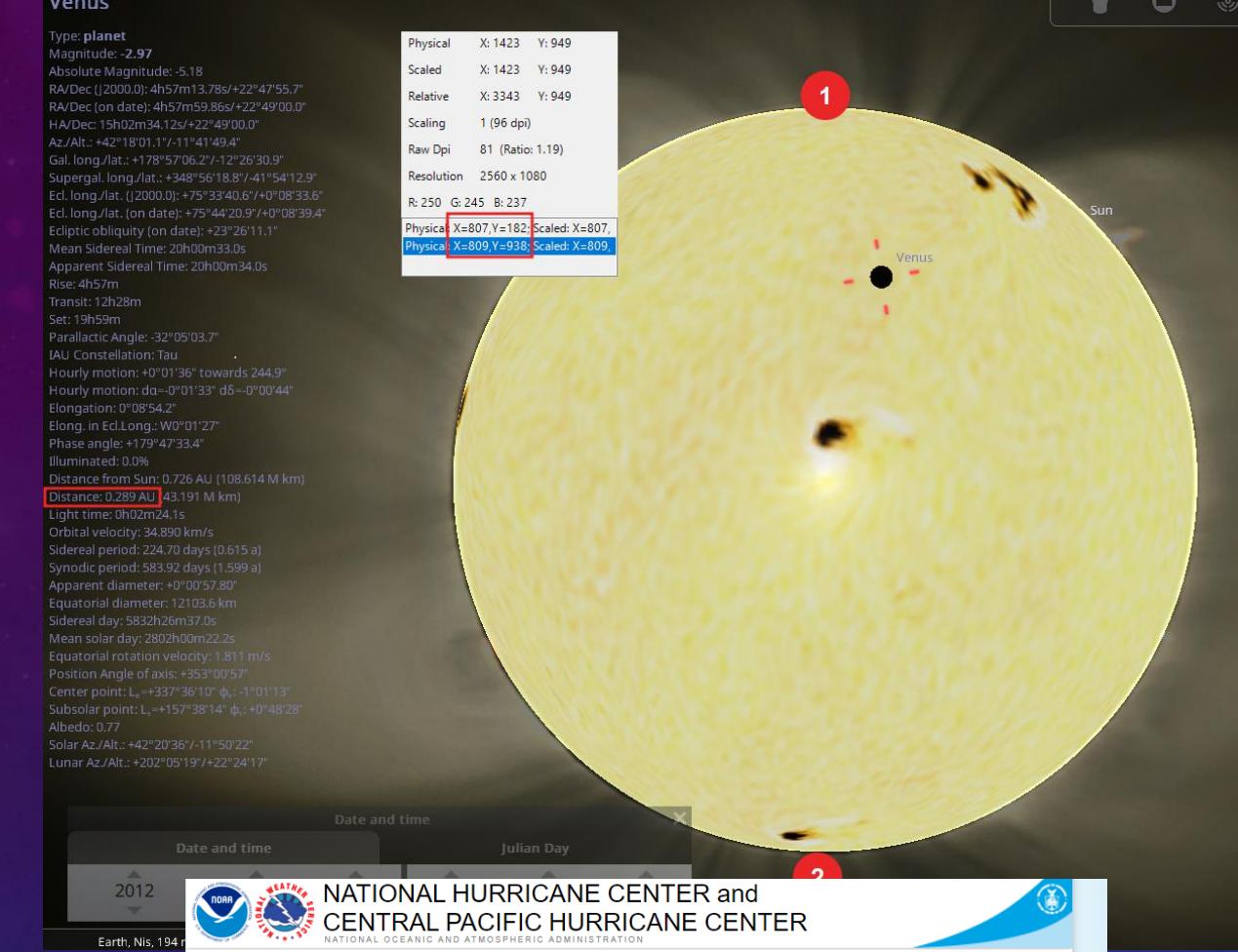
Get location from GPS or system service

Get location from Network

Use current location as default

Enable daylight saving time

Time zone: Local Mean Solar Time

$$A = \frac{B \cdot (D_{es} - D_{ev}) \cdot 206265}{\pi_m \cdot D_{ev} \cdot D_{es}}$$

$$B = 8551 \text{ km}$$

$$D_{es} = 1.015 \text{ AU}$$

$$D_{ev} = 0.289 \text{ AU}$$

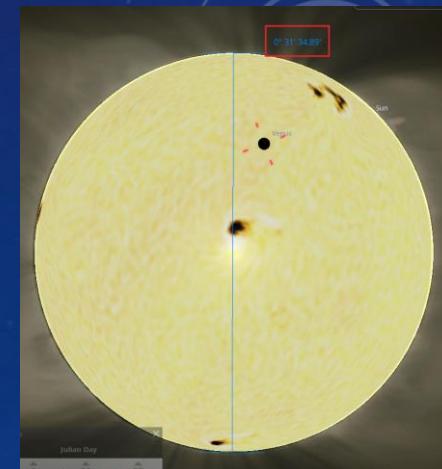
$$\Delta Y_v = 354 - 340 = 14$$

$$\Delta Y_s = 938 - 182 = 745$$

$\pi_m = 0.0188$ prečnika Sunca
Prečnik Sunca 1894.99 "

$$\pi_m = 35.626$$

$$A = 122\,532\,250.89 \text{ km}$$

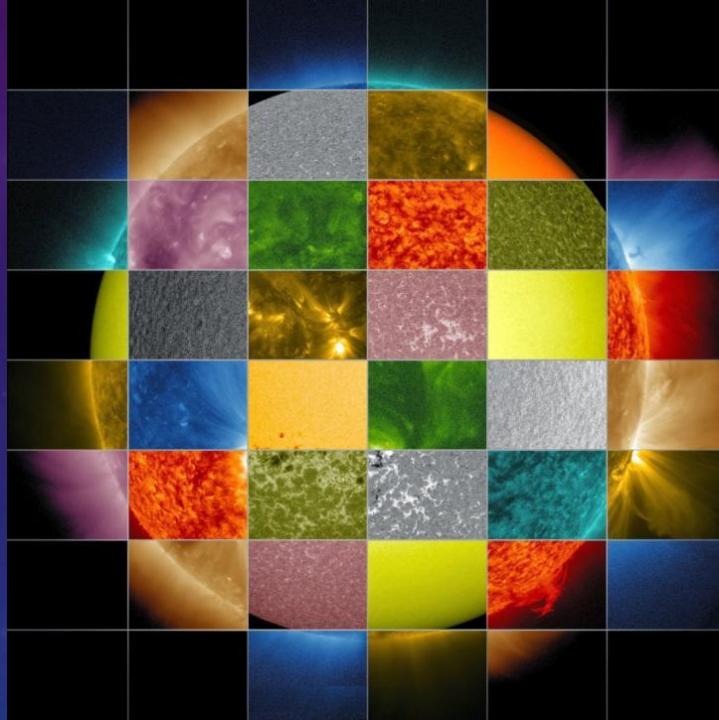
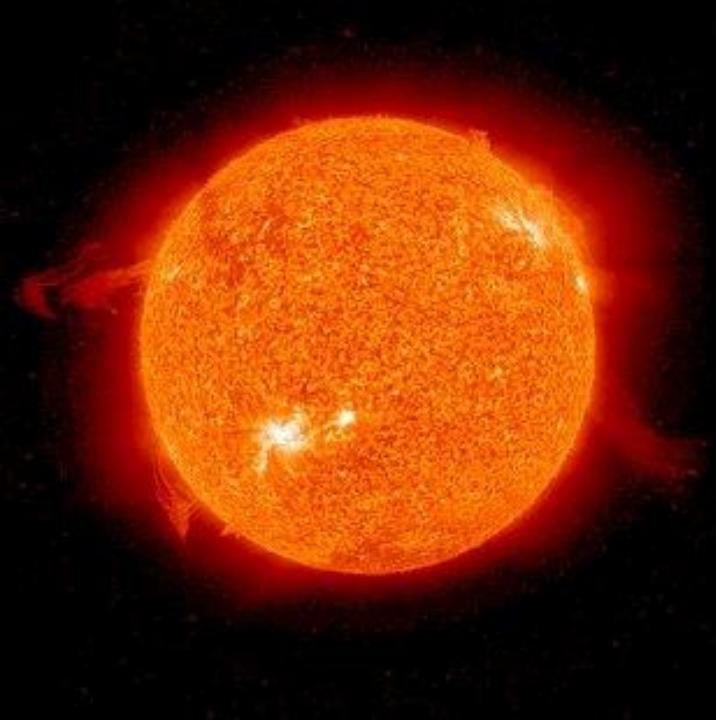

<https://www.nhc.noaa.gov/gccalc.shtml>

ROTACIJA SUNCA I DINAMO EFEKAT

SUNCE U SVIM „BOJAMA“

- Golim okom vidimo samo sjajni žuti disk, kroz specijalni teleskop (npr. *Lunt*) vidimo nešto nalik slici levo.
- Astronomi, različitim instrumentima, vide Sunce kao na slici desno (u različitim delovima spektra)

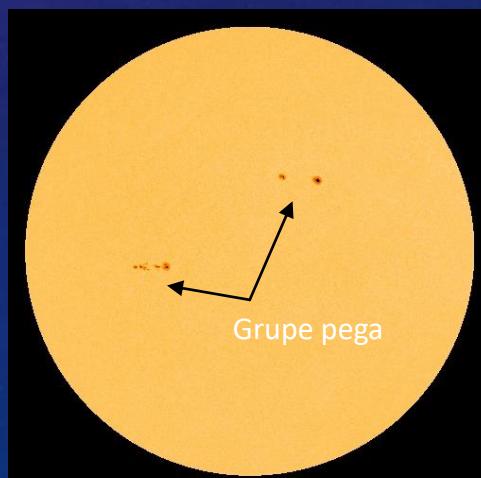
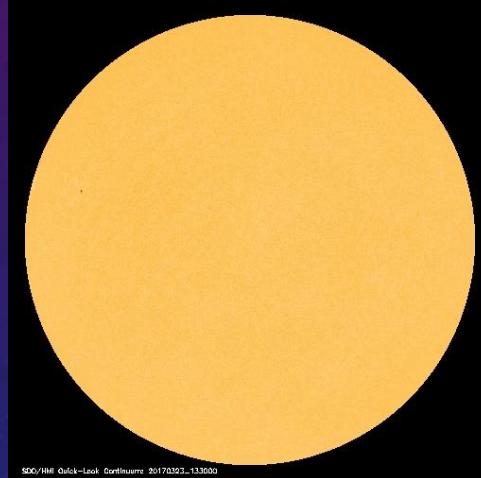
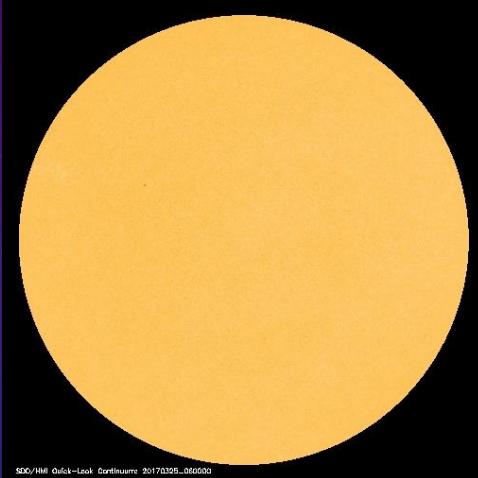
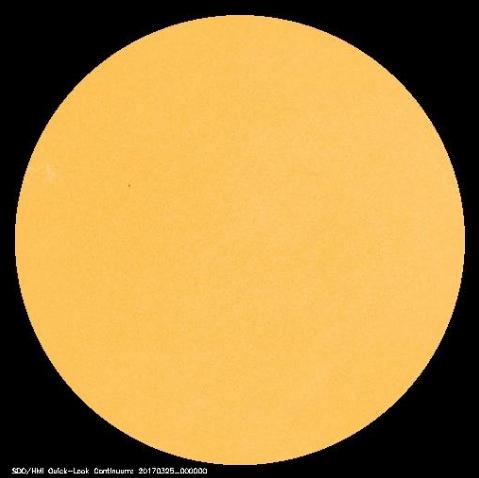
KAKO BEZBEDNO POSMATTRATI SUNCE?

- **Solarni teleskop *Lunt*** sa specijalnim filterima (H-alfa) koji omogućavaju bezbedno posmatranje Sunca i izdvajanje pojedinačnih detalja na površini i u atmosferi naše zvezde (*levo*)
- **Indirektna metoda** – projektovanjem lika Sunca kroz bilo koji teleskopom i posmatranje pega na papiru – zaklonu (*desno*)

SUNCE, DANAS, JUĆE...

(ŠTA MOŽETE DA VIDITE KROZ TELESKOP)

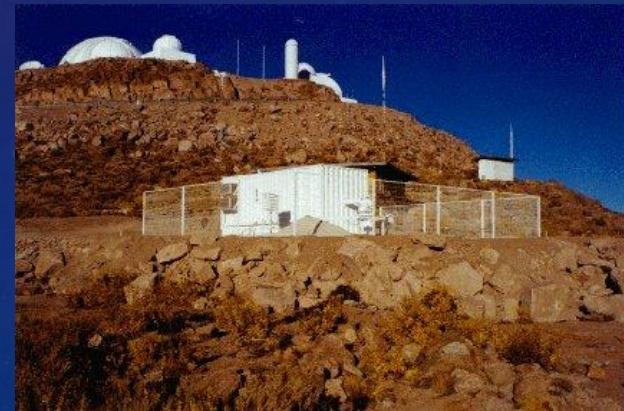
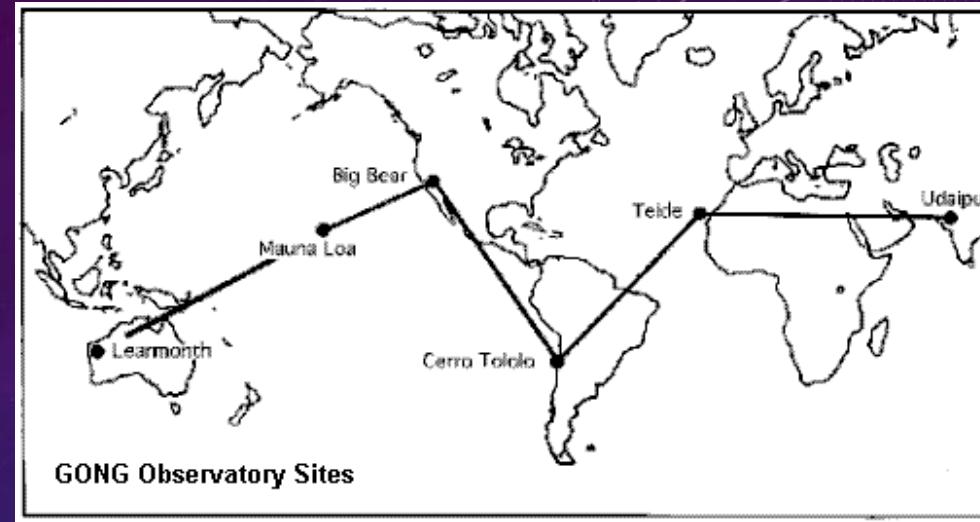

Fotografije: SOHO

TELESKOPI ŠIROM SVETA

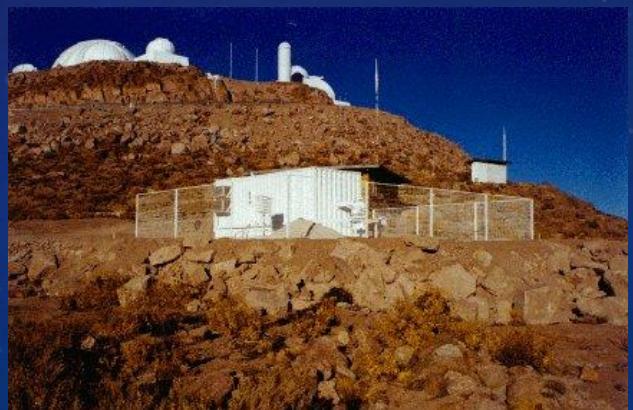
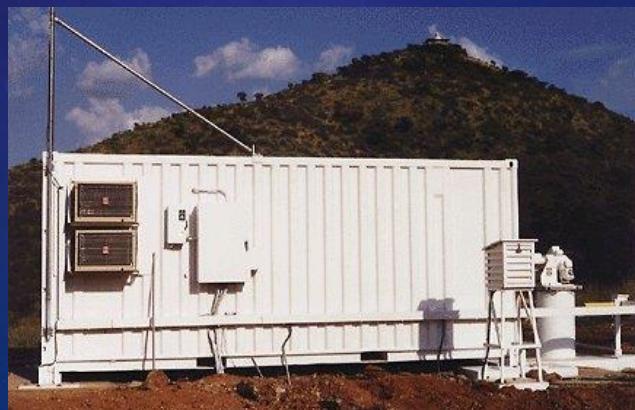
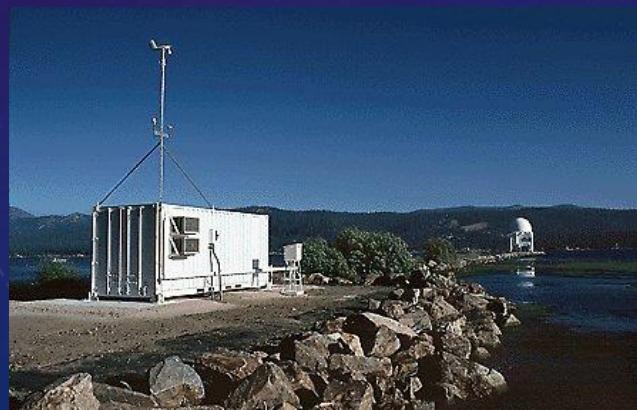
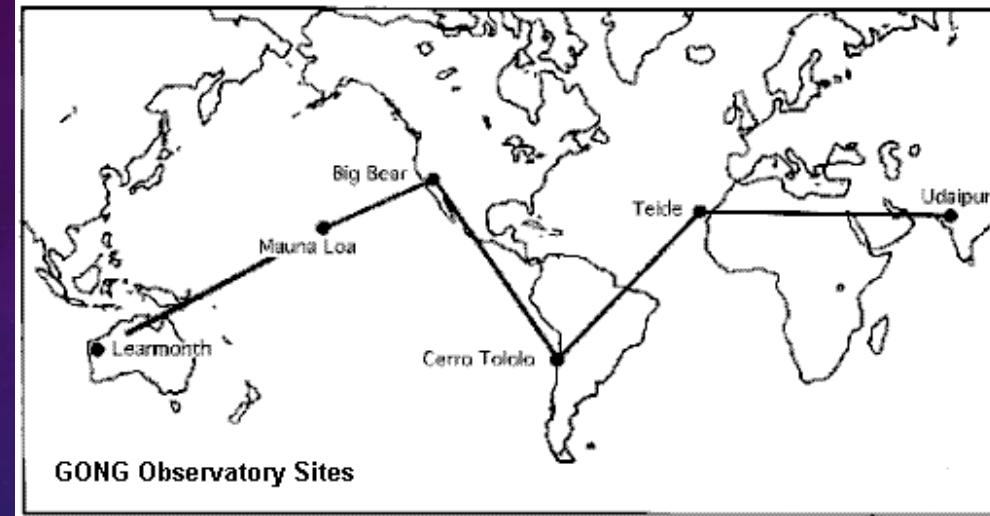
- 1995, National Solar Observatory – mreža teleskopa
 - Upravlja Global Oscillation Network Group (GONG), Tucson, **Arizona**
 - Kad Sunce zađe na jednom teleskopu, na drugom je visoko iznad horizonta
 - Big Bear, **California**; Mauna Loa, **Hawaii**; Learmonth, **Australia**; Udiapur, **India**; El Teide, **Tenerife** (The Canary Islands, Atlantic Ocean) i Cerro Tololo, **Chile**.

<https://gong.nso.edu/>

GONG

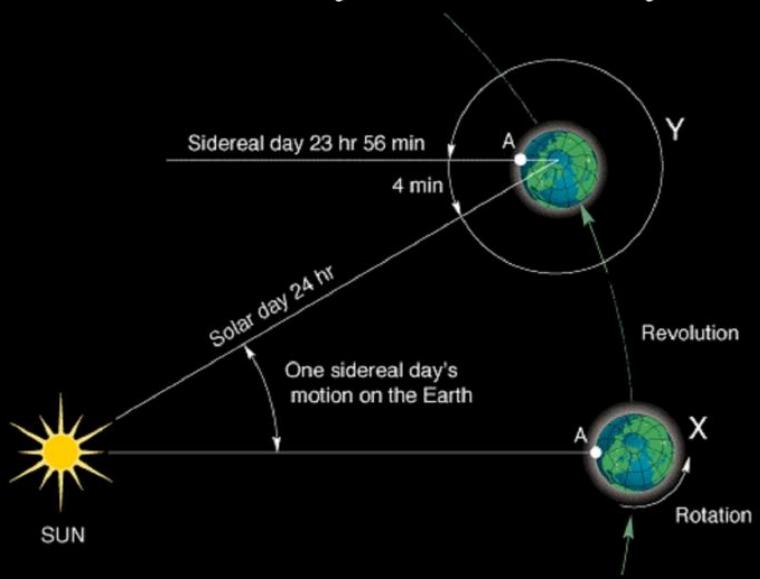
- Robotizovani teleskopi, snimaju Sunce svakog minuta
- CLEA – 368 fotografija, od 1. januara 2002 do 30. aprila 2002
- Ukupno 3600 fotografija dnevno, vežba 3 dnevno
- Digitalno obrađene fotografije; 860x860px, sever – gore
- Disk Sunca – 720px, 1px - 2,5 lučnih sekundi, 1800 km (centar)
 - Na 95% rastojanja do ivice 1px – 6000 km

MERENJE PERIODA ROTACIJE

- Najlakši način – čekamo da se pega ponovo pojavi, ali...
 - Da li žive dovoljno dugo? Kako da je prepoznamo?
 - Možda ne „pogodimo“ da je slikamo? Itd ...
- Siderički i sinodički period
 - **Sinodički period** – vidimo sa Zemlje
 - Nije pravi period, rotira i Zemlja
 - Pravi period – **siderički** (period u odnosu na odeljene zvezde)
 - **Sinodički > sideričkog** (Sunce mora da rotira duže da „stigne“ Zemlju)

Sidereal Day vs. Solar Day

SINODIČKI I SIDERIČKI PERIOD

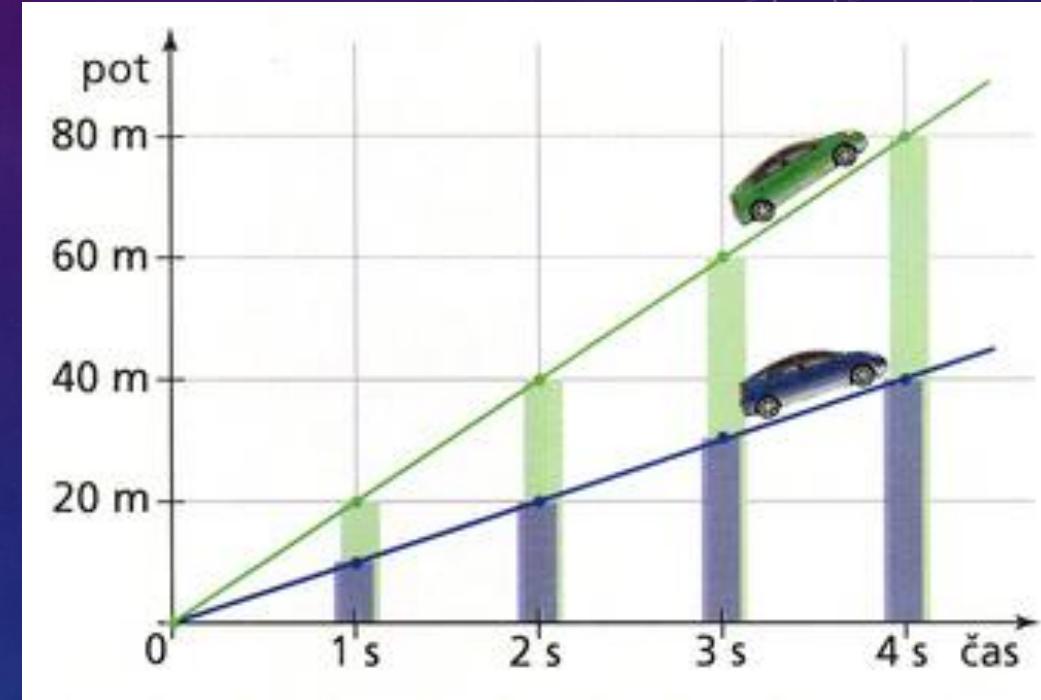
$$\frac{1}{S} = \frac{1}{P} - \frac{1}{E}$$

$$\frac{1}{S} = \frac{1}{P} - \frac{1}{365.25} \rightarrow P = \frac{365.25 * S}{S + 365.25}$$

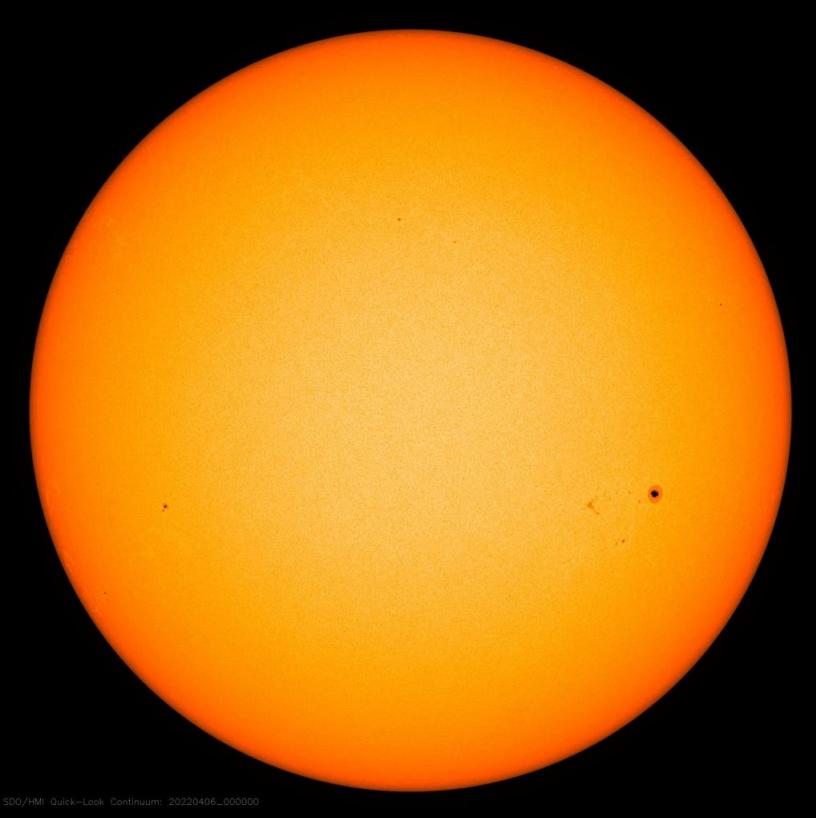
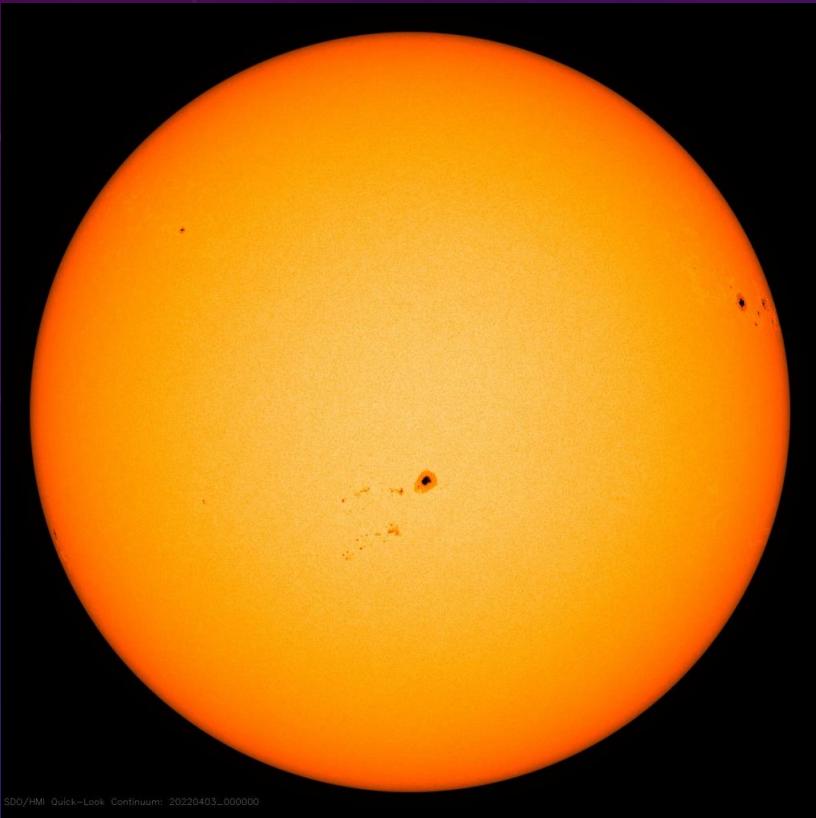
P – siderički period
S – sinodički period

$$S_{dani} = \frac{360^\circ}{nagib_{(stopen/danu)}}$$

$$v = \frac{s}{t} \Rightarrow t = \frac{s}{v}$$

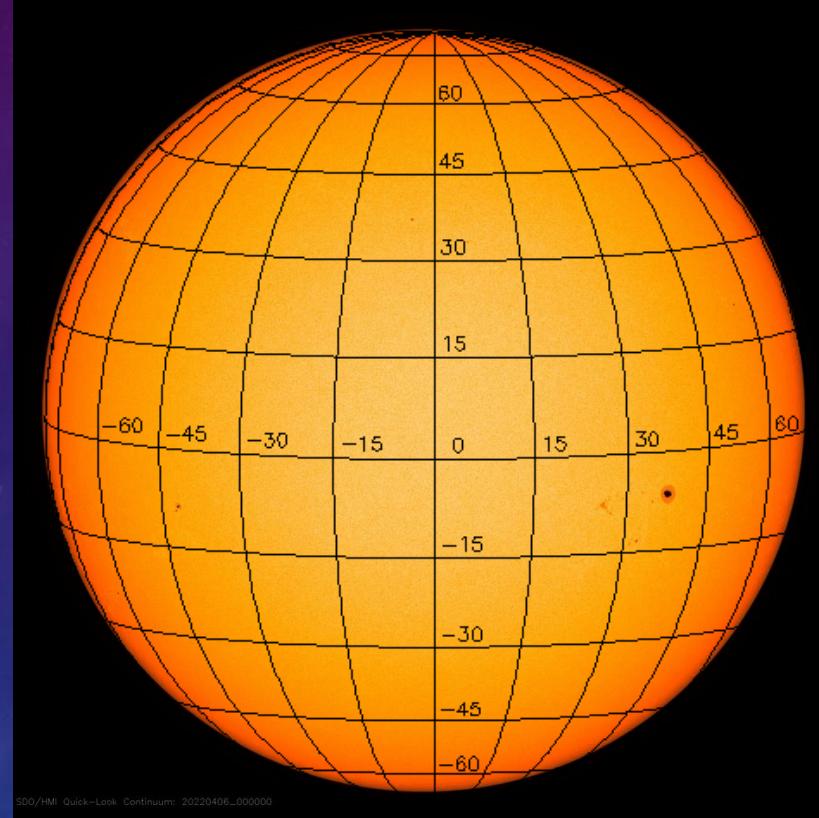
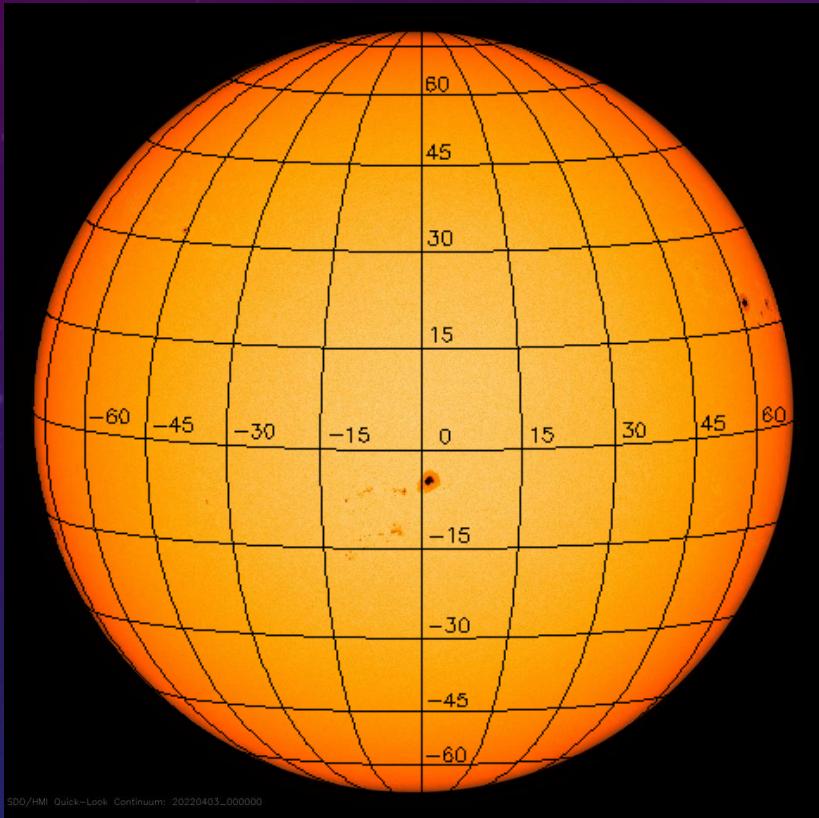

ROTACIJA SUNCA

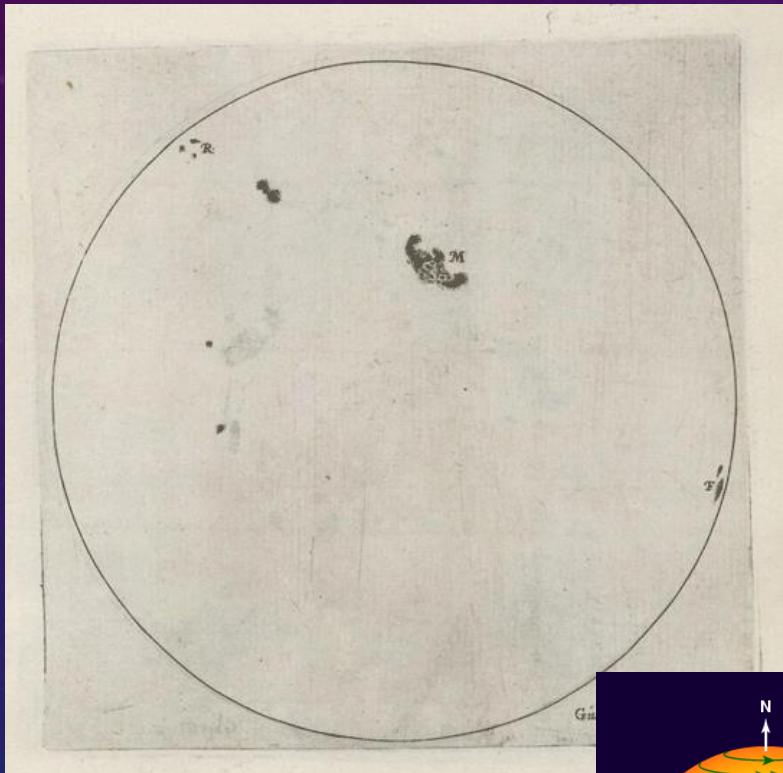
- Praćenjem pega i određivanjem njihove brzine, na osnovu upoređivanja njihovog položaja na fotografijama izračunava se period rotacije Sunca oko ose.
- Oblasti oko ekvatora rotiraju brže od oblasti blizu polova:
 - Diferencijalna rotacija => Sunce nije čvrsto telo!!!

ROTACIJA SUNCA

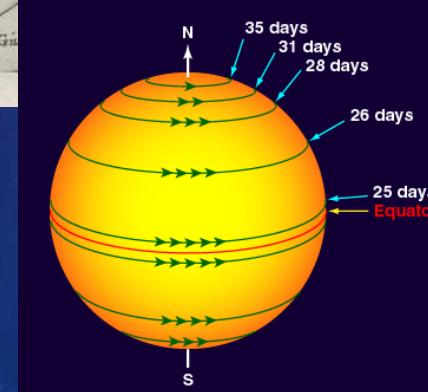
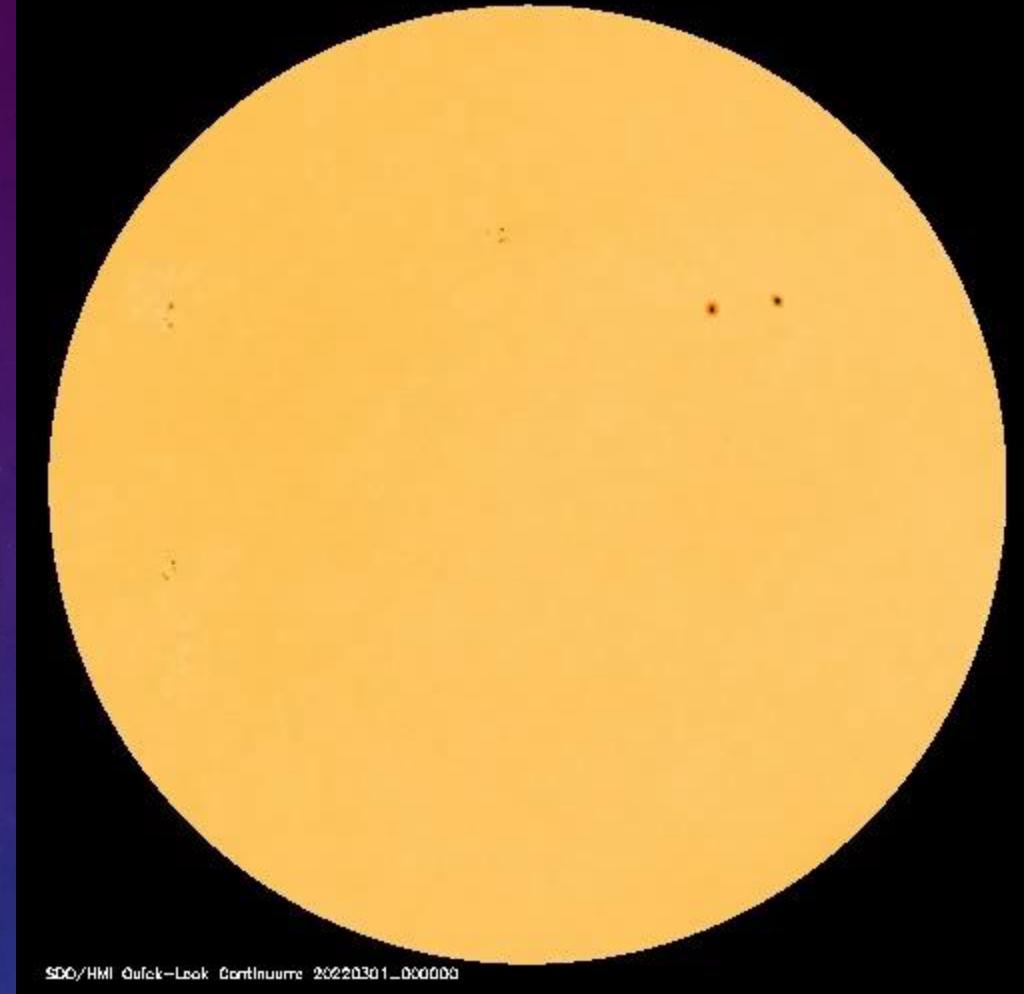

- Praćenjem pega i određivanjem njihove brzine, na osnovu upoređivanja njihovog položaja na fotografijama izračunava se period rotacije Sunca oko ose.
- Oblasti oko ekvatora rotiraju brže od oblasti blizu polova:
 - Diferencijalna rotacija => Sunce nije čvrsto telo!!!

ROTACIJA SUNCA

Pege na Suncu koje je posmatrao i nacrtao Galileo Galilej

Pege tokom prethodnih par dana, kako ih je snimio satelit SOHO
<https://soho.nascom.nasa.gov/>

AD „ALFA“ APLIKACIJA

U procesu kalibracije neophodno je klikom označiti maksimalnu severnu, južnu, istočnu i zapadnu tačku Sunca (tj. minimum i maksimum x i y ose). Kalibracija nije neophodna za fotografije novijeg datuma ali je potrebna za fotografije gde je crni okvir značajno veći nego na npr. današnjoj fotografiji.

Kalibracija

Prikažite fotografiju za željeni datum.

Kliknite ovde za izbor datum: **Prikaži**

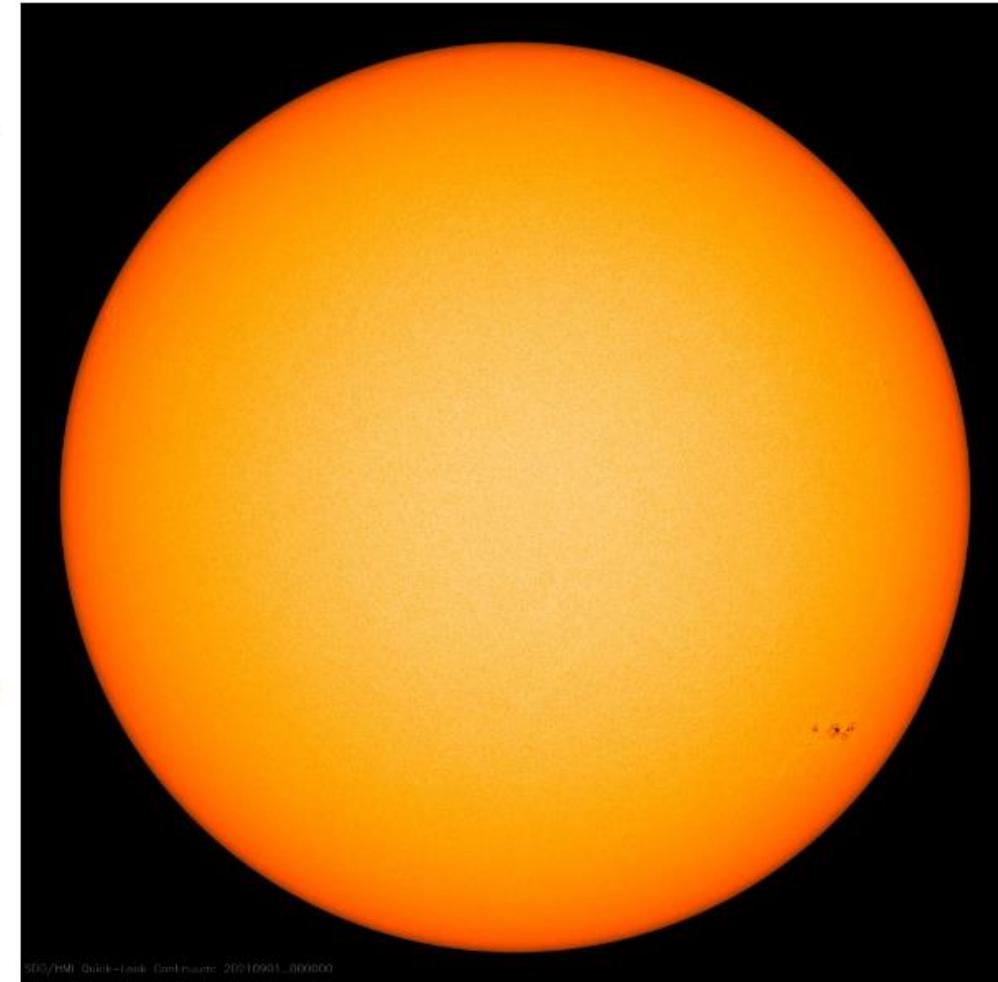
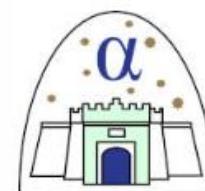
Za izabrani datum prikazće se fotografija Sunca. Kliknite dva puta na željenu pegg da bi sačuvali njene koordinate. Nakon toga pređite na sledeći dan, ponovo označite istu pegg itd. Postupak nastavite dok je pega vidljiva.

Sačuvaj **Dalje** **Grafik**

Snimi i pređi na sledeću

Obriši sačuvano

Pripremili: Milan Milošević, Irina Cvetković, Petra Nešić i Jovana Stanimirović u okviru projekta *Malim koracima ka astronomiji* koji realizuje AD "Alfa" uz podršku Centra za promociju nauke

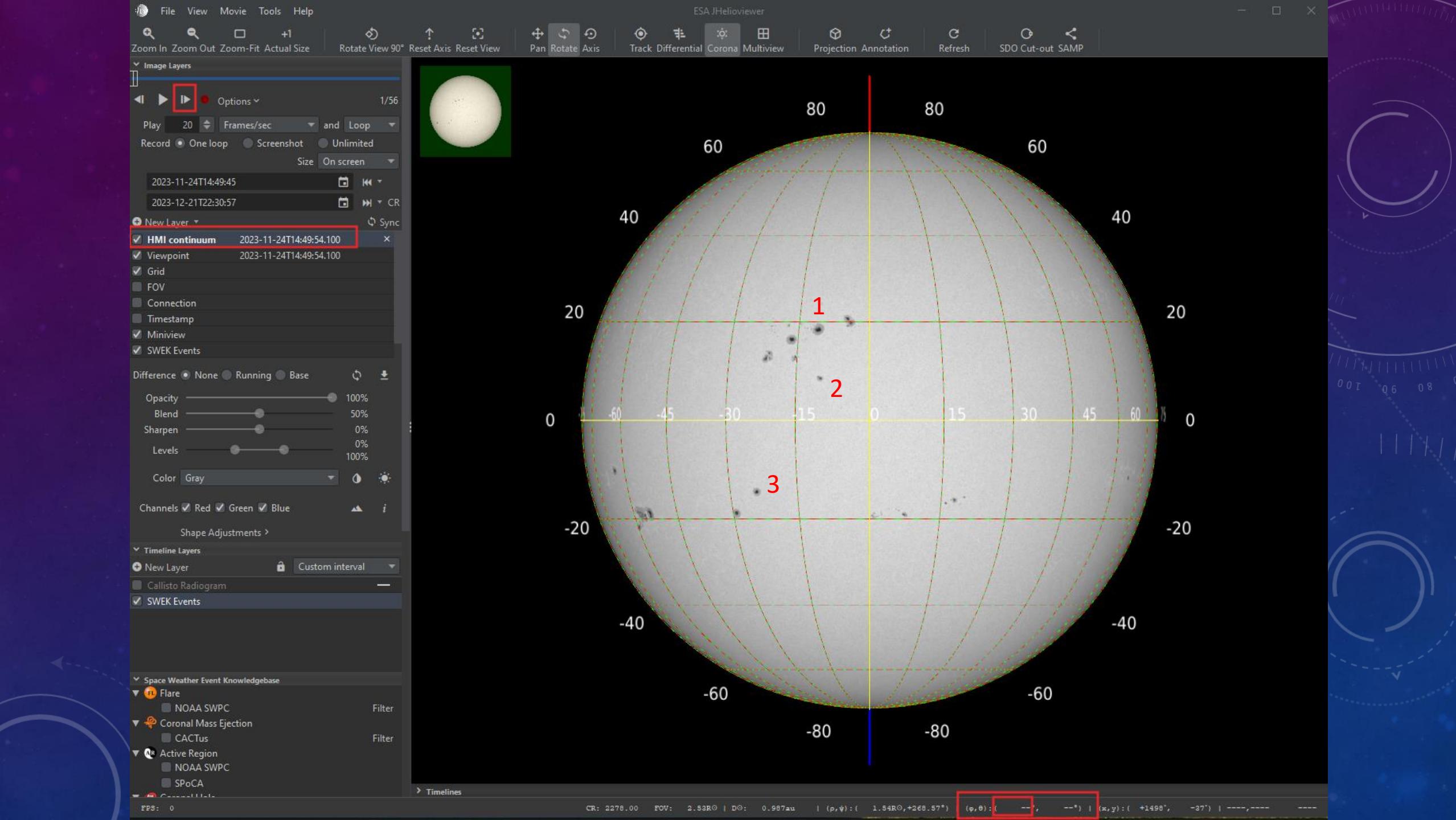

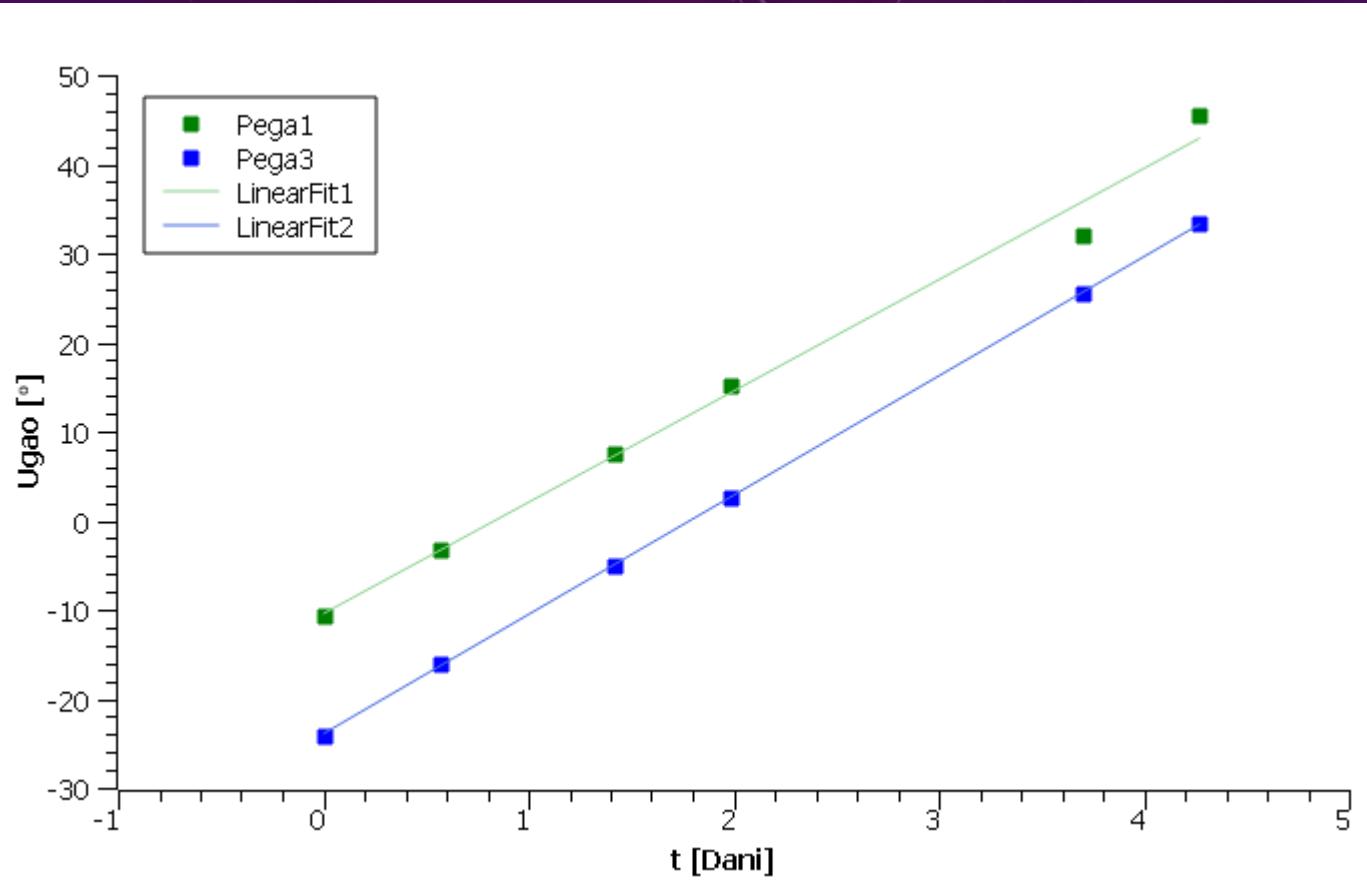
Fotografije: [NASA/SDO](#) i [AIA, EVE](#), i [HMI](#) naučni timovi

Sačuvane koordinate

0	170	180	190	200	210
---	-----	-----	-----	-----	-----

<https://alfa.org.rs/sunspots/>

$$S_{dani} = \frac{360^{\circ}}{nagib_{(stopen/danu)}}$$

$$P = \frac{365.25 * S}{S + 365.25}$$

$$y_1 = k \cdot x_1 + n$$

$$y_2 = k \cdot x_2 + n$$

$$k_1 = 12.48$$

$$k_2 = 13.38$$

k	S	P
12.48	28.84615	26.73474
13.38	26.90583	25.05982

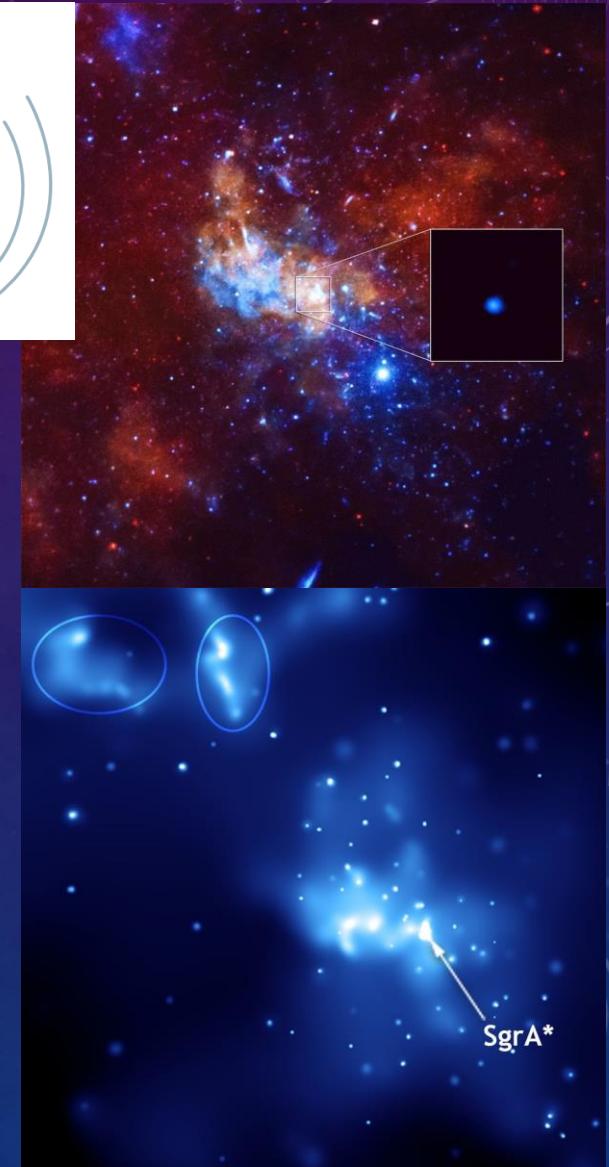
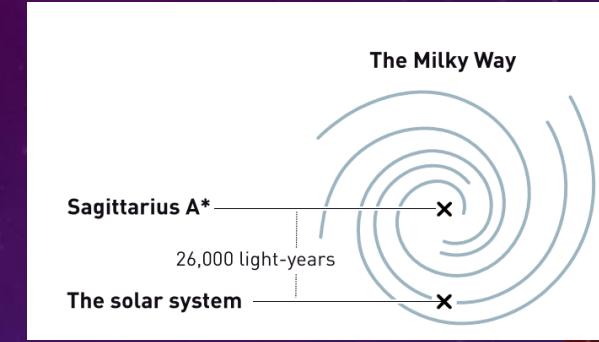
SAVREMENA ASTRONOMIJA

SMBH U MLEČNOM PUTU

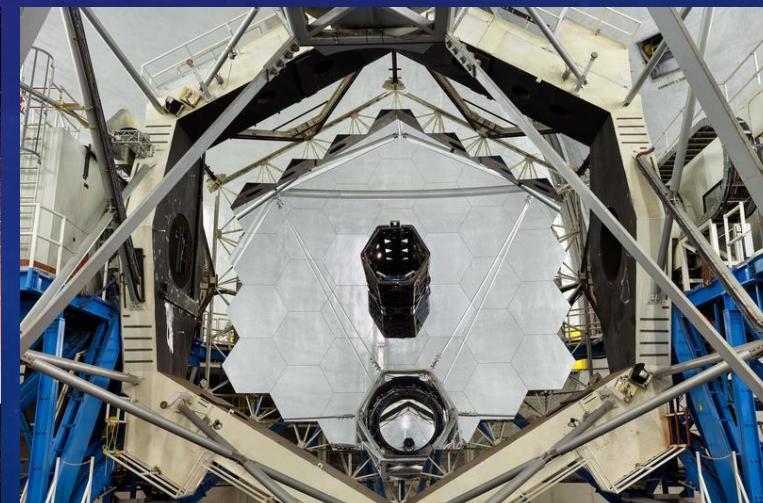
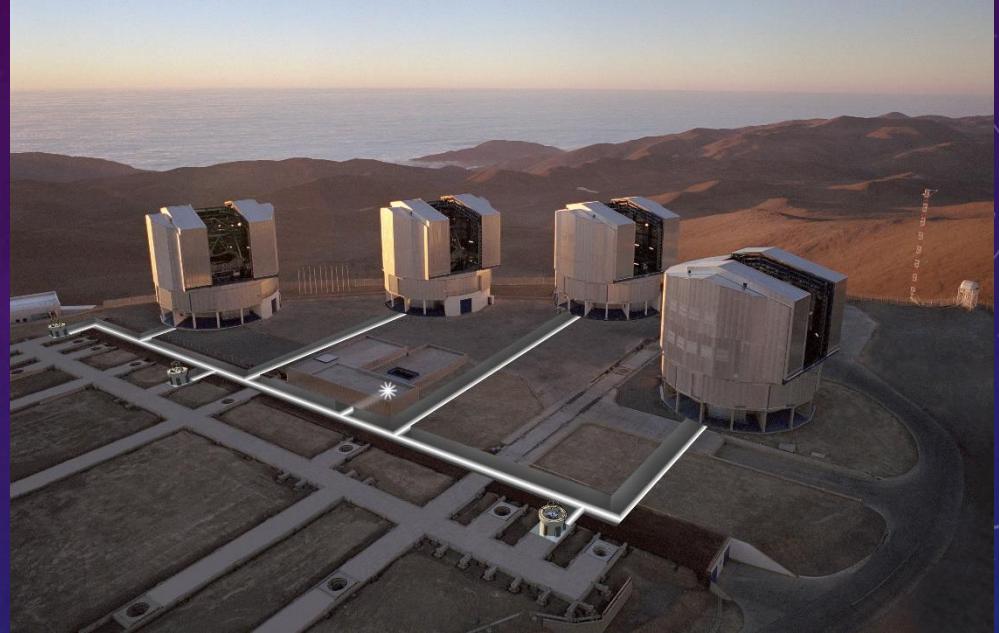
*Sagittarius A**

- Jak i kompaktan radio izvor u centru Galaksije
 - Blizu granice sazvežđa Strelac i Škorpija
- Još od otkrića kvazara – prepostavka SMBH u centru velikih galaksija
 - masa par miliona do nekoliko milijardu masa Sunca
- Centar galaksije Harlow Shapley (pre 100 god)
 - Kasnije pokazano da je to Sag A*
- 1990+ god
 - Projekti R. Gencel i A. Gez – posmatranje orbita zvezda u centru Mlečnog puta

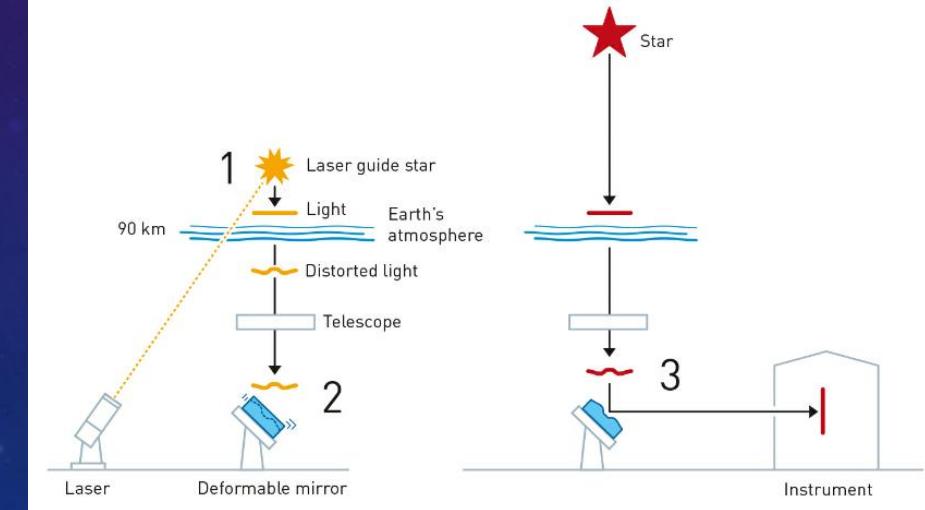
TELESKOPI

- R. Gencel i grupa
 - New Technology Telescope (La Silla mountain, Čile)
 - Very Large Telescope facility, VLT (Čile)
 - 4 teleskopa, najveći 8 metara (2 puta veći nego NTT)
- A. Genz i grupa
 - Keck opservatorija (Havaji)
 - Oko 10 metara (36 šestougaona segmenta)

ZVEZDE PRIČAJU PRIČU

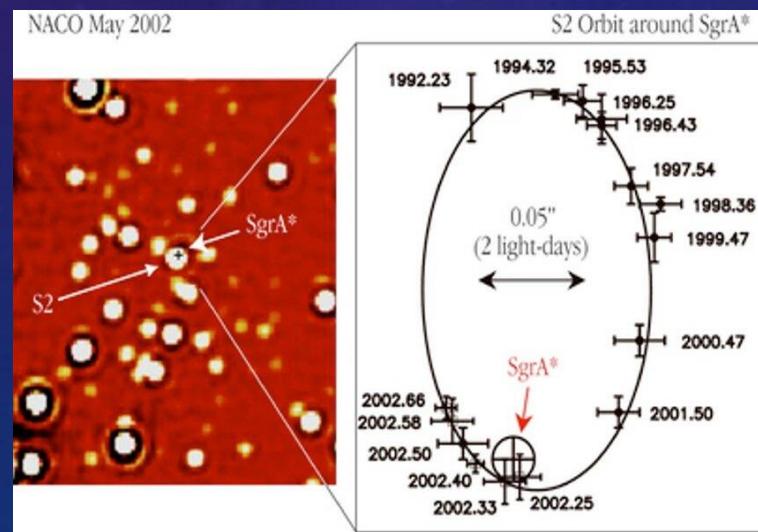
- Ogromni teleskopi ali problem – atmosfera
 - Adaptivna optika
- Istraživači pratili oko 30 sjajnih zvezda
 - 1 svetlosni mesec oko centra
 - velike brzine zvezda
 - Veća rastojanja – stabilnije i „standrdnije“ orbite
- Zvezda S2
 - Period 16 godina – mapirana cela orbita!
 - (Sunce 200 miliona godina)

Scientific Background on the Nobel Prize in Physics 2020

ZVEZDE PRIČAJU PRIČU

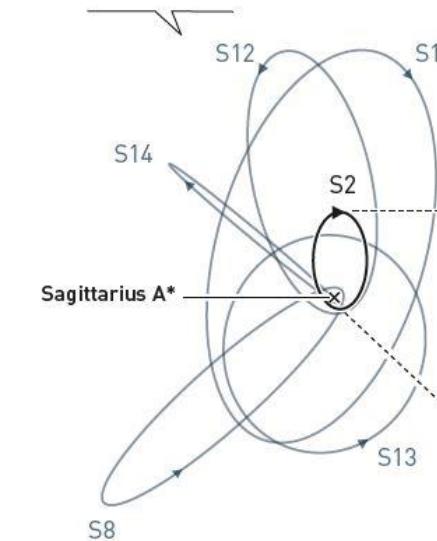
- Odlično poklapanje rezultata oba tima
 - SMBH 4 miliona masa Sunca
 - Oblast veličine Sunčevog sistema
- Možda je uskoro stvarno „vidimo“...
 - videli smo je ☺

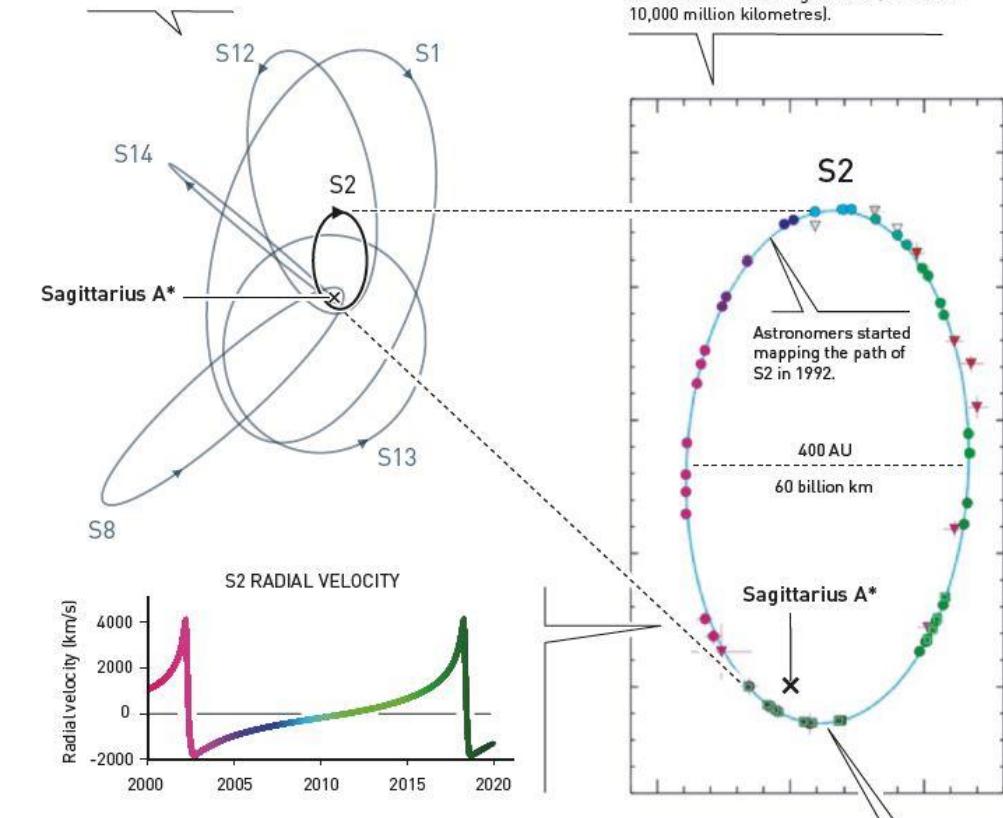
Stars closest to the centre of the Milky Way

The stars' orbits are the most convincing evidence yet that a supermassive black hole is hiding in Sagittarius A*. This black hole is estimated to weigh about 4 million solar masses, squeezed into a region no bigger than our solar system.

Some of the measured orbits of stars close to Sagittarius A* at the centre of the Milky Way.

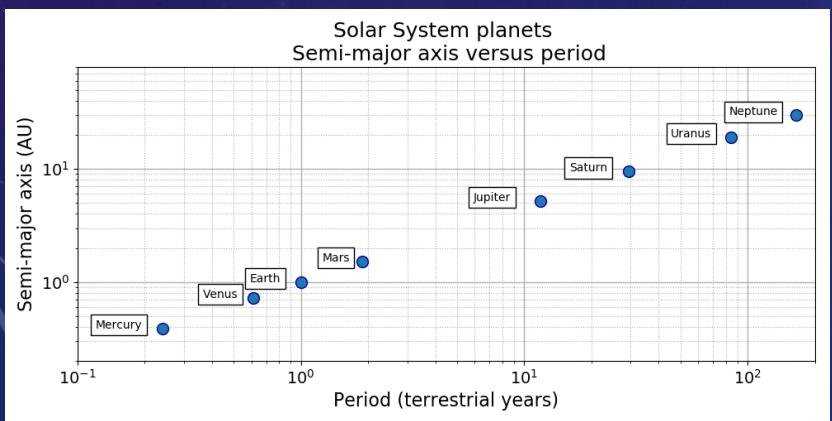
Astronomers were able to map an entire orbit of less than 16 years for one of the stars, S2 (or S-02). The closest it came to Sagittarius A* was about 17 light hours (more than 10,000 million kilometres).

The S2 star's radial velocity increases as it approaches Sagittarius A* and decreases as it moves away along its elliptical orbit. Radial velocity is the component of the star's velocity that is in our line of sight.

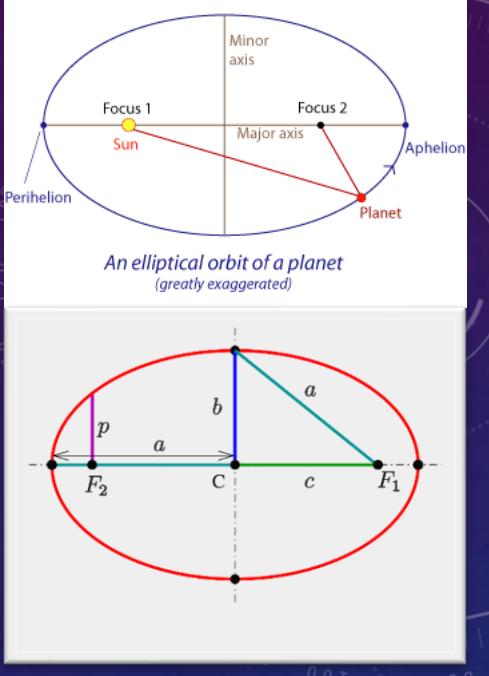
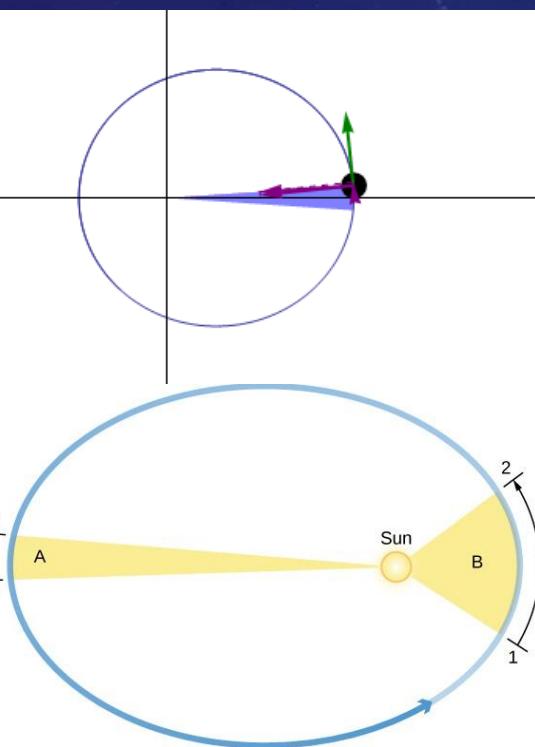
IZRAČUNAJTE MASU SMBH

- Keplerovi zakoni
 1. Planete se oko Sunca kreću po eliptičkim putanjama, u čijoj se zajedničkoj žiži nalazi Sunce
 2. Radijus vektor planete u jednakim vremenskim intervalima opisuje jednake površine
 3. Kvadrati perioda (P) obilaska planete oko Sunca srazmerni su kubovima velikih poluosa (a) njihovih putanja

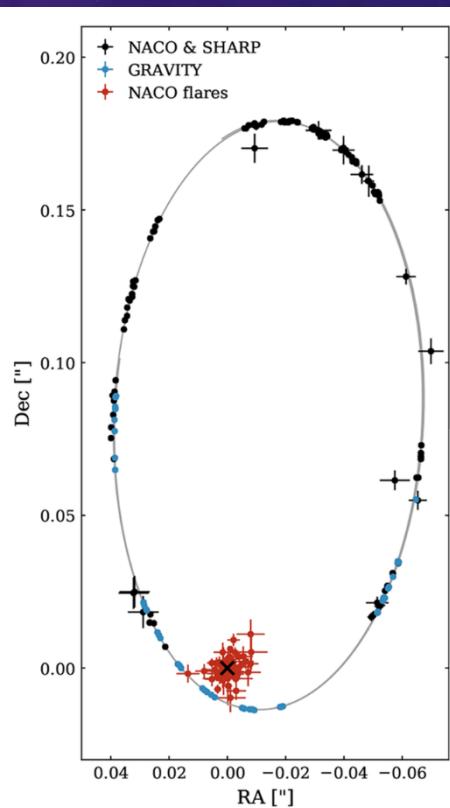
Modern data (Wolfram Alpha Knowledgebase 2018)

Planet	Semi-major axis (AU)	Period (days)	$\frac{R^3}{T^2} \text{ (10}^{-6} \text{ AU}^3/\text{day}^2)$
Mercury	0.38710	87.9693	7.496
Venus	0.72333	224.7008	7.496
Earth	1	365.2564	7.496
Mars	1.52366	686.9796	7.495
Jupiter	5.20336	4332.8201	7.504
Saturn	9.53707	10775.599	7.498
Uranus	19.1913	30687.153	7.506
Neptune	30.0690	60190.03	7.504

IZRAČUNAJTE MASU SMBH

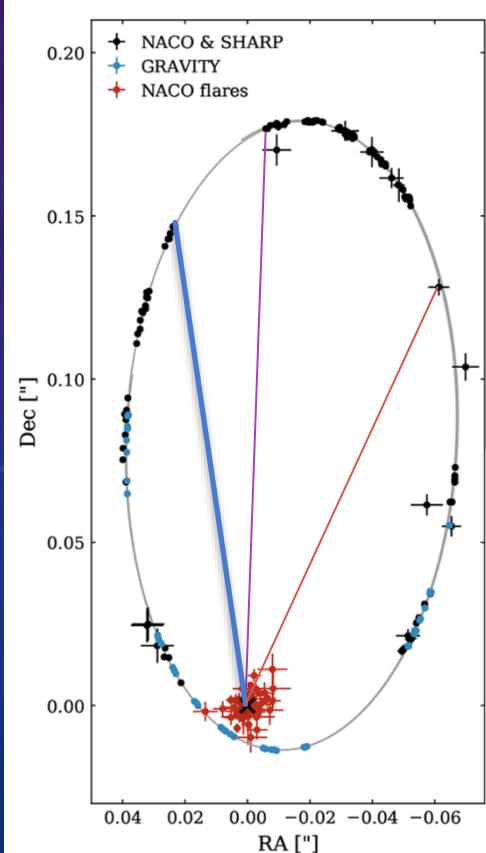
- Levo – koordinate položaja zvezde S2
- Koordinatni početak – centar SMBH
- Kako?
 - Nacrtati tačke (i greške)
 - Nacrtati elipsu najpribližniju merenjima
 - Izmeriti veliku poluosu elipse
 - Arcsec prevesti u svetlosne dane (Id),
2 arcsec = 28 Id
 - Izračunati srednju vrednost ☺

Date (year)	x (arcsec)	dx (arcsec)	y (arcsec)	dy (arcsec)
1992.226	0.104	0.003	-0.166	0.004
1994.321	0.097	0.003	-0.189	0.004
1995.531	0.087	0.002	-0.192	0.003
1996.256	0.075	0.007	-0.197	0.010
1996.428	0.077	0.002	-0.193	0.003
1997.543	0.052	0.004	-0.183	0.006
1998.365	0.036	0.001	-0.167	0.002
1999.465	0.022	0.004	-0.156	0.006
2000.474	-0.000	0.002	-0.103	0.003
2000.523	-0.013	0.003	-0.113	0.004
2001.502	-0.026	0.002	-0.068	0.003
2002.252	-0.013	0.005	0.003	0.007
2002.334	-0.007	0.003	0.016	0.004
2002.408	0.009	0.003	0.023	0.005
2002.575	0.032	0.002	0.016	0.003
2002.650	0.037	0.002	0.009	0.003
2003.214	0.072	0.001	-0.024	0.002
2003.353	0.077	0.002	-0.030	0.002
2003.454	0.081	0.002	-0.036	0.002

IZRAČUNAJTE MASU SMBH

- Kako?
 - ...
- Odrediti period (P)
 - $A_{ell} = ab \cdot \pi$ - a i b sa slike, prethodni slajd
 - $\Delta A = \frac{\Delta t}{P} \cdot A_{ell}$ - II Keplerov zakon
 - Nepoznato $\Delta A, \Delta t, A_{ell}$
 - ΔA i Δt – sa slike (prethodni slajd, za svaki segment)
 - Nacrtati trougao i odrediti njegovu površinu (ponoviti više puta!)
- Izračunati masu SMBH
 - III Keplerov zakon
 - $P^2 = \frac{4\pi^2}{G(M+m_{S2})} a^3, M \gg m_{S2}$

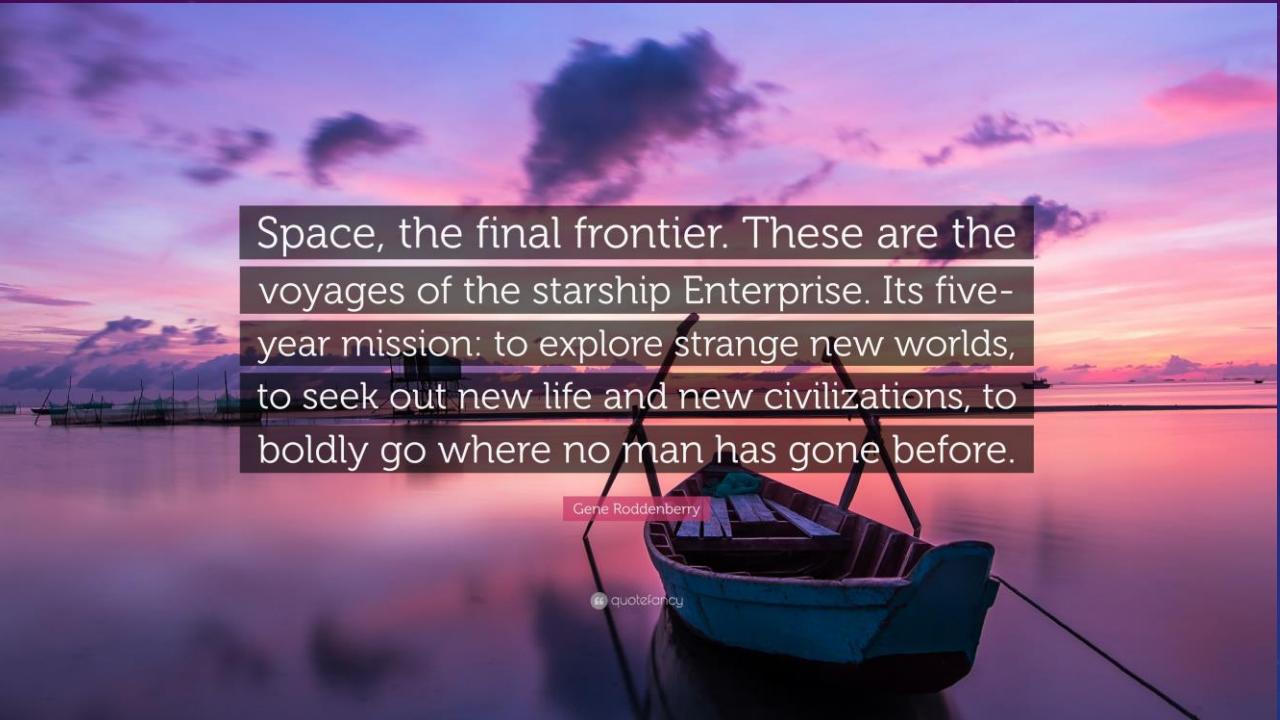

Date (year)	x (arcsec)	dx (arcsec)	y (arcsec)	dy (arcsec)
1992.226	0.104	0.003	-0.166	0.004
1994.321	0.097	0.003	-0.189	0.004
1995.531	0.087	0.002	-0.192	0.003
1996.256	0.075	0.007	-0.197	0.010
1996.428	0.077	0.002	-0.193	0.003
1997.543	0.052	0.004	-0.183	0.006
1998.365	0.036	0.001	-0.167	0.002
1999.465	0.022	0.004	-0.156	0.006
2000.474	-0.000	0.002	-0.103	0.003
2000.523	-0.013	0.003	-0.113	0.004
2001.502	-0.026	0.002	-0.068	0.003
2002.252	-0.013	0.005	0.003	0.007
2002.334	-0.007	0.003	0.016	0.004
2002.408	0.009	0.003	0.023	0.005
2002.575	0.032	0.002	0.016	0.003
2002.650	0.037	0.002	0.009	0.003
2003.214	0.072	0.001	-0.024	0.002
2003.353	0.077	0.002	-0.030	0.002
2003.454	0.081	0.002	-0.036	0.002

KORISNI LINKOVI

- SDSS, <https://voyages.sdss.org/>
- openFITS - Create Images from Raw Data, <https://chandra.harvard.edu/photo/openFITS/>
- MicroObservatory Robotic Telescope Network
 - <https://mo-www.cfa.harvard.edu/MicroObservatory/>
 - Observe With NASA, <https://mo-www.cfa.harvard.edu/OWN/>
 - Search for other planets, <https://waps.cfa.harvard.edu/microobservatory/diy/index.php>

NA KRAJU?

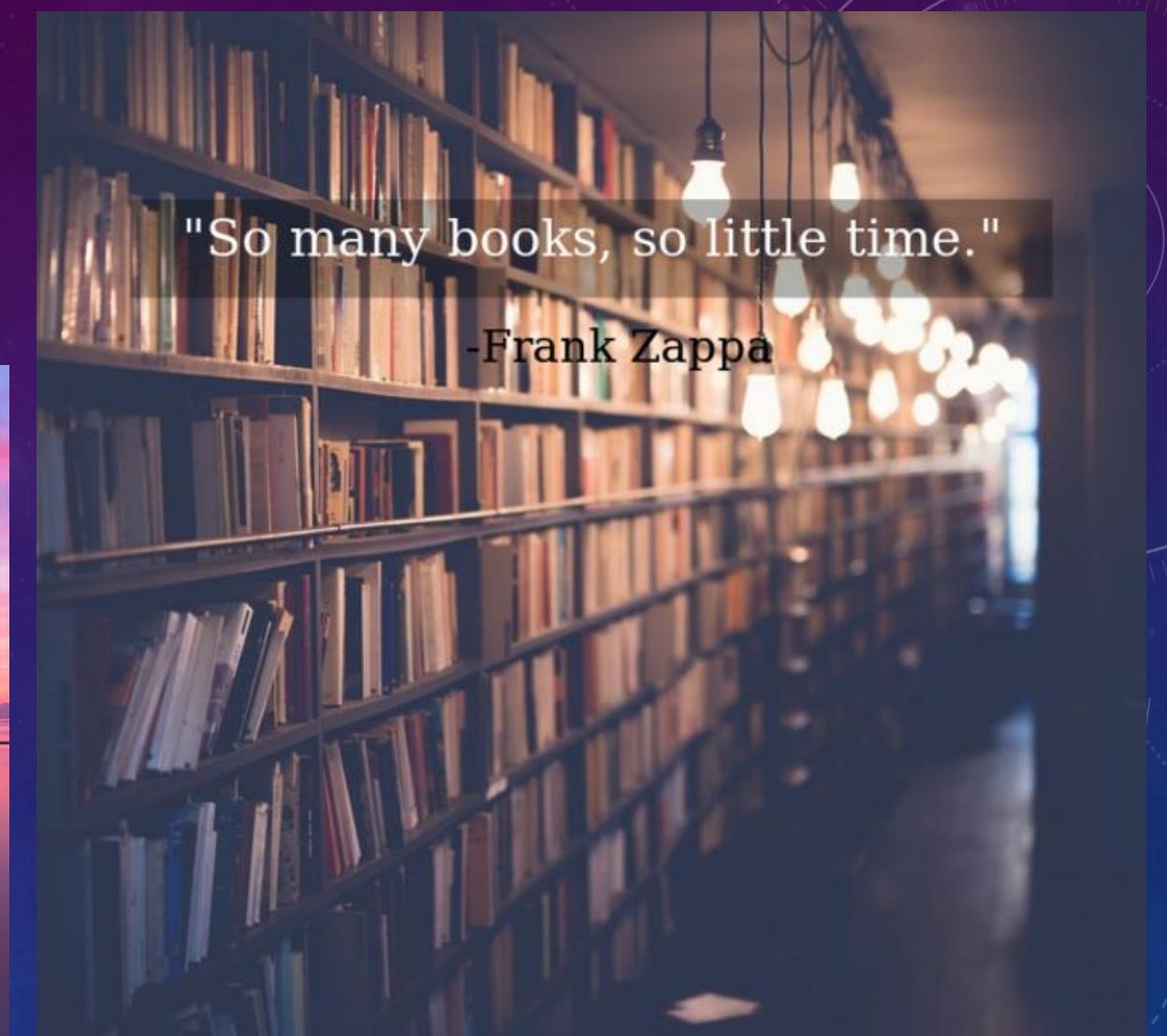

Space, the final frontier. These are the voyages of the starship Enterprise. Its five-year mission: to explore strange new worlds, to seek out new life and new civilizations, to boldly go where no man has gone before.

Gene Roddenberry

quotefancy

- dr Milan Milošević, docent
Departman za fiziku PMF-a u Nišu
- mmilan@svetnauke.org

- www.mmilan.com
- www.svetnauke.org
- www.alfa.org.rs